

SPÅR I JORDEN

en studie av ett extraktionslandskap

Sebastian Hahn
Självständigt arbete, 30hp

Institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Alnarp 2023

Landskapsarkitektprogrammet
Sveriges Lantbruksuniversitet

SPÅR I JORDEN: EN STUDIE AV ETT EXTRAKTIONSLANDSKAP

TRACES IN PEAT: A STUDY OF THE EXTRACTIVE LANDSCAPE

Författare: Sebastian Hahn

Handledare: Anders Larsson, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Examinator: Patrik Olsson, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Biträdandet handledare: Anna Jakobsson, SLU, Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Omfattning: 30 hp

Nivå och fördjupning: A2E

Kurstitel: Independent Project in Landscape Architecture

Kurskod: EX0846

Program: Landskapsarkitektprogrammet

Kursansvarig inst.: Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2023

Omslag: Sebastian Hahn

Fotografier är tagna av Sebastian Hahn, om inget annat anges.

Illustrationer är gjorda av Sebastian Hahn, om inget annat anges.

Nyckelord: Extraktionslandskap, nymaterialism, landskapshistoria, mosse, torv, torvtäkt, postindustriellt landskap, spårande, rumslighet.

Keywords: *Landscape of extraction, new materialism, landscape history, peatland, post-industrial landscape, Peat extraction, mapping, tracing, space.*

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet

Fakulteten för landskapsarkitektur, trädgårds- och växtproduktionsvetenskap

Institutionen för Landskapsarkitektur, planering och förvaltning

FÖRORD

Detta examensarbete är en sista del i en serie projekt som jag har genomfört under min studietid på landskapsarkitektutbildningen på Sveriges lantbruksuniversitet i Alnarp. Det gemensamma temat för dessa projekt har varit naturens kulturhistoria - hur människan har organiserat sina landskap med hänsyn till naturen, och vilka kulturhistoriska ideal som har legat till grund för denna organisation. I mitt kandidatarbete undersökte jag det konventionella naturskyddet och möjligheterna för att, inom ramarna för detta, inkorporera multifunktionellt brukande av våra mest skyddsvärda naturmiljöer. Här fann jag att dessa skyddsformer, och nationalparken i synnerhet, bygger på en tradition som i hög utsträckning idealiserar det orörda ursprungslandskapet. Jag antog den analytiska rollen, där jag studerade hur landskapet är organiserat, och varför. Med lärdomarna från detta projekt tar jag nu steget vidare, och antar rollen som den syntetiserande landskapsarkitekten. Min strävan är att förstå och undersöka hur landskapsarkitekten kan göra saker annorlunda, för att skapa landskap som i sin grundläggande programmering är hållbara, demokratiska och platseffektiva. Min uppfattning är att en förutsättning för att kunna designa sådana landskap är en bred förståelse för vilka processer som har format dem. Här i landskapsarkitekten en unik möjlighet, med bred kunskap om de rumsliga samband, relationer och processer som landskapet i sig utgör.

I samband med färdigställandet av detta projekt vill jag tacka mina studiekamrater Arvid Berg, Björn Sundberg och Anna Norrgren. Ni har bidragit med intressanta synpunkter och erbjudit stöd i mitt projekt, men framförallt varit trevligt sällskap under en lång termin av skrivande. Jag vill även rikta ett tack till min handledare Anders Larsson, för värdefull input och intressanta diskussioner.

ABSTRACT

This thesis explores the extractive landscape of peat. The peat industry has existed in Sweden since mid-19th century. Excavated peat bogs form some of the biggest landscape scars in the nation. In a time of increasing pressure from politics and society, the industry has declined drastically. Many peat industries are now threatened by closure. Through the rewetting debate, wetlands have been identified as key landscapes for addressing a deepening global climate disaster. In the local landscape, place-based design measures are required, measures that responds to the unique characteristics and history of each landscape, without idealizing a romanticized vision of an intangible past. With landscape architecture as a tool, these landscapes have great potential to become valuable for both human and non-human life. But what really characterizes the extractive landscapes of peat - and what values and potentials lie in their transformation?

My work is based on the study of a recently shut down, 250-hectare large peat industry in central Skåne. Through site visits and discussions with landowners, the municipality, the county administrative board and NGOs, I have analyzed the landscape materially: as a process and a spatial experience. In the analysis, I have been inspired by NEW MATERIALIST theories and approaches. New materialism rejects the traditional way of describing matter as inert. Instead, it emphasizes the 'liveness' of the world: a world of active actors. By conducting this way of seeing, I have mapped the material landscape in a horizontal way, as *assemblages*: networks of actants. The approach has provided an understanding of the landscape as a product of both human and non-human life. The result is a biography of a landscape where earth, water, plants, animals and humans coexist in a meshwork of life. The landscape bears traces of an interesting natural and cultural history. This imprint provides a spatial division that can serve as a framework for new activities where human and non-human life could co-exist by synergy.

SAMMANFATTNING

Detta examensarbete utforskar torvtäkten som landskap. Torvindustrin har en långtgående historia i Sverige, och de utdikade torvmossarna utgör några av de största landskapssåren i landet. Under påtryckningar från politik och samhälle har industrin minskat kraftigt, och många torvtäkter hotas nu av nedläggning. Genom klok efterbehandling kan de utjämnade torvtäkten bli värdefulla landskap för mänskligt och icke-mänskligt liv. Men vad kännetecknar egentligen dessa landskap - och vilka värden och potentialer finns knutna till dem? Genom debatten om återvätning har våtmarker identifierats som ett nyckellandskap för att lösa en globala klimatkatastrof. I det lokala landskapet krävs platsbaserad design som ser landskapets unika sammansättning - utan att fastna i en romantiserad uppfattning av ett förgånget landskap.

Mitt arbete har utgått från studierna av en 250 hektar stor torvtäkt i centrala Skåne som nyligen lagts ned. Genom platsbesök och diskussioner med markägare, kommun, länsstyrelse och NGOs har jag kartlagt landskapets materiella sammansättning, formativa processer och rumsliga samband. I analysen har jag tillämpat ett NYMATERIALISTISKT SYNSÄTT. Nymaterialismen är ett teoretiskt angreppssätt avvisar det traditionella sättet att beskriva materia som *passiv*. Istället betonar man materia's livlighet och betydelsen av icke-mänskligt liv i landskapets utveckling. Med detta synsätt har jag kartlagt landskapet på ett horisontellt sätt: som *assemblage*: hopsättningar av aktörer. Synsättet har gett en förståelse av landskapet som en produkt av mänskligt- och icke-mänskligt liv. Resultatet är ett porträtt av ett landskap där jorden, vattnet, växter, djur och människan samexisterar. I landskapet finns avtryck från en intressant natur- och kulturhistoria: en rumslig uppdelning som kan fungera som ett ramverk för att husera nya aktiviteter där mänskligt och icke-mänskligt liv kan existera i synergi.

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

Ett första möte med Rönneholms mosse	6
Bakgrund: våtmarker	10
Mål och syfte	14
Frågeställningar	14
Disposition och upplägg	15

AVSNITT 1: METOD OCH TEORI 16

Del 1: Metod	17
Landskapsbiografen som genomförandemodell	17
Förståelsemodeller	18
Nymaterialistiska metodologier	18
Platsbaserade metodologier för designstudier	19
Övriga metoder	20
Litteraturstudier	20
The photo essay	20
Samtal	21
Fältstudier och platsbesök	22
projekttidslinje	23

Del 2: Landskapsteori	24
Tema 1: Landskapshistoriska perspektiv	25
Naturskyddets historia i Sverige	25
Plats och minne	27
Tema 2: Nymaterialistiska perspektiv	28
Naturuppfattningar i en föränderlig värld	28
Nymaterialistisk teori	29
Tema 3: Den syntetiserande landskapsarkitekten	35
Sammanfattning: analytiska begrepp	38

AVSNITT 2: LANDSKAPET	40
Del 1: Torvens landskap	41
Rönneholms mosse landskapskontext och karaktärsområde	42
Torbrytning på Rönneholms mosse	44
Rönneholms mosse i kommunal planering	48
Nulägesbeskrivning av Rönneholms mosse	50
Sammanfattning	56

Del 2: lakttagelser	58
Fotografisk metod	60
För en horisontell förståelse av Rönneholms mosse	64
Vattnet	66
Torvindustrins rumsliga avtryck	70
Marken	74
Faunan	76
Sammanfattning av del	79

AVSNITT 3: DISKUSSION 80

Inledande reflektion	81
Rönneholms mosse i en nymaterialistisk tolkning	86
Vilka verktyg för landskapsarkitektur fordrar tolkningen?	87
Slutsats och framåtblickande	88
Metoddiskussion	90
Vidare forskning	92
Bilaga: modell	93
Referenser	94

ett första möte med Rönneholms mosse
2022-12-14

Jag anländer till torvindustrins central vid Sjöholmen, Rönneholms mosse klockan två på eftermiddagen onsdagen den 14e december. Molnen ligger lågt och temperaturen ligger under nollan sedan en tid tillbaka. Precis på andra sidan om södra stambanan, vid entrén till anläggningen möts jag av en stängd vägbom. Bortom vägbommen ser jag ett tiotal ödsliga industribyggnader, kranar och maskiner. Platsen bakom vägbommen har varit central för en torvindustri som har funnits här i nästan två sekel. Vägbomen markerar landskapets otillgänglighet, och fastigheten omgärdas av taggtrådsstängsel. Bakom mig dundrar tågen förbi med täta intervaller. Här finns spår av en gammal järnvägsstation. Efter telefonsamtal med lokala fågelskådare visste jag på förhand att det inte skulle bli så enkelt att komma åt mossen. Jag kör runt mossen på den västra sidan. Trots att mossen är 250 hektar stort, har jag ännu inte fått en glimt av den. Det känns som att landskapet döljer något, ett sår, en skamfläck - någonting okänt. Den andra chansen att nå mossen är via en återvinningscentral som ligger i angränsning till mossen i sydväst. Efter att ha åkt igenom två vägbommar och grindar parkerar vi bilen. En man i varselställ kommer fram till mig och visar mig fram mot en smal grusväg varifrån mossen ska vara synlig.

Jag går genom sopheringsområdet, in på en stig som leder mig upp på en vall. Härifrån ser vi hela sopområdet. Stora och högljudda hjullastare och grävsopor kör omkring kors och tvärs. Fiskmåsar, kråkor, kajor dyker omkring i sophögarna. Ovanför seglar glador och ormvråkar. En gaskanon ljuder var 5e minut. Jag fortsätter bort på stigen, förbi ett par dammar, och skymtar österut en låglänt sjö bakom en ridå av björkar. Så småningom skymtar jag en öppen yta bakom björkridån. Ett rådjur upptäcker mig och försvinner snabbt iväg. Den enskiktade björkskogen växer i en tät labyrint av diken och meterhöga vallar. Marken är mjuk och svampig och björkstammarna är beklädda med gröna alger. Jag trevar mig ovan fram genom den svampiga marken. Från skogsbrynet börjar jag se hur mossen breder ut sig. Det är ett vidsträckt landskap, klätt i ett tunt lager vit snö.

Landskapet följer en strikt geometri av åsar, schakt och plana ytor. Ett mer organiskt lager av vegetation växer fritt och bryter av mot den strikta geometrin. Vegetationen utgörs av björkar, tallar, olika gräser, vattenväxter och ljungväxter. Längsmed höjdåsarna är vegetationen hög och tät, vilket skapar skarpa rumsindelningar. Försiktigt stegar jag ut på det vita underlaget. Tack vare den kalla väderleken är landskapet enkelt att beträda. Jag korsar en höjdås, där man mellan vegetationen skymptar ett övervuxet järnvägsspår. Strax bakom vallen försvinner landskapet ner tre meter, i ett näst intill perfekt vertikalt snitt. Snittet visar hur torven långsamt har ackumulerats under tusentals år. Plötsligt brister isen och jag sjunker snabbt ner med hela foten. Men jag blir inte blöt, utan min känga omfamnas av en sorts svampig gyttna. Jag tar upp en bit av materialet jag nyss stod på. Isen har bildats i lager, isen och jorden bildar en enhet. På mossen går det inte att skilja på vatten och jord - marken är ett instabilt och poröst medium där vattnet binder allt samman. Jag går på isen, tvåhundra meter i en rät linje rakt ut på mossen. Står och betraktar landskapet ett tag. I bakgrunden hör jag de dova oljuden från fåglar och hjullastare. På vissa platser sticker det upp någon sorts ventilationsrör. Jag blir obehagad av tanken av att landskapet tycks fortsätta även under mina fötter. Jag upplever mossen som frånvänd, isolerad från sin omgivning. Närvaron präglas av mystik, en väntan på att något oförutsett ska inträffa.

Bakgrund: våtmarker

Vatten har alltid varit avgörande för hur människan har organiserat landskap. De första spåren av jordbruk, daterade till ca 4000 år f.Kr. tyder på att den första odlingen skedde i nära anslutning till sjöar och våtmarker, eftersom dessa jordar var näringsrika och väl-dränerade (Lindegård 2002:11). Senare, på 500 talet f.kr. blev klimatet kallare och behovet av vinterfoder till boskapen växte, varpå gräsmarker, en då ny sorts kulturmiljö blev vanlig. Våtmarkerna var bland de första naturtyperna som började slås eftersom de var naturligt näringsrika. Tillgången till dessa landskap blev avgörande när människan blev bofast. Våtmarker är eländiga att transporteras över, vilket gör att de fungerar gränsbildande i landskapet, till skillnad från öppna vattenytor som snarare har fogat samman landmassor (Lindegård 2002:25). Detta har utnyttjats strategiskt, inte minst ur ett militärt perspektiv. Torv, extraherat från mossar och myrar, har använts som bränsle, inte minst i skogsfattiga trakter. Under 1800-talet, när jordbruket intensifierades och behovet av mark var stort, exploaterades våtmarker i stor skala. Naturen saknade helt egenvärde. Ambitionen var att bota de vattensjuka markerna och göra dem så produktiva som möjligt genom jordbruk, skogsbruk eller som torvtäkter. Följden av detta synsätt var att våtmarker förstördes på ett metodiskt och konsekvent sätt, och våtmarkerna fortsätter att vara en bristvara i Sverige som följd av detta (Runefelt 2008:13). Utdikningarna gav ny odlingsbar mark vilket ledde till nödvändig tillväxt för att kunna försörja en växande befolkning (Ibid 2008:504). Utdikningen och dräneringen av våtmarker hör förmodligen till en av de mest omvälvande förändringarna i svenska landskap (Jansson 2008:504).

Våtmarkernas ekosystem

Våtmarker är landskap som varken är fast mark eller fria vattenmassor. De är ett mellanting, där vatten och mark tillsammans utgör grunden för ekosystemet. Våtmarkerna kan beskrivas som landskap med konstant tillgång till överblivet vatten, där grundvattenståndet är nära, i, eller ovanför markytan. Våtmarkerna kan delas in i två övergripande kategorier: myrar och stränder. Inom myrar, som är fokuset för denna uppsats, finns två huvudsakliga klasser: mossar och kärr. Det som skiljer de två myrarna åt är de hydrologiska förhållandena. Kärr vidhåller kontakt med markens inneboende vattenflöden, medan mossar är isolerade från markens vattenflöden,

och påverkas endast av vatten från nederbörd (Löfroth 1991). Högmossar är ett ekosystem som bäst förstås som processer. De är under långsam men konstant utveckling. Riktningen för deras utveckling och tillväxt styrs av klimatologiska trender. Den individuella våtmarkens historia och utveckling är således ett resultat av den specifika topografiska, hydrologiska och klimatologiska förhållandena som råder i just det landskapet. Enligt Jeglum och Rydin (2013) är det, ekologiskt sett, två parametrar som ger högmossarna sin särpräglade karaktär. Den första berör tillgången till vatten och luft. Generellt sett är torvtillväxt en process som är knuten till våta förhållanden. I stående vatten är tillgången till syre låg, och den lilla mängd syre som finns tillgänglig är konsumerat av mikroorganismer, vilket leder till syrefria förhållanden. Dessa förhållanden innebär stor stress för vegetation. Den vegetation som etablerar sig här måste stå ut med en syrefattig miljö i rotsystemen. Mossar är både ett ekosystem och ett växtmaterial, och definieras av torv. Torvbildning sker genom att rester av växt och djurmaterial deponeras i en miljö dominerad av vatten. Den syrefattiga miljön gör att dessa organiska komponenter inte fullständigt bryts ner, utan bevaras halvt nedbrutna. Torvbildning uppstår när tillförseln av biologiska rester är större än nedbrytningstakten (Crump 2017). Eftersom tillgången på näring är extremt låg, så är tillväxttakten för dessa ekosystem långsam.

Mossarnas rumsliga karaktär är generellt sett platt och vidsträckt. Visuellt, främst i den mindre skalan, inhyser mossarna stor variation i texturer och färger. Vitmossor dominerar fältskiktet. Deras färger skiftar med säsongen och formar stora mattor över landskapet. Andra växter som orkidéer, starrar, ljungväxter, ängsull och vass är vanliga inslag i florin. Vedartade träd och buskar, främst tallar och björkar finns ofta representerade i olika utsträckning. De tuffa växtförhållandena gör träden små och krokiga vilket ger en speciell, ödslig karaktär. Den vegetativa strukturen skapar förutsättningar för en rikt mikroliv och fauna som ofta består av en variation av insekter, amfibier, fåglar och däggdjur (Jeglum and Rydin 2013).

Våtmarker som kolsänkor

Eftersom nedbrytningen i mossar är på mycket låga nivåer, förblir kol bundet i torven så länge den är stående i vatten. Detta gör våtmarker till nyckellandskap för att mildra den globala uppvärmningen. Även om torvmarker bara utgör 3 % av jordens yta, lagrar de dubbelt så mycket kol som alla skogar på jorden och är därför det största markbundna kolsänka (Crump 2022). När torvmarker dräneras förändras dessa ekosystem drastiskt. När vatten undanleds skapar syre förutsättningar för mikroliv. Nedbrytningshastigheten tar snabbt fart och den tidigare markbundna kolen frigörs ut i atmosfären. Nitrat, i huvudsak ett näringsämne, släpps ut i grundvattnet, vilket höjer pH och kan leda till övergödning (Annus, Kaur, Kändler & Vassiljev 2019). Även om det uppskattas att cirka 15 % av de globala våtmarkerna är dränerade, släpper de sammanlagt ut 5 % av alla antropogena koldioxidutsläpp. Ser man till de baltiska och nordiska länderna är våtmarksdräneringen mer omfattande. I dessa länder är 45 % av våtmarkerna dränerade. De dränerade våtmarkerna uppskattas stå för ca 25 % av de totala utsläppen av växthusgaser i dessa länder. Sverige är mycket rikt på torvmossar, och utgör cirka 15 % av den totala landytan. Runt 20 % av dessa är dränerade till förmån för jord- och skogsbruk (Joosten 2015; SGU 2022). Endast en liten del av de dränerade torvmarkerna används idag aktivt för torvbruk, men många högmossar är ärrade av denna industri (SGU 2022).

Våtmarker i landskapsplanering

Det finns starka incitament för att värna om våtmarkerna, på olika skalor. Våtmarker är representerade under det globala miljömålet myllrande våtmarker, som är del av FN:s globala miljömål som upprättades i samband med Parisavtalet 2015 (Naturvårdsverket 2023b). Detta miljömål har även antagits av Sveriges riksdag och införlivats som ett av de 16 svenska miljö kvalitetsmålen. Det specifika miljömålet erkänner två olika sorters ekosystemtjänster som våtmarkerna bidrar med: ekologiska och vattenhushållande funktioner (Naturvårdsverket 2023b). Naturvårdsverket erkänner våtmarken som en viktig naturtyp för flora och fauna. Många rödlistade arter är knutna till dessa miljöer: vilket gör det till ett nyckellandskap för biologisk mångfald. De bidrar även med viktiga klimattjänster samt med produktion av biomassa, vilket genom kolbindning gynnar det globala klimatet. Våtmarker kan även bidra med produktion biologiska produkter som virke, vinterfoder, beteslandskap samt med för människor ätbara produkter som bär, svamp och vilt. Ur vattensynpunkt bidrar våtmarker genom att rena vatten från tungmetaller, näringsämnen, växtskyddsmedel och partiklar, och är även viktiga för minska näringsutsläpp från jordbruken, något som kan vara av extra betydelse i en skånsk kontext. Våtmarker har även en viktig funktion som flödesutjämnare i vattendrag, både under låga och höga flöden (Naturvårdsverket 2019:14-18).

Våtmarkerna har haft en viktig roll i människans utveckling: de har varit stora naturresurser i olika skeden av historien: som jaktmarker och boplatser under förhistorisk tid, som betes- och odlingsmarker när människan blev bofast, och som senare som naturresurs med betoning på torven som produkt. Idag värderas de högt för sina ekosystemtjänster. Dessa verksamheter har lämnat materiella och immateriella spår i landskapet - och visar hur människan ständigt värderat naturen och anpassat den för att tjäna våra syften. Men våtmarkernas kulturarv tenderar att överskuggas av deras biologiska värden, som är knutna bland annat till miljö kvalitetsmålet myllrande våtmarker. I våtmarken är natur- och kulturvärden oskiljaktiga, naturvärden ofta är resultat av lång och kontinuerlig hävd. Därför är ett brett angreppssätt - ett landskapsperspektiv, nödvändigt i behandlandet och anläggandet av våtmarker (2002:34). Ett exempel på ett sådant initiativ, som verkar både för naturvärden och hållbart nyttjande är Ramsarkonventionen (Naturvårdsverket 2023a). Konventionen kan tolkas anta ett mer antropocentriskt perspektiv på våtmarker eftersom det utgår

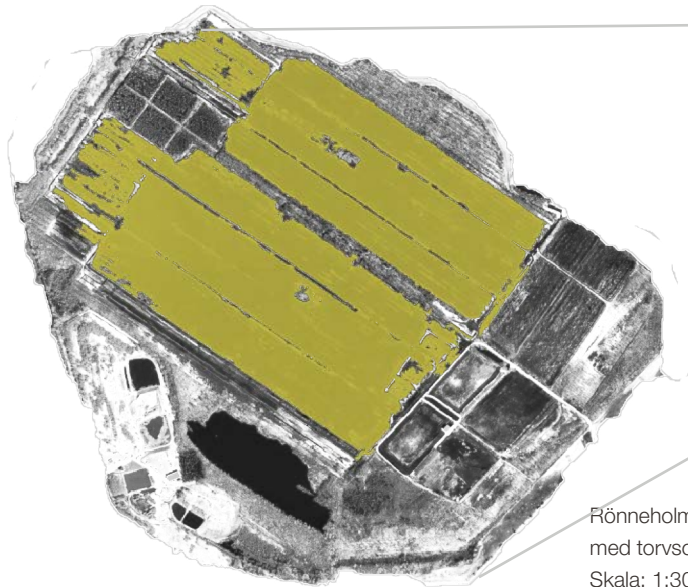
INTRODUKTION OCH PROBLEMBESKRIVNING

Detta examensarbete i landskapsarkitektur handlar om landskapsförändring. Det handlar om ett extraktionslandskap: en mosse som brukats som industriell torvtäkt i över ett sekel. I landskapet som torvindustrin lämnar efter sig uppkom idén för denna studie. Täktverksamheten har nyligen upphört, och industrin lämnar efter sig ett 250 hektar stort landskap av djupa torvschakt, industrilämningar, rik vegetation och naturliv. Pumparna som dränerat mossen för att möjliggöra torvbrytningen ska nu stängas av, vilket kommer att leda till att vattennivån återgår till högre nivåer. Samtidigt har människan och naturen sedan länge anpassat sig till ett nytt naturligt tillstånd: landskapet har blivit en vild oasis mitt i det uppodlade Skåne. Vad kommer hända med landskapet när pumparna stängs av och hur ska tomrummet bakom torvindustrin fyllas? Landskapet blir föremål för en komplex planeringsfråga: ska landskapet få återgå till att bli natur eller bör det nyttjas av människan på ett annat sätt? Olika anspråk har redan börjat mobiliseras runt landskapet, som plötsligt har blivit en fri, tillgänglig yta centralt lokaliserat i en region där markbristen är stor. Enligt planen ska landskapet efterbehandlas genom skapandet av två stora vattenytor. Andra krafter vill exploatera ytan som mellanlager för schaktmassor och som solcellspark (Lindahl 2022a; 2022b).

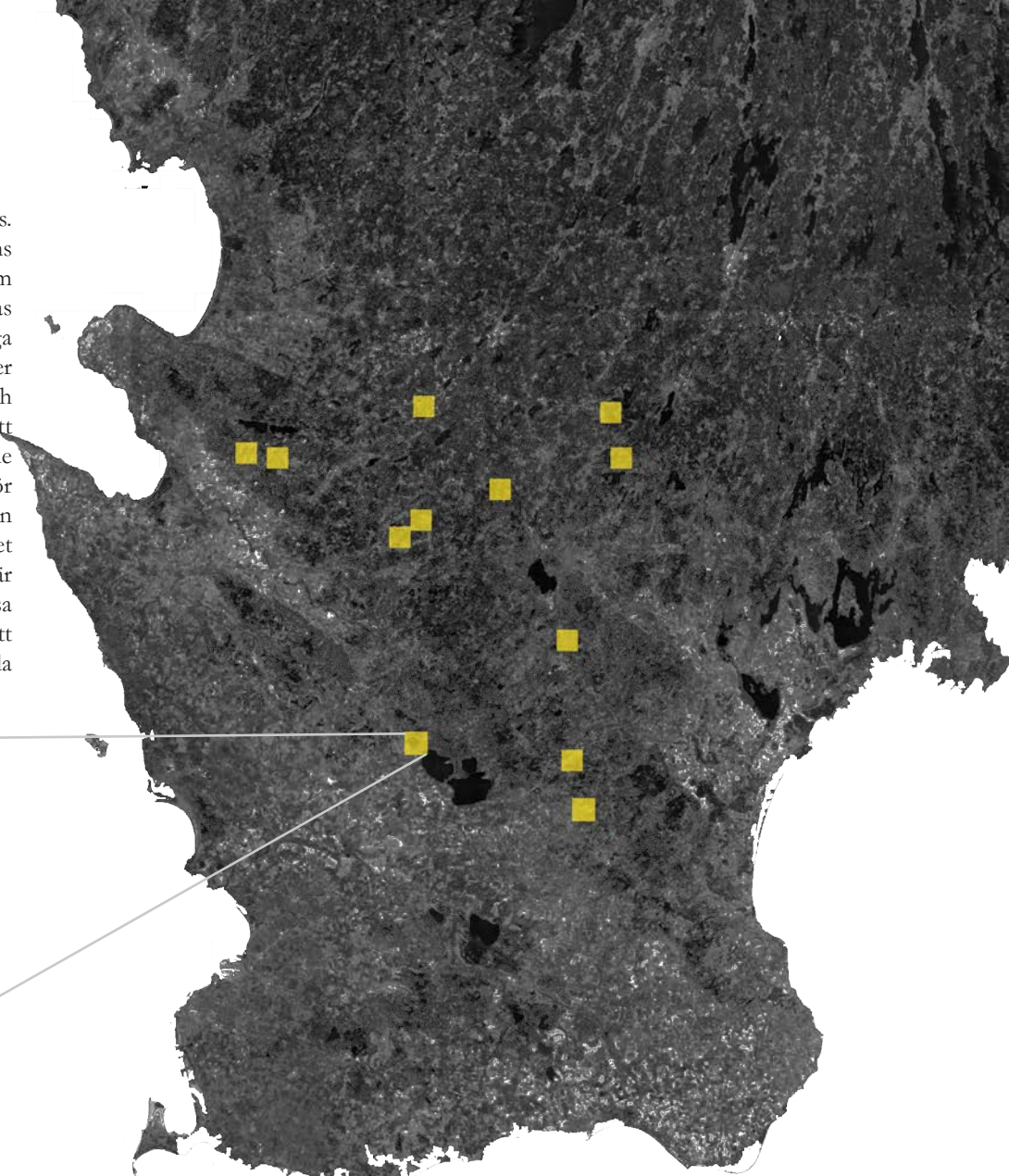
Men vilket är då landskapet som torvindustrin har lämnat efter sig? Jag har betraktat landskapet från olika perspektiv. Genom platsbesök, intervjuer och skrivbordsstudier har jag undersökt det: jag har pratat med människor som har arbetat i det, som ser potential i det och organ som bevakar andra intressen i landskapet. Jag har också själv vistats i landskapet, vandrat i det och likt en detektiv registrerat landskapets materiella sammansättning. Jag har undersökt hur mänskliga och icke-mänskliga aktörer är sammankopplade, i en väv av liv. Min ambition har varit att beskriva värdet av denna väv, i ett landskap som går bortom våra uppfattningar om vad naturen är och har varit. Genom att, teoretiskt och fysiskt, placera mänskliga och icke-mänskliga aktörer sida vid sida i landskapet har jag försökt visa hur detta synsätt kan leda till hållbar landskapsutveckling.

I Sverige utgör våtmarkerna runt en femtedel av landets totala markyta, vilket gör det till ett av de mest våtmarkrikaste länderna i världen (Lindegård 2002:6). Trots att våtmarker har fått uppmärksamhet i den offentliga debatten de senaste åren är min allmänna uppfattning att våtmarker fortfarande har en svag position vårt kollektiva medvetande. Den allmänna kunskapen om torvindustrin ännu svagare. Torvindustrin har varit en viktig industri i Sverige. Torv har använts som bränsle, i lantbruket och till jordprodukter. Men industrin beskrivs som problematisk av flera skäl. Dikade våtmarker läcker växthusgaser, de utgör stora ingrepp i naturen och bruket av torv bidrar till global uppvärmning (Naturvårdsverket 2016).

Många torvtäkter håller på att avvecklas. I takt med att torvtäkter avvecklas finns det anledning att undersöka vad som kännetecknar dessa landskap, deras materiella sammansättning och rumsliga organisation. Med djupgående kunskaper om extraktionslandskapens karaktär och organisation finns goda möjligheter att skapa väl fungerande och hållbart förvaltade landskap som kan vara värdefulla för människa och natur. Extraktionslandskapen erbjuder dessutom en pedagogisk möjlighet att visa hur människan och naturen är sammankopplade: hur de växelverkar i dessa landskap och hur naturens förmåga att anpassa sig slutligen övervinner de brutala mänskliga ingrepp som gjorts i den.

Fönneholms mosse
med torvschakten i gult.
Skala: 1:30 000.

Aktiva eller nyligen aktiva torvtäkter i Skåne län.
Skala 1:1 000 000 Källa: SGU 2023 Karta: Lantmäteriet 2023

Mål och syfte

Syftet med detta projekt är att bredda och nyansera den allmänna uppfattningen om vad extraktionslandskap, och torvindustrins landskap i synnerhet; är, har varit och kan bli. Mitt arbete har drivits av en nyfikenhet av torvens landskap - utforskandet av landskapet i sig är en del av det större syftet. Ett sekundärt syfte är att undersöka hur *nymaterialistisk teori* kan översättas till en analysmetod och ett tankesätt som kan tillämpas inom landskapsarkitektur. De nymaterialistiska synsätten som jag tillämpar i denna studie har ett uttalat syfte att synliggöra landskapets materiella sammansättningar och hur naturen är aktiv i mänskliga processer. Man vill bevisa att jorden inte är ett passivt, vilade objekt som väntar på att tas i anspråk av ett mänskligt subjekt. När naturen teoretiseras som aktiv så blir människan en jämställd aktör i ett horisontellt system av liv. Målet med det nymaterialistiska projektet är enligt vissa att främja ett mer ansvarsfullt och etiskt förhållningssätt till vår planet - vilket kan säkerställa planetens och mänsklighetens fortlevnad (Bennet 2010). Min förhoppning är att tillämpningen av nymaterialistiska perspektiv inom landskapsarkitekturen kan leda till gestaltade livsmiljöer som tar större hänsyn och behandlar landskapets socio-materiella sammansättning med större varsamhet. Med hjälp av nymaterialismen kan landskapsarkitekturen bli en brygga mellan två kategorier, naturen och kulturen, som traditionellt sett har behandlats separerade från varandra i landskapet.

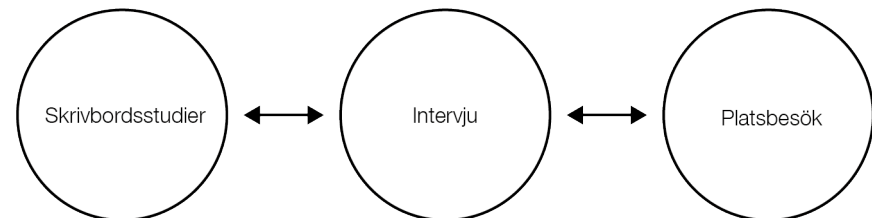
Målet med studien är att leda i bevisning hur människan och naturen är sammankopplade i Rönneholms mosse som landskap, och redogöra hur relationen mellan dessa tar fysisk form. För att uppnå detta mål avser jag att tillämpa ett nymaterialistiskt synsätt för att läsa landskapet - och översätta detta synsätt till en produkt som kan fungera som underlag för framtida utveckling av Rönneholms mosse som landskap. Ett sekundärt mål är i förlängningen att själv skapa mig kunskap om hur nymaterialistisk teori och min egna empiri kan kopplas samman i landskap, samt hur den kan generera underlag varpå en planeringsdiskussion kan ta form. Målet är att underlaget i sig ska ringa in landskapets potentialer, materiella sammansättningar och nyanser, men även, på ett mer subtilt sätt ge förslag på tillvägagångssätt som kan utnyttjas i landskapets utveckling. På så sätt är studien inte ett designförslag, med den diskuterar metoder, principer och tillvägagångssätt som kan tillämpas i design i ett senare skede i landskapets utveckling.

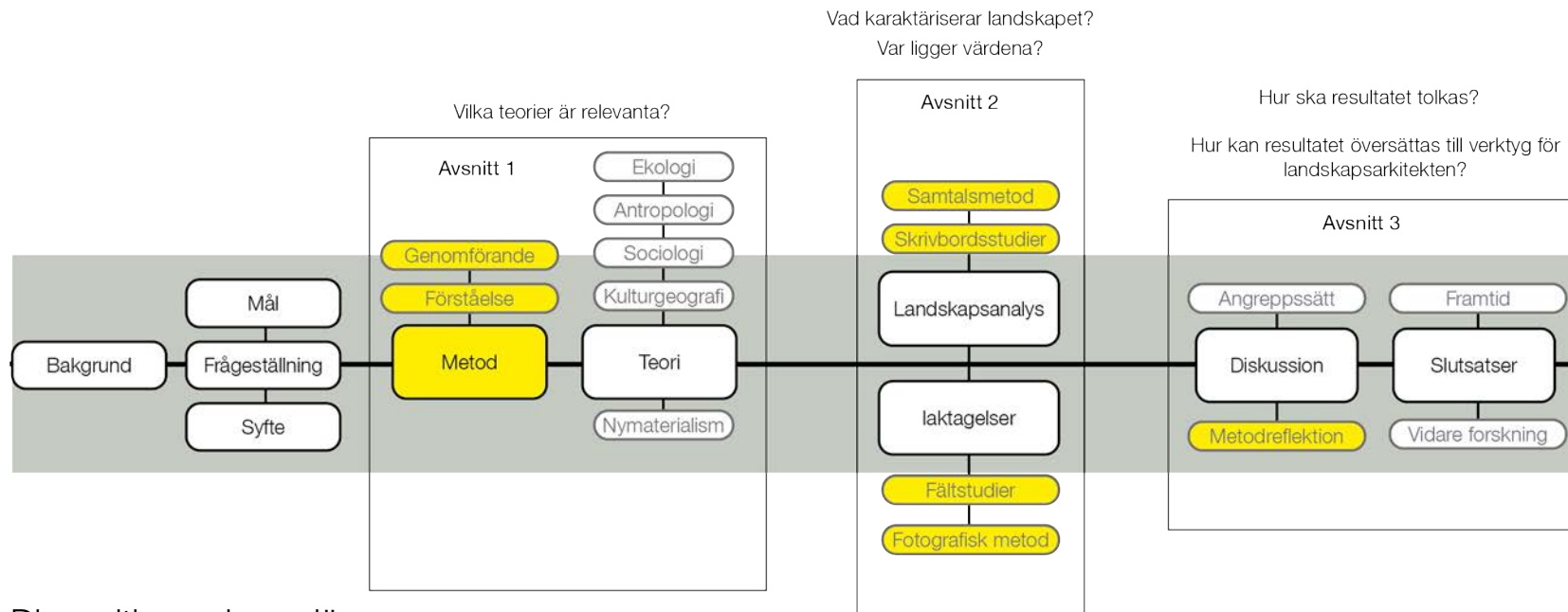
Frågeställningar

Min studie bygger på två huvudsakliga frågeställningar. Den första ringar in den huvudsakliga syftet med studien. Den andra frågeställningen angår landskapsarkitekturen som praktik och syntes.

- Vad kännetecknar torvtäktens landskapskaraktär och sociomateriella relationer, med Rönneholms mosse som exempel?
- Vilka landskapsmässiga förhållningssätt genererar en landskapsförståelse som är inspirerad av nymaterialistisk teori?

För att besvara dessa frågeställningar har jag använt en metod som bygger på tre huvudsakliga källor till empirisk kunskap. Skrivbordsstudierna har använts som en metod för att ge en grundläggande kunskap om landskapet. Inom ramen för skrivbordsstudier har jag använt konventionella källor från tidsskrifter, böcker och vetenskapliga publikationer samt information från olika föreningars hemsidor. Skrivbordsstudierna har inneburit ett sökande efter detta material med hjälp av sökmotorer på internet. Denna kunskap har sedan vägts och jämförts med kunskap som genererats av intervjuer och samtal. Platsbesöken har erbjudit en alternativ kunskapskälla som har fokuserat på kartläggandet av det materiella och rumsliga landskapet. Skrivbordsstudier och intervjuerna fungerar som bakgrund för att kunna tyda de materiella spår som registrerats.

Disposition och upplägg

Studien är uppdelad i tre avsnitt. Det första avsnittet utgörs av en metod- och teoridel. Metoden och teorin är tätt sammankopplade, och utgör en bakgrund mot vilken resterande delar av studien balanseras och diskuteras emot. Jag har valt att dela upp metoden i två delar: genomförandemedell och förståelsemodell. Metoden för genomförande beskriver hur studien har utförts rent praktiskt. Den beskriver den fysiska ramen för studien som helhet. Den består av den huvudsakliga metoden: landskapsbiografen, och sekundära metoder som har tillämpats i andra moment av studien: intervjuer, fotografi, platsbesök. Förståelsemodellen beskriver den teoretiska metoden i studien. Den beskriver två övergripande infallsvinklar som har varit avgörande för det synsätt som har legat till grund för studien, inte minst det empiriska arbete som utförts. Det efterföljande avsnittet, Avsnitt 2: Landskapet, kan beskrivas som studiens resultatdel. Målet med resultatdelen är att visa hur människan och naturen är

sammankopplad. Avsnittet är uppdelat i två delar. Den första delen är en historisk och kontextuell beskrivning av landskapet. Delen bygger på konventionell data som insamlats genom skrivbordsstudier och på muntligt källmaterial som insamlats genom samtal och platsbesök. Genom samtal med människor redogör jag en bild för de anspråk som finns på landskapet. Den efterföljande delen: laktagelser, är en resultatdel där integrationen av landskapet och nymaterialistisk teori redovisas. Delen redovisas som en *photo-essay*, där bildmaterial och text växelverkar. I studiens tredje och sista avsnitt: diskussion, diskuteras resultatet. Delen syftar till att knyta samman olika perspektiv som lyfts i resultatet, fördjupa vissa resonemang, jämföra och sammanfatta. I diskussion kopplar tillbaka till grundläggande frågeställningar samt problematiserar och diskuterar metoden. En viktig del av diskussionen är att översätta resonemanget till landskapsarkitekturen som praktik och diskutera hur resultatet kan kopplas till landskapsutveckling.

AVSNITT 1: METOD OCH TEORI

I detta avsnitt introduceras de metoder och den teori som använts i studien. Projektet i sig är även ett utforskande av en metod, något som svarar mot syftet att undersöka hur nymaterialistisk teori kan översättas till ett synsätt som kan användas i landskapsarkitektur och. Rönneholms mosse är landskapet som är ämnet för analysmetoden. Studien utgår från integrationen av två sorters kunskap: generell, vetenskaplig kunskap och lokal, platsspecifik kunskap.

DEL 1: Metod

Landskapsbiografin som genomförandemodell

Studien utgår från *landskapsbiografin* som metod som den beskrivs av Bosma, Kolen & Renes i boken *Research in landscape architecture : methods and methodology* (2017). Som metod syftar den till att analysera och utforska ett landskaps historia, för att utveckla och nyansera vår förståelse av det nutida landskapet. Metoden kan härledas till en essä skriven av geografen Marwyn Samuels (1979) där han argumenterar för att landskap inte ska betraktas som “anonyma restprodukter av social och ekonomisk utveckling”. Istället menar han att varje landskap bör behandlas utifrån sin egna unika biografi. Perspektivet utvecklades sedan under de följande decennierna, under en tid där den förenklade och linjära representationen av tid och landskap kritiserades. Det växte fram en tradition som uppmärksammade landskapets utveckling och förändring som icke-linjär: där uppfattningen av dåtiden, nutiden och framtiden interagerade (Bosma, Kolen & Renes 2017:121). I landskapsbiografin finns en utforskande analytisk metod som genererar representationer av landskap som går bortom en statisk, expertledd och objektfixerad historiesyn. Inom landskapsbiografin behandlas kulturarv som något i ständig utveckling. Landskapsbiografin bygger på det författade landskapet (eng. the authored landscape), inte nödvändigtvis hur det framställs av planerare, hur det är designat: utan av den sociala väven, hur landskapet ‘händer’. Landskapet, enligt Samuels, produceras och reproduceras ständigt av de aktiviteter och praktiker som pågår i det. Den huvudsakliga frågan som besvaras genom att applicera landskapsbiografin som metod är hur vardagliga praktiker, interventioner i det fysiska landskapet, rumsliga landskapuppfattningar och officiella planer påverkar varandra och hur de ger form och mening till landskap. Syftet med metoden är att skapa ett levande underlag varpå design kan forma landskap som tar hänsyn till befintliga värden och uppfattningar (2017:121)

Landskapsbiografin utgår från fem principer för dess utförande:

1. Metoden utgår från studierna av landskapshistorien, i syfte att förbättra vår förståelse för hur dagens landskap har formats. Inom ramen för detta kan metoden behandla hur landskapet uppfattas på olika sätt, av olika aktörer, samt hur historien, minnet av landskapet är konstruerat.
2. Landskapsbiografin behöver inte utgå från landskapets historia på ett konventionellt sätt uppdelad i kronologisk ordning - landskapet bör betraktas som en kontinuerlig process, en serie av transformationer.
3. Landskapsbiografin hör inte till någon specifik disciplinär metod, men bör sträva efter att kombinera arkeologiska, geografiska, historiska, social, arkitektoniska och andra metoder och källor.
4. Landskapsbiografin utgår från ett inifrånperspektiv (eng. ‘Dwelling perspective’ (Ingold 2002)). Metoden fokuserar på hur relationen människa-landskap har utvecklats platsspecifikt genom tiderna: hur idéer och rumsligheter hänger ihop.
5. Landskapsgeografin syftar till att skapa en landskapsrepresentation som är relevant för utveckling av design, planering och förvaltning av kulturarv.

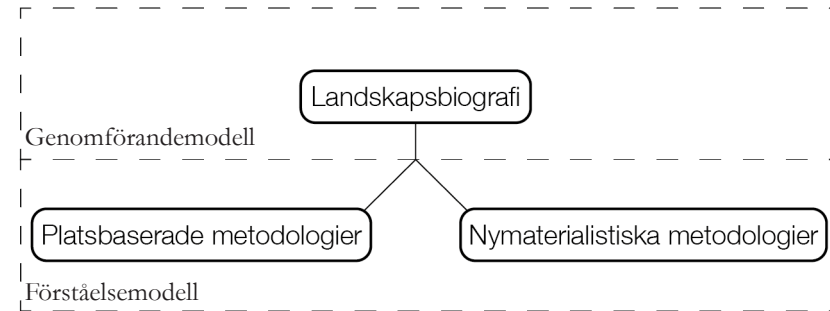
Genom syntesen av fysisk, social och kulturell kunskap skapas förutsättningar för nya och välförankrade förvaltningsmetoder som grundar sig i historien, vilket skapar hållbara system där mänskliga och icke-mänskliga aktörer samverkar. Avslutningsvis menar Bosma, Kolen & Renes att landskapsbiografin inte i första hand förordar en traditionell historieanalys som behandlar landskapet i retrospekt. Istället ägnar man fokus åt landskapens lager, dess anspråk och drivkrafter, som en multidimensionell helhet under landskapets utveckling (2017:125). Landskapsbiografin har varit vägledande för mig som metod i studierna av Rönneholms mosse.

Förståelsemodeller

Genomförandemodellen filtreras genom två huvudsakliga förståelsemodeller. Här beskrivs hur den idéburna metoden som har tillämpats i studien. Metoden kan delas upp i två eklektiska koncept som har tillämpats oskiljaktigt genom studien. Den platsbaserade metodologin härstammar från en begreppsvärld som har sina rötter i kulturgeografien, medans den nymaterialistiska teorin inkorporerar sociologiska perspektiv som spänner brett mellan fält och tillämpas inom otaliga discipliner.

Nymaterialistiska metodologier

Bruno Latour, Jane Bennett och Tim Ingold utgör de huvudsakliga stöttepelarna som detta teoretiska resonemang vilar på, och som tillsammans representerar de perspektiv som jag, med viss förenkling, sammanfattar under begreppet nymaterialism. Dessa perspektiv har inte enbart utgjort material för min litteraturstudie - de presenterar djuplodande och holistiska angreppssätt som styrkt studiens utförande. Jane Bennett, som jag främst är inspirerad av, erbjuder teoretiska perspektiv som bygger på en begreppsvärld som är sprungen ur aktör-nätverksteorin (ANT) som utvecklades på 80-talet av Latour, Callon och Law (Gregory 2009). Aktör-nätverksteori är, enligt Bruno Latour, ett tillvägagångssätt snarare än en teori. Det är ett perspektiv som synliggör den materiella världens agens genom socio-materiella relationer. Som analytisk metod ser den världen som uppbyggd av materiella, heterogena element och syftet med metoden är att spåra hur dessa element hänger ihop (Gregory 2009). En styrka med ANT är att man i ett givet sammanhang inte förbestämmer vilka faktorer som är relevanta (som i traditionell sociologi). Istället är poängen med ANT att följa aktörerna och låta aktörerna själva (människliga eller icke-människliga) avgöra vad som är viktigt och inte. I praktiken är det omöjligt att börja en undersökning utan ramar och förutfattade meningar, vilket gör att somliga hävdar att ANT är ett sorts sätt att se på, en öppen mottaglighet för världen - snarare än en teori (Law 1994; i Gregory 2009). Synsättet lyfter fram två huvudsakliga övertygelser. För det första lyfter ANT fram betydelsen av det icke-människliga i det sociala. Tingen ges en särskild roll som icke-passiva och

betydelsefulla i händelseförlopp. I samklang med detta understryker även ANT att agensen i landskapet är fördelad i och mellan olika ting, något som står i kontrast mot den traditionella förståelsen av människan som överlägsen. ANT vänder sig istället ifrån subjekt och objekt som begrepp och beskriver världen som assemblage, som sammansättningar av ting. Inom dessa assemblagen får världen liv. Inom akademien har ANT spritt sig mellan många olika fält, och tillämpas brett inom till exempel konst, ekonomi och juridik. I denna studie tillämpas den inom landskapsarkitektur som disciplin. Tillsammans med bland annat Donna Haraway (1984) har Bruno Latour satt en grundbult för de nymaterialistiska perspektiv som utvecklats under 2000-talet. Jane Bennett tillhör en grupp biofilosofier som framgångsrikt utvecklat och breddat dessa koncept. Bennetts teorier hör hemma inom politisk ekologi och är, till skillnad från Latours, mer politiska i sin natur. En mer utförlig beskrivning av nymaterialistiska teorier följer i senare avsnitt av studien. Metodiken utgår från ett följande av socio-materiella relationer som assemblaget utgör. Just det associativa *följandet* av aktörer blir mycket signifikant för metoden. Resultatet som följer av min metod, som bland annat illustreras i nätverk, är en produkt av mitt eget kartläggande och reflekterar således min egen tolkning av sammanhanget. Det är ett försök att analysera landskapet efter mina angivna analytiska metoder, och inte ett resultat som ska tolkas som en objektiv sanning.

Platsbaserade metodologier för designstudier

Utöver landskapsbiografin, som har fungerat som den fysiska ramen för projektet, har jag använt platsbaserade metodologier. Min främsta inspiration har jag funnit i Illaria Vanni och Alexandra Crosbys tillämpningar av kulturgeografen Doreen Masseys teorier (2023). Jag introducerades för Masseys teorier när jag studerade kulturgeografi, innan landskapsarkitektutbildningen. Doreen Massey representerar för mig ett tankesätt som präglat min studietid på landskapsarkitektutbildningen. Masseys huvudsakliga teoretiska bidrag bygger på plats som koncept. Platsen går att beskriva som ett resultat av hur globala flöden och processer tar sig uttryck under lokala omständigheter. I denna tolkning blir platser processuella, ständigt föränderliga, receptiva nya idéer - och i relation till andra platser. Rönneholms mosse går att förstå i denna kontext - som en lokal plats som är formad av den globala kulturens utveckling: av idéer, efterfrågan och värderingar. De platsbaserade metoderna är användbara för att ge uttryck för den heterogenitet som finns i Rönneholms mosse som plats, och för att undvika generiska och universella designförslag eller principer som inte uppmärksammar platsen som ett resultat av interna och externa relationer. Vanni och Crosbys applikationer av Massey sammanfattas i tre idéer, där platsbegreppet sätts i relation till design. Syftet med dem är att skapa användbara metoder runt vilka design kan ta form (Ibid. 2023). *A global sense of place* är den första idén, som beskriver att platser

har flera identiteter som är formade av ekonomiska, politiska, sociala, kulturella och historiska interaktioner. Dessa interaktioner överskrider platsens fysiska inramning, interaktionerna spänner över platser som är organiserade i globala rymder. Platser är lokaler i ett macronätverk av relationer som ständigt omformas. Platser beskrivs således bäst som processer. En sådan förståelse motsätter sig att platsen är ett resultat av inneboende och internaliserad kulturer och historier. En global platsförståelse gör att vi kan se hur det lokala förändras i relation till det globala. I relationen mellan det lokala och globala uppstår platsens unika karaktär. *Trajectories* (banor) utvecklar denna idé och omfattar de praktiker, objekt och värden som landskapet utgörs av. De är banor längs med vilka olika aktörer handlar. Genom att urskilja dessa banor går det att tyda hur platser är konstruerade av olika idéer, viljor och praktiker, samt hur de förhåller sig till varandra. Banorna är knutna till identiteter och olika historieförställningar. Den tredje idén sammanfattas i *throwntogetherness*, som beskriver nuet som en produkt av sammanslagningen av *trajectories*. Begreppet sammanfattar hur olika objekt och aktörer drar och sliter i varandra, påverkar och genererar händelser och förlopp - som utvecklas genom tid och rum, lokalt och globalt. Genom *throwntogetherness* kan platsen konceptualiseras som en tidsrumslig händelse (Ibid 2023).

Övriga metoder

Litteraturstudier

Ur en vetenskaplig synvinkel är landskapsarkitektur en relativt ung disciplin med nära band till professionell praktik. En praktiserande landskapsarkitekt är en generalist, som har användning för breda kunskaper om ekologi, geologi, sociologi och kulturhistoria med landskapet som skala. Landskapet är en plattform där olika fenomen möts. Detta återspeglas i det akademiska fältet som i hög grad är interdisciplinärt. Denna studie är inget undantag. De teoretiska perspektiven som introduceras har hemvist i en stor bredd av akademiska fält som kulturgeografi, (landskaps-)ekologi, sociologi, humanekologi och antropologi. Samtidigt är det fysiska landskap som jag behandlar uppbyggt av jord, mineral, vatten och biologiskt liv: materia som har olika fysiologiska egenskaper. I mitt val av litteratur och mitt litteratursök har jag försökt representera dessa aspekter. De centrala teoretiska perspektiven i min studie utgörs av Jane Bennett, Bruno Latour och Tim Ingold. Den diskurs som jag presenterar under nymaterialismens namn har utvecklats av dessa teoretiker med flera, och inom ramen för denna studie behandlar jag dem i hög grad som del av samma teori. Det går att urskilja olika tankebanor inom nymaterialismen (Conolly 2013), men att det ingår inte i syftet med denna studie. Nymaterialistiska teorier, många med rötter i aktör-nätverksteori (ANT) tillämpas brett över mitt empiriska material. Utöver de huvudsakliga teorierna presenterar jag andra instick från akademiker som är knutna till kulturgeografen och antropologin som ämnesområden. Behandlingen av resonemanget kring, och kopplingarna mellan teorier har utförts på ett associativt sätt som produkt av mitt eget tänkande; mina egna förkunskaper och erfarenheter. På så sätt är min studie omöjlig att separera från mig själv som person. Utöver de mer teoretiska texterna har jag funnit inspiration i tillämpad teori inom landskapsarkitektur, inte minst från artiklar i tidskriften *Journal of Landscape architecture* utgivna de senaste åren. Denna sortens artiklar berör teman som är mer direkt jämförbara med min egen studie och har varit viktiga för att sluta in i landskapsarkitekturen som levande diskurs och debatt. Inom den kategorin har artiklar på temat extraktionslandskap och postindustriella landskap varit av särskilt intresse.

The photo essay

En del av mitt resultat har jag valt att presentera som en *photo-essay* (Rose 2016:340-345). Gilian Rose beskriver en photo-essay som en kombination av skriftligt och fotografiskt material, där det råder jämvikt mellan betydelsen av de olika medierna. Fotografierna i en *photo-essay* ska enligt Rose berätta hur kulturen och det sociala livet ser ut - information som inte går att förmedla på ett effektivt sätt i skrift. En styrka med metoden är att den har en förmåga att väcka sensoriska och känslomässiga upplevelser hos betraktaren, ge en inlevelse i hur det känns att vara på platsen som porträtteras, en upplevelse som går bortom det visuella (Ibid 2016). Metoden kan antingen syfta till att presentera ett argument, eller fungera som en analys av en specifik situation. I min photo-essay är syftet både att skapa ett argument och att göra en analys. Fotografierna är frikopplade från texten (med vissa undantag), och fungerar i dessa fall som en fristående alternativ informationskälla, ett visuellt komplement till texten. Fotografierna komplementerar texten eftersom de erbjuder ett materiellt och grafiskt stöd till det abstrakta resonemang som texten förmedlar. På så sätt gör de texten mer trovärdig. Istället för att referera till fotografierna eller ha figurtexter, har jag valt att, innan kapitlet, presentera en guide för hur fotografierna kan tolkas. Jag uppmuntrar läsaren att själv reflektera kring fotografiernas budskap.

Samtal

Inom ramen för studien har ett flertal samtal hållits med personer som är involverade i efterbehandlingen av Rönneholms mosse. Metodologiskt har jag följt en ostrukturerad intervjuteknik (Thyer 2001). Den ostrukturerade intervjun bör förstås inom en gradient mellan struktur och flexibilitet, där den erbjuder stor flexibilitet och låg struktur (ibid. 2001). Syftet med dessa samtal var att för egen räkning skapa mig en uppfattning om landskapet och den förändring som det står inför. Jag visste inte exakt vilken information som jag ville ha ut av samtalen - därför passade det inte att ha ett förutbestämt intervjuschema. Istället blev informanten den som oftast förde samtalet och intervjun växte fram organiskt. Som intervjuperson kunde jag styra samtalet genom att ställa frågor och följdfrågor som jag formade under samtalets gång. Frågorna kunde baseras på något som sagts under samtalet, eller vara baserat på tidigare kunskaper. Denna samtalsmetod präglade mina samtal med representanter från Länsstyrelsen i Skåne, Eslövs kommun, Ryssnäs Mark (markägare) och Naturskyddsföreningen Eslövsbygden. Under samtalen med Eslövs kommun, Ryssnäs mark och Naturskyddsföreningen så talade jag med flera informanter vid samma tillfälle. Detta medförde att det uppstod diskussion och dialog informanter emellan, något som gjorde samtalen svårare att styra. Informationen som dessa samtal genererade var för min egen skull nödvändig för att få förståelse för landskapets processer, och på så sätt ger den förutsättningar för andra iakttagelser och reflektioner. I projektets utförande har intervjumaterialet legat i bakgrunden - den har gett mig en referensram runt vilken annan kunskap har kunnat struktureras runt. Av detta skäl har jag inte bedömt att transkribering av intervjuerna som nödvändig. Likaså refererar jag inte till enskilda kommentarer som dessa personer har yttrat.

Utöver de ovan nämnda intervjusituationerna har jag hållit mer spontana samtal (Sa), telefonsamtal (TS) och haft mailkorrespondens (MK) med ytterligare personer.

Ordförande i närliggande fågelskådarförening. (TS).

Ekolog som bor i närheten. (S+TS).

Anställda på Ryssnäs mark (Sa).

Vattenhandläggare, Länsstyrelsen Skåne (MK).

Koordinator, Rönne å vattenråd (MK).

Spontana möten med närboende i området (Sa).

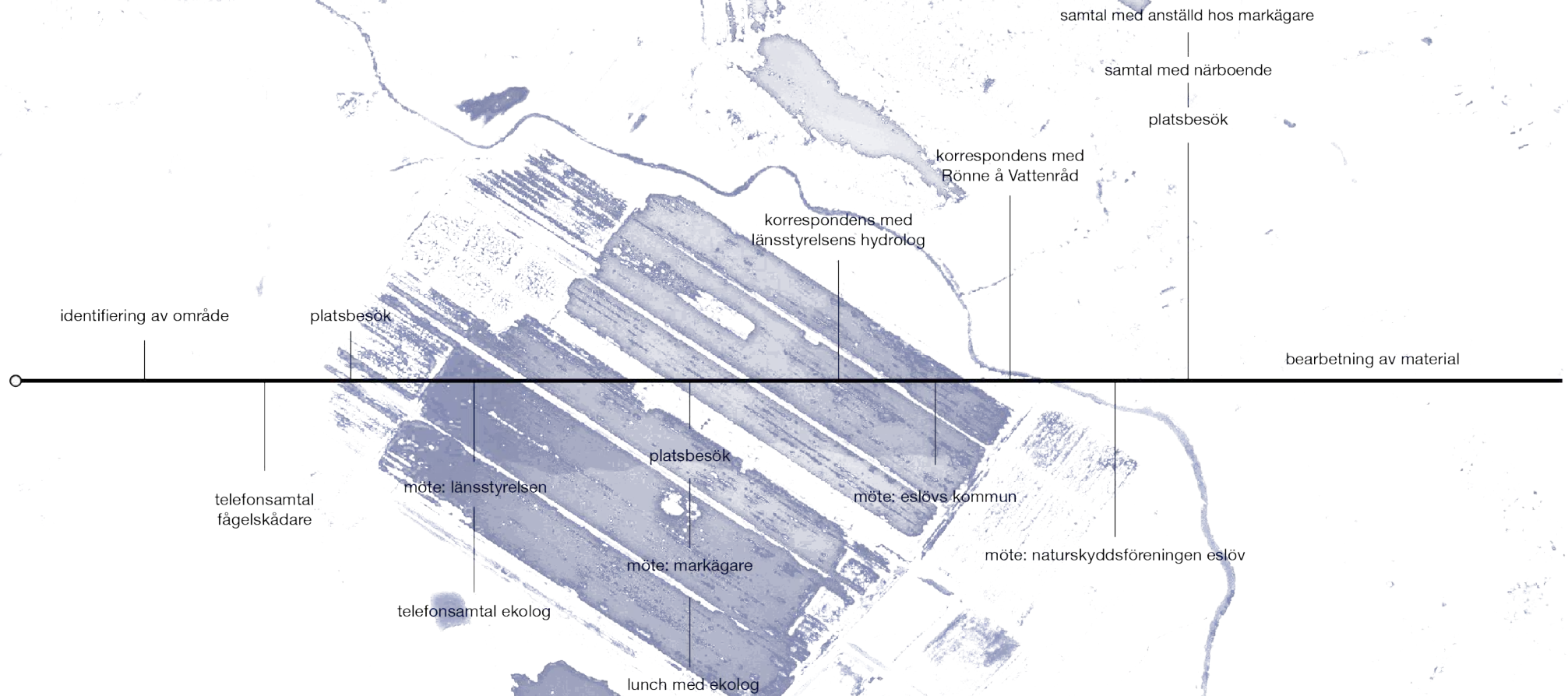

Fältstudier och platsbesök

Under arbetet har jag genomfört fältstudier och platsbesök. Rönneholms mosse har varit det geografiska området för min studie, men att följa de processer som pågår i detta landskap har fört mig till andra geografiska platser. På så sätt slutar inte projektets avgränsning vid fastighetsgränsen; landskapet är intrasslad i ett tidsrumsligt nätverk som jag har utforskat. Jag har besökt Eslövs kommun, Länsstyrelsen Skåne, Naturskyddsföreningen, samtalat med närboende, ekologer, fågelskådare och näringsidkare. Mitt primära syfte med dessa besök är kunskapsinsamling, att skapa en egen uppfattning om de processer som har format, och fortsätter att forma detta landskap. I detta utforskande har jag själv blivit en aktör runt vilken nya kopplingar har uppstått.

Jag har utfört ett antal fältstudier på Rönneholms mosse. Under mina besök har jag haft ett antal aspekter i åtanke, runt vilka jag har registrerat mina observationer. Upplevelse, landskapsform, rumslighet, underlag, vatten, flora och fauna har varit centrala punkter. Inför platsbesöken har jag gjort skrivbordsstudier samt insamlat kunskap genom samtal. Kunskapen om landskapet, som jag tillgodogjort löpande under studien, formade mina platsbesök. Jag har sökt efter spår i landskapet, men hittade också fynd som ställde nya frågor. Den fotografiska metoden beskrivs i ett senare avsnitt.

avsnitt 1 / metod och teori

Projekttidslinje

DEL 2 Landskapsteori

- teman:
1. Landskapshistoriska perspektiv
 2. Nymaterialistiska perspektiv
 3. Den syntetiserande landskapsarkitekten

TEMA 1: Landskapshistoriska perspektiv

Utgångspunkten för detta examensarbete är den landskapsdefinition som antagits i den europeiska landskapskonventionen som är: “an area perceived by people whose character is the result of the action and interaction of natural and/or human factors.” (Riksantikvarieämbetet 2023). Givet denna definition kan landskapet som är ämnet för min studie teoretiseras på olika sätt. Det är ett kulturlandskap, en våtmark, en energikälla, en ödemark och ett produktionslandskap. Det är ett naturligt landskap som har varit föremål för mänsklig inverkan i tusentals år: med varje form av mänsklig påverkan som lämnar ett spår av dess tidigare närvaro och tillstånd. Idag finner vi landskapet vid Rönneholms mosse på randen av ännu en övergång. Denna omvandling speglar som alltid ett sätt på vilket detta landskap uppfattas och idéer om hur detta landskap ska användas för att uppfylla mänskliga behov. För även om drivkrafterna för återställandet av våtmarker utgår från ett biocentriskt perspektiv där den primära ambitionen är att ställa till rätta naturen, är dessa ambitioner i sig produkter av en kulturell strävan. Hur vi som samhälle och kraft ser oss själva i relation till naturen är både resultat och en bakgrund mot vilken våra handlingar kan jämföras. Landskap, och i synnerhet våtmarker, har ofta omvandlats för att tillgodose samtida behov. De vida, vattensjuka markerna som funnits i stora kvantiteter i Sverige har ofta uppfattats som ödsliga, mytologiska eller odugliga platser som fritt kan omformas för att tjäna ett bättre syfte. Genom att studera landskapets rumsliga förlopp kan vi förstå de ledande motiven, och den *zeitgeist* som har präglat de olika tidsepokerna. Syftet med följande kapitel är att skapa ett teoretiskt ramverk som är relevant för att skapa en djupare förståelse för Rönneholms mosse som landskap. Landskap har, som det beskrivs i europeiska landskapskonventionen; alltid förändrats, både som resultat av naturliga processer och till följd av mänsklig inverkan. Kulturgeografen Marc Antrop menar att kulturlandskapet är en produkt av en ständig mänsklig omorganisering, för att bäst anpassa det för att möta de samtida behov människan har (2006:22). Allt eftersom samhällen och dess värderingar, behov och politik utvecklas, så förändras de krav som ställs på landskapen. Trots att detta är ett faktum som nästan definierar samhället i sig, så möts landskapsförändring generellt med stor skepsis. Dagens landskapsförändringar anses vara abrupta, oförutsägbara och nyckfulla. Globalisering, urbanisering och snabb befolkningsökning är storskaliga drivkrafter som genererar oförutsedda eller planerade landskapsförändringar i lokala landskap. Dessa förändringar påverkar hur människor knyter an till sina landskap. Landskap är både en produkt av brukande, brukandet i

sig, men framförallt konceptualiseringen av dessa båda (Egoz, Makhzoumi & Pungetti 2011:4). Således består landskapet av både en materiell beståndsdel (som formad av mänskliga verksamheter) och en immateriell beståndsdel (uppfattningen av landskapen genom delade meningar och värderingar). Förändringar i landskap påverkar således inte bara den fysiska omgivningen, utan även människors identitet, upplevelse och sätt att använda dem. Rätten till landskap är därför tätt sammankopplat med rätten till delaktighet i dess utveckling och förändring (Egoz, Makhzoumi & Pungetti 2011:4).

Naturskyddets historia i Sverige

En drivkraft i denna studie är att undersöka landskapets materiella sammansättning. För att skapa förutsättningar för en sådan förståelse så är det nödvändigt att förstå hur samhället har värderat natur genom historien. Häri är naturskyddet centralt, eftersom naturskyddets funktion är att skydda de landskap som har ansetts vara mest värdefulla för nation, samhälle och kultur.

Människans förhållande till naturen var ursprungligen ett av rädsla och respekt: vildmarken var farlig och okänd. I äldre skriftliga och bildliga källor porträtterades vildmarken konsekvent negativt (Cronon 1995). Allt eftersom människan blev bofast, och samhällen utvecklades, blev den en gång fruktade vildmarken gradvis föremål för kulturellt historieberättande. Den vilda naturen tilldelades ett stort symbolvärde. Under 1800 talet utvecklades ideologiska strävanden som syftade till att inkorporera den vilda naturen i ett nationellt identitetsbyggande (Cronon 1995; Sörlin 1988). Konsten blev ett verktyg för att konstruera en storslagen nationalhistoria som var sprungen ur naturlandskapet. Nationalromantiska strömningar har satt spår som lever kvar än idag. Det förindustriella landskapet värderas högt, och många av de mest populära resmål är pittoreska landskap som innehåller spår av ett autentiskt jordbrukssamhälle (Antrop 2006). Dessa stiliserade och idealiserade landskap har sedan 1800talet varit en viktig del ett svenskt nationsbygge. Nationalparken blev ett verktyg för att artikulera kopplingen mellan nation och natur - och är den första naturskyddsformen i Sverige. Genom etablerandet av nationalparker avsåg man att inkorporera naturen i den svenska nationsbygget. Idén, med ursprung i Amerika och Tyskland, kom till Sverige i en orolig tid. Sverige, hade under 1900 talets första år

avsnitt 1 / metod och teori

blivit av med de landsdelar som utgör dagens Norge, och hade under 1800 talet även förlorat den så kallade östra rikshalvan (dagens Finland). Efter förlusten av Finland fanns det behov av att skapa logik av den nya svenska geografien (Mels 1999; Sörlin 1988). Genom nationalparksinrättningar, framförallt i fjällvärlden i norra Sverige, skyddades de storslagna, ursprungliga landskap som ansågs orörda av mänsklig hand. Landskapsbilden, det vill säga landskapets visuella och estetiska karaktär, var ett centralt fokus i det tidiga naturskyddsinsrättningarna, som hade en uteslutande funktion där människan och naturen separerades (Bladh et al 2013; Mels 1999, 2002). Samtidigt skedde en parallell utveckling av upptäcktsresande och kartläggande av resurser i Norrland. Naturskyddet och det ekonomiska kartläggandet kan ses som del av samma rörelse. Exploateringen och reservatsbildandet var två motsatta koncept, där skyddet av en viss natur rättfärdigade exploateringen av en annan (Mels 1999; Sörlin 1988).

Senare, under trettioalet och framåt började den tidiga naturskyddstraditionen luckras upp. Under denna period etablerades ett nytt naturskydd som delades in i tre fokusområden: kulturellt, socialt och ekonomiskt. Genom reformer på samhällslig nivå förbättrades förhållandena för den arbetande urbana klassen - arbetarna fick mer fritid. Allt eftersom folkhemmet började växa fram, växte också friluftslivet fram och naturskyddet fick en mer social roll. En naturskyddstradition som tidigare hade varit uteslutande, förändrades till att bli mer mobiliserande - naturen fick en ny roll som rekreativ miljö för den urbana människan. Det växte också fram en insikt om att naturen ibland behöver aktiv förvaltning för att behålla de värden som var önskvärda (Bladh et al 2013). Landskapen behövde även läggas tillrätta för att anpassas för turism och rekreation. På 1960 talet genomfördes en ny naturvårdsutredning. En konsekvens av denna är att naturskyddsbegreppet, som ansågs vara för snävt, ersattes med *naturvård*. Naturvården institutionaliserades genom bildandet av Statens naturvårdsverk, vilket kan anses ligga till grund för dagens naturvård. I linje med detta utvecklades också landskapsbildsskyddet, och ersätts med naturvårdsområde (Bladh et al 2013:236). Markanvändningen under efterkrigstiden präglades av intensifiering. Metoderna för jordbruk och skogsbruk rationaliseras och effektiviseras, bostadsbyggandet ökar vilket drastiskt ökar efterfrågan på byggmaterial. Utvecklingen blev svår att kontrollera och ledde ofta till miljöproblem som försurning, övergödning och kontaminering av vattendrag. Trycket på landskapet ökade, vilket följdes upp med ökade reservatsbildningar inom ramarna för naturvården. Möjligen kan man fastställa att det var under denna period som relationen mellan produktiv och skyddad

mark cementerades. Först senare har fokus skiftat till att omfatta vardagslandskapet - det levda landskapet där miljö kvalitetsmål är mer subjektiva. I gränssnittet mellan naturskydd och rekreation har ofta naturvårdsinrättningar fokuserat områden som präglas av en viss eller påtaglig känsla av ursprunglig och orörd natur. Det har funnits en tradition som pekat mot att friluftsliv behöver en "kvalificerad naturmiljö". Inom detta bias är integrationen mellan mänskligt påverkade miljöer och friluftsliv svår. Samtidigt präglas dagens naturvård av ett stort fokus på biologisk mångfald, hållbart nyttjande och inkorporeringen av olika sektorsintressen - multifunktionalitet (Bladh et al 2013:14).

Förvaltandet av kulturlandskapet har stått inför andra problem. I Sverige har separationen mellan kultur och natur institutionaliserats i två skilda myndigheter: Naturvårdsverket och Riksantikvarieämbetet (Germundsson 2005). Naturvårdsverket vilar på en stark naturvetenskaplig tradition, medan Riksantikvarieämbetet till stor del består av personal med bakgrund inom kulturvetenskaperna. En konsekvens av uppdelningen är en genomgående brist på landskapsperspektiv från myndighetshåll. Kulturgeografen Tomas Germundsson (2005) menar att kulturmiljövården präglas av ett objekt-bias. Kulturobjekten, som runstenar, kyrkor, väderkvarnar och stenmurar används som monument som får symbolisera kulturella landskapsdimensioner. Landskapet i sig: en produkt av människans relation till naturen, och de rumsliga materiella samband som landskapet är, omfattas i låg utsträckning av reservatsbildningar. Germundsson menar att en bakomliggande orsak ligger i en landskapstradition som huvudsakligen värderar estetiska aspekter. Nationalromantiska strömningar kring förra sekelskiftet kanoniserade det småskaliga jordbrukslandskapet som ofta är förknippat med boskapsskötsel, fäbodan och små inhägnade landskap i Sveriges norra landsdelar. Romantiseringen av dessa landskap ledde till en sorts naturalisering av kulturlandskapet, vilket förde de processer och praktiker som format landskapet i skymundan. Enligt Germundsson borde den objektfixering som präglar reservatsbildningar ersättas av en tradition som lyfter fram de praktiker, metoder och de socio-politiska omständigheter som har format landskapet. Ett sådant fokus skulle bättre förklara landskapets kontinuerliga utveckling och förändring. Den kanoniserade naturhistorien i Sverige, har enligt Germundsson gjort att de regionala kulturlandskap som avviker från dessa ideal inte erkänts i samma utsträckning. Germundsson antyder till exempel att det öppna skånska landskapet, som är avvikande för landskapet i övriga Sverige, har blivit föremål för en sådan behandling (2005).

Plats och minne

Antropologen David Lowenthal utvecklar ett resonemang om kopplingar mellan tid, minne och landskap sin text "Past time, present place: Landscape and memory" (1975). Lowenthal visar varför vi behöver fysiska minnen, eller bevis av dåtiden som de former som våra mänskliga behov skapar (1975:5). Det enkla svaret på frågan är att vi behöver vår (kännbara) historia för att acceptera våra nutida landskap. Objekt, materiella kroppar och strukturer är begripliga för att vi har gjort oss bekanta med dem genom direkta upplevelser och genom konst och kultur - och betraktelsen blir en process där nya intryck ständigt jämförs med våra tidigare erfarenheter. I sin tur påverkar våra erfarenheter sättet vi utformar våra omgivningar. Strukturer som påvisar betydande historisk kontinuitet i landskapet blir inte sällan viktiga symboler som gör att människor känner sig rotade i ett landskap - den kollektiva historiesynen är viktig för samhörigheten i ett samhälle. På ett liknande sätt har skapandet av en sammanhängande och helst gammal historisk koppling mellan nation och folk har ofta använts för patriotiska projekt (1975:13). Enskilda objekt blir ofta mystifierade symboler för detta. Lowenthal fortsätter genom att diskutera förhistoriska objekt och deras symboliska betydelse. Deras estetiska värde är förankrade i deras ålder - de är vackra enbart för att de är gamla. Vår uppskattning av dessa objekt kan härledas till en fascination mellan perspektivet av objektets skapare och vårt eget perspektiv. Vidare finns det en romantisk koppling till förhistoriska tiden som är baserad på en uppfattning av att människans förhållande till naturen var fridfull och i balans, i en värld där teknik och konst var detsamma - något som kontrasterar mot dagens syn på funktionella föremål där verktyg och maskiner anses vara fula (1975:19-29). Romantiseringen av det förgångna blir ofta starka drivkrafter i landskapsomvandlingar. Det föregående upplevs som naturligt, mer empatiskt och rättfärdigt jämfört med den fula verkligheten. Det ligger i detta en risk i att bevarande av landskap som innebär att man idealiserar en stillbild ur en dynamisk process som i sig riskerar att vara irrelevant utan sin koppling till den process som formade den. Lowenthal menar att dåtiden präglas av ett element av mystik - vi förväntar oss inte en exakt bild av hur historien är. Vi föredrar en vag historieskrivning som lämnar utrymme för tolkning, resonemang och fantasier. En statisk och sann historieskrivning skulle snabbt bli ointressant och inte heller trovärdig - det krävs rum för flexibilitet i historieskrivningen för att verkligheten ska verka realistisk. Lowenthal beskriver också människans förmåga att anpassa sina minnen efter de behov som ställs av nutiden. Minnet är formbart och översätter vårt

historiska råmaterial till ett enhetligt, städat och logiskt material som känns passande. Historieskrivning och bevarande, bör aldrig ses som en objektiv vetenskap, utan ska snarare bestå av flera konflikerande perspektiv som präglas av ovisshet (1975: 26). I praktiken så utgörs de fysiska kvarlämningarna av en historisk tid i hög omfattning av de mest imponerande objekten från den tiden (som då anses vara bevarandevärda). Denna selektivitet färgar och idealiserar vår bild av historien. Utöver detta så finns det även en bias inom bevarandetraditionen som värderar äldre historia högre än nyare. Det krävs ett tidsmässigt armlängds avstånd innan historia och historiska artefakter anses vara bevarandevärda (Ibid. 31).

TEMA 2: Nymaterialistiska perspektiv

Naturuppfattningar i en föränderlig värld

Naturvårdens primära instrument har till stor del utgjorts av reservatsbildningar, som uppstått som en antites till det exploaterade landskapet som tillhör samhällets sfär. Denna dualism mellan skyddade och exploaterade landskap kan ses som en fysisk förlängning av en långtgående moralisk och etisk tanketradition som vuxit fram av den moderna konstitutionen. Ur detta har det vuxit fram en kritisk diskussion som menar att ett naturbegrepp som människan ställs utanför är otillräckligt för att möta de utmaningar som mänskligheten ställs inför idag (Cronon 1995). Det har utvecklats diskussioner kring naturen som har propagerat för conceptualiseringar som tar avstånd från den traditionella dualismen och den moderna uppfattningen av att naturen är stabil, ren och enhetlig - ett naturbegrepp som uppstått som motpol till den industriella världen. Rösterna i diskussionerna har olika ekologisk-politiska hemvister, men gemensamt har varit en utbredd förvirring som uppstått i hålrummet bakom naturbegreppets ifrågasatta relevans och en utbredd behov av nya tankemönster (Lorimer 2012). Inom ekologivetenskapen har diskussionerna handlat om en diskurskritik med fokus på de begreppsliga verktyg som definierat fältet. Åsikterna kan i korthet delas upp i *equalibrium-* och *non-equalibrium ecology*. I det första ser man att ekosystem har ett idealt grundstadium där det är i balans, ett stadium i vilket naturen "fungerar bäst". Motsatsen är *non-equalibrium ecology*, där man ser störningar (t.ex. sjukdomar, invasiva arter och nya arter) som naturliga inslag i ekosystemen, som gör dem dynamiska och under ständig utveckling.

Diskussionerna om naturen har uppstått i en tid som definieras av avsevärt snabbare förändringstakt än tidigare i fråga om klimat och ekosystem. *Biodiversitet* är ett begrepp som uppstod på 1980-talet för att ringa in den kris som växte runt om i världen - ett begrepp runt vilket forskning, allmän kunskap och stödprogram skulle mobiliseras. Som diskurs har biodiversitet handlat om att skydda arter, speciellt ovanliga och sårbara sådana, från utrotning. Konceptet är framgångsrikt av flera skäl. Arter är lätta att räkna, identifiera och klassificera, och populära arter kan användas som karismatiska ikoner i namninsamlingar och välgörenhet. Dessutom utgör arter separata enheter som det är relativt enkelt att utforma bevarandeprogram kring. Kritik har dock riktats mot begreppet, inte minst från biogeografen. En viktig kritik är att art-konceptet drabbar de

arter som inte är speciellt uppseendeväckande eller karismatiska, vilket är majoriteten. Att dela upp organismer i arter tenderar även att förbise den variation som finns inom enskilda arter. Den kanske viktigaste kritiken är att bevarande som är fokuserat på en enskild art eller ett enskilt habitat i längden riskerar att frysa ett ekosystem till en stillbild som är baserad på ett nuvarande eller tidigare tillstånd, något som ignorerar att arternas uppkomst i sig är resultat av biogeografiska, ekologiska och evolutionära processer (Lorimer 2012). När naturen porträtteras som att vara i balans, blir åtgärderna inom bevarandebiologi fokuserade på etablerade koncept som att återskapa eller vidmakthålla ekosystem, arter och habitat. I kontrast till det konventionella naturskyddet har andra åsikter uppstått av röster som genom erkännandet av *antropocen* söker nya program av åtgärder: vägar till biodiversitet som inte behöver innebära en återgång till den stabila, enhetliga naturen som ska lämnas åt sig själv. Vissa drar det så långt att de anser att ekopolitik inte alls bör handla om bevarande utan istället utforska möjligheterna och konsekvenserna i den nya världen som definieras av en allt högre förändringstakt - en rörelse från 'recovery' till 'discovery'. *Non-equalibrium ecology* har ofta använts som kritik mot koloniala och kapitalistiska strukturer av röster som står till vänster på det politiska spekrat, eftersom de anser att de vedertagna, expertledda top-down strukturer inte är adekvata för att hantera och förutse de osäkerheter som är förknippade med vårt föränderliga värld. När naturen inte längre är välfungerande, vad ska vi då återvända till? Dessa röster ser det som nödvändigt att conceptualisera de naturliga och mänskliga sfärerna som integrerade, och understryker vikten av att landskap som redan är under stark mänsklig överkan ska värnas och nyanseras (Lorimer 2012)

Landskapsekologen Richard J. Hobbs et al. (2006) har utvecklat begreppet *Novel ecosystems*, som lyfter en diskussion kring människans förståelse av naturen som något statiskt och ursprungligt. Vår planets ekosystem är under snabb förändring, till stor del på grund av mänsklig överkan. *Novel ecosystem* är: "one of abiotic, biotic and social components (and their interactions) that, by virtue of human influence, differ from those that prevailed historically, having a tendency to self-organize and manifest novel qualities without intensive human management." (Hobbs, Higgs & Hall 2013:55).

Storskaliga förändringar i klimat och markanvändning har omformat våra miljöer, vilket har fått nya system att uppstå på platser där den rådande förvaltningen har förändrats eller genom förändringar i system som saknat förvaltning (Hobbs, Higgs & Hall 2013:4). Dessa ekosystem uppstår som ett resultat av mänsklig inverkan, men inte under mänsklig förvaltning. *Novel ecosystems* är ekosystem som inte går att finna i läroböckerna, och inte stämmer överens med vår bild av naturen. *Novel ecosystems* som växer fram på olika håll i världen väcker frågor kring vad de är och hur de bör förvaltas. Deras framväxt lyfter även etiska frågor och tvingar oss att omformulera våra tidigare uppfattningar om vad natur är. Naturens dynamism gör sig påmind när arter tvingas anta nya former, hitta nya vägar och dra fördel av förändringar i sin omgivning i sin kamp att överleva och fortplanta sig - vare sig vi gillar det eller inte (2013:5). Men Hobbs et al. tydliggör att novel ecosystems ska inte uppfattas som ett sätt att omstöpa den konventionella naturvärden mot en laissez-faire attityd där människan erkänner sig besegrade som förvaltare av naturen i motstånd till de självförvållade klimatförändringarna. Man vill snarare bidra till en mångfacetterad diskussion som präglas av en mer pragmatisk hållning som kretsar kring frågan om hur vi ska behandla den allt mer dynamiska naturen (2013:354). Att definiera begreppet är dock inte helt enkelt, och har varit föremål för debatt. Man kan säga att grunden till begreppet är en antites till ett ekosystems historiska stadie (referensstadie). Vad ett historiskt stadie innebär kan dock diskuteras. Ekosystem är alltid i konstant förändring, vilket gör att alla ekosystem kan teoretiseras som 'novel'. Att avgöra vad som är nytt är en subjektiv praktik som ligger hos betraktaren. Hur som helst menar vissa att dessa historiska referenser är relevanta eftersom de visar hur ett ekosystem bäst fungerar.

Samtidigt klagar Hobbs et al. (2013) att *Novel ecosystems* inte nödvändigtvis behöver nya lösningar, metoder och verktyg på landskapsnivå. Det finns tvärtom stora möjligheter att inkorporera samtida eller historiska skötseltekniker på ett nytt sätt som är anpassat efter specifika förhållanden. Exempel kan vara ängavattning eller boskapshållning. Däremot kräver *Novel ecosystems* nya sätt att tänka när det kommer till vilka mål som sätts upp och vad som anses vara viktigt. Ekosystemens snabba förändringstakt och uppkomsten av *Novel ecosystems* ses av allmänheten som en önskad utveckling. Är det möjligt att uppskatta dem som positiva resultat av sammanstötningen mellan icke-mänsklig natur, industri och kultur? Människan har alltid, genom sina sätt att förvalta landskap, skapat och omskapat förutsättningar för nya ekosystem. Några av de miljöer som vi uppskattar allra mest, som öppna hagmarker, är exempel på detta.

När våra öppna hagmarker växer igen i en allt snabbare takt, ser vi det som en stor förlust. Hobbs et al (2013) avslutar genom att parafraas Bruno Latour, som i boken *Love your monsters - postenvironmentalism and the anthropocene* (2011), gör en parallell till Mary Shelleys *Frankenstein*. Latour menar att Dr. Frankensteins brott inte var själva skapandet av monstret, utan snarare faktumet att han övergav det. När skaparen och Monstret återförenas menar den senare att han inte var född till ett monster, utan blev det som konsekvens av att doktorn övergav det i skräck och panik. *Novel ecosystems* kan, enligt Latour, också uppfattas som monster. Deras framtid vilar alltså i våra händer: väljer vi att acceptera dem, att förlåta våra misstag och förvalta dem på ett lämpligt och platsspecifikt sätt kan de bli välfungerande och intressanta landskap. Om vi tvärtom föraktar och överger dem så innebär detta ett misstag i sig (Bruno Latour i: Hobbs et al 2013:359). *Novel ecosystems* uppkomst och förändringstakt driver en moralisk och etisk diskussion som är viktig för att utveckla vårt förhållningssätt till naturen. Rönneholms mosse är ett landskap som kan facilitera en sådan diskussion.

Nymaterialistisk teori

Hittills har diskussionen varit begränsad till den ekologiska vetenskapen som diskurs. I följande sektion avser jag redogöra några av de mest inflytelserika teorierna och rösterna inom en mer holistisk, humanekologisk och nymaterialistisk diskurs som inte bara kritiserar antropocentrism utan också erbjuder nya, mer djupgående koncept som står i kontrast till environmentalismen. Till en början behöver begreppet nymaterialism förklaras. Nymaterialism är ett interdisciplinärt diskurs med en mångbottnad betydelse och har utvecklats av flera författare med olika ingång i ämnet. Gemensamt för dem är att de problematiserar de antropocentriska och konstruktionistiska perspektiv som varit helt dominanta på 1900-talet, som till stor del präglats av en ställningstagande där materia har betraktats som betydelselös, passiv och i väntan på att tas i anspråk och omformas av människan - världen beskrivs som ett "slutet system som kan förklaras naturligt" och som utan mänsklig inverkan skulle förbli oförändrad (Gamble, Hanan & Nail 2019). Ett ifrågasättande är: om materia (med atomen som sin minsta beståndsdel) är passiv, hur kan det då forma levande och tänkande system (organismer)? Hur uppstår liv från icke-levande beståndsdelar? Nymaterialister understryker istället hur materia (icke-mänsklig) är livfull och aktiv, vital eller dynamisk. Man lägger vikt vid icke-mänskliga systems organisation, och undersöker dess relationer till mänskliga system, samt oanalyserar de källor som

avsnitt 1 / metod och teori

har lagt till grund de vedertagna etiska värdegrunderna (Latour 1993; Cinnolly 2013). Vår samtid präglas av en allt snabbare förändringstakt där klimatförändringar, jordbävningar, väder och vulkanutbrott påminner oss om hur skör vår värld är som antropocentrisk och modern (Latour 1993). Nymaterialistisk förståelse menar att de förklaringsmodeller som samhället förlitar sig på är otillräckliga - de har försatt mänskligheten i ett tillstånd av hybris. Att börja undersöka och skapa förståelse för dessa dynamiska icke-mänskliga system och dess materia, deras förmåga att forma och omforma sig kan bana väg till en förståelse av världen som kanske kan föda nya gestaltningsprocesser som värnar om materiens dynamiska relationer. *Agens* är ett annat centralt begrepp inom nymaterialismen. Aktören, eller aktanten (Latour 1993) är en kropp som har agens, en kropp som på något sätt har inverkan på en annan kropp. Agensen har, om man ska använda sådana termer som nymaterialister helst undviker, tillfallit subjektet - människan (Bennett 2010:9). Bakker och Bridge diskuterar: "The term agency implies [...] that we have imperfect knowledge and/or incomplete control: 'nature' surprises us, thwarts our plans, and evolves in unexpected ways." (Stone 1972 i: Bakker & Bridge 2006:19). Decentraliseringen av agens (från mänskliga sfären) kan möjliggöra nya sätt att angripa subjekt/objekt-dualismen, vilket i sin tur kan vara betydelsefullt för att problematisera natur/kultur-dualismen som ligger till grund för diskussion, politik och forskning kring naturresursernas och människans geografi.

Geografen Sarah Whatmore menar att man inom landskapsdiskursen ligger efter med att inkorporera nymaterialistiska perspektiv. Hon identifierar en sorts stasis inom landskapsdiskursen när hon analyserar de "gamla" och "nya" landskapsdefinitionerna finns med i den fjärde upplagan av the dictionary of human geography. Hon anmärker på att både den "gamla", men även den "nya" kulturgeografins landskapsdefinitioner fortfarande utgår från att skapandet av landskapet är en helt och hållet mänsklig förtjänst- där deras utveckling och form i princip bara är resultatet av mänsklig vilja (2006:602). Hon menar samtidigt att det håller på att växa fram en ny generation geografer, som verkar för en återgång till tiden innan separationen mellan kulturstudier och naturstudier (2006:601). En generation som har börjat intressera sig för "the livingness of the world" där begrepp som 'land', 'natur' och 'miljö' ersätts med system av sammanlänkade kroppsligheter och materior (Winterson 1997, i: Whatmore 2006:602). Enligt Whatmore har den nya kulturgeografen försökt göra tre saker: "den första har varit att återigen skilja den bortglömda 'materian' i landskap, som

uppmärksammar kroppsliga samband i en värld där landskap är samproducerade mellan mer-än-mänskliga kroppar och en levande jord. Den andra har varit att uppfatta/ behandla 'människan' som inget mindre subjekt av pågående samproduktion än någon annat socio-materiellt assemblage. Den sista är varit omfördelningen av subjekt som något som: 'inte lever inuti, i själens källare, utan på utsidan, i den spräckliga, brokiga världen" (2006:603). Whatmore menar att 'livligheten' inte finns i kroppar, utan ute i världen - i det förhållande som finns mellan materia.

En viktig person i sammanhanget är Donna Haraway. Haraway har, som många andra i detta fält, bakgrund inom naturvetenskaperna. I hennes antologi *Manifestly Haraway* (2016), som består av ett antal essäer publicerade på åttio- nittio- och tvåtusenålet. "A cyborg manifesto" (1985) och "The companion species manifesto" (2003) är två av de mest inflytelserika. I den förstnämnda diskuterar hon cyborgens som ett sätt att se på världen, med rötterna i ett socialist-feministiskt perspektiv. Essän tar ett stort grepp och diskuterar modernitet på en prosa som präglas av ironi och humor. Hennes kritik grundar sig i en långtgående västerländsk cartesiansk tradition av dualismer där jaget/den andre, medvetande/kropp, kultur/natur, manligt/kvinnligt , civiliserad/primitiv, aktiv/passiv, aktör/resurs, rätt/fel och gud/människa är exempel på några av de mest betydelsefulla (2016:59-60). Haraway menar att dessa dualismer (eller snarare det dualistiska tänkandet) har funktionen att spegla jaget, där den andre uppstår i relation till en själv (the one). I förlängningen har detta skapat ett system av förtryck som präglats av förhärskandet av den andre (ex. kvinnan, icke-vita, naturen, arbetare, djur) (ibid. 59). The one är autonom och gudalik, men är också en konstruerad och abstraherad position som bygger på en tankekonstruktion som i sig kan (och bör) utmanas. I kontrast till the one är den andre, som uppstår i relation till jaget, olik, obestämd och svår att avgränsa. Vidare hävdar Haraway att det framväxande högteknologiska samhället utmanar dessa dualismer eftersom, i relationen mellan människa och maskin, inte är självklart vem som är subjekt och vem som är objekt. *Cyborgens*, som är ett centralt begrepp för Haraway, erbjuder ett sätt att frigöra sig från dessa universella dualismer, som skapar vanföreställningar - "översättningen av världen till ett problem i dess programmering" (Ibid. 34). Cyborgvärlden omstöper relationen mellan natur och kultur, eftersom naturen (the one) då inte kan göras till en resurs som kan approprieras av den andre (kulturen). Vidare menar hon att cyborgens, i dagens samhälle anses vara illegitima skapelser som är resultat av en byråkratiserad världsordning. Desintegrationen mellan jaget och den andre ligger i en oförmåga, från

politiskt håll, att se från båda dessa perspektiv samtidigt. Det finns motsättningar i perspektiven, möjligheterna av det ena perspektivet är osynligt från det andra (Ibid: 15). Den västerländska traditionen, approprieringen av natur för skapandet av kultur, reproduktionen av jaget genom spegelbilden av den andre, har varit ett ständigt gränskrig mellan dessa kategorier: ett slag om produktionsrummet. Haraway väddar, på ett komiskt sätt, att vi bör njuta av den förvirring som uppstår när gränserna mellan dessa kategorier börjar bli otydliga och att vi samtidigt ska ta ansvar för vårt skapande av dem (Ibid. 7).

Jane Bennett erbjuder ett annat intressant perspektiv inom nymaterialismen. I sin kritik bygger hon en teori av hybrida system där linjen mellan det traditionellt naturliga och det mänskliga suddas ut. Hon försöker pluralisera naturbegreppet och propagerar för en förståelse av naturen som flera icke-mänskliga system. Bennett menar att omfattningen och betydelsen av de icke-mänskliga systemen är underskattade - att de får en för liten roll i den offentliga debatten som aktör. Hon arbetar fram en teori som hon kallar för *vital materialism*, som bland annat beskrivs som en kraft som kopplar ihop mänsklig och icke-mänsklig materia. Syftet med att brodera ut denna vitala materialism är för att: "bilden av död [passiv] eller genomgående instrumentell materia göder människans hybris och våra jord-förstörande fantasier av erövring och konsumtion" (2010:4). Denna hybris förblindar oss för att se vidden och mångfalden av karaktärer hos icke-mänskliga kroppar och materia. Bennett menar att den vitala materialismen kan ge "grönare" mänsklig kultur där människan blir mer närvarande i mötet med det icke-mänskliga. I en artikel publicerad i *Political Theory* presenterar hon ett begrepp som hon kallar för tingskraft (eng. thing-power) (Bennett 2004), något som hon senare vidareutvecklar och nyanserar i boken *Vibrant matter* (2010). För att beskriva detta begrepp återkallar hon en upplevelse när hon, en morgon i Juni, utanför Sam's Bagels på Cold Spring Lane i Baltimore, beskådade ett antal objekt som fastnat i ett gallret på en dagvattenbrunn:

"one large men's black plastic work glove
a matted mass of tree pollen pods
one dead rat who looked asleep
one white plastic bottle cap
one smooth stick of wood" (Bennett 2004:350).

Bennett återkallar att hon skiftade mellan att uppleva dessa objekt som skräp (som man normalt sett ignorerar) och som *ting* (eng. *things*), som påkallar uppmärksamhet som levande och vitala 'i sin egen rätt' - saker vars existens är oberoende av associationen till diverse mänskliga tillkortakommanden. Tingen som fastnat i gallret har *tingskraft* eftersom de uppstod frikopplade från de associationer som vi normalt kopplar till dem (som skräp). Bennett beskriver att hon upplevde dessa föremål som sammankopplade, de existerade genom samnärvaro som var kontextuell och beroende av varandra:

"I was struck by the singular materiality of the glove, the rat, the bottle cap- a singularity brought to light by the contingency of their co-presence, by the specific assemblage they formed. For had the sun not glistened on the black glove, I might not have seen the rat; had the rat not been there, I might not have noted the bottle cap, and so on. But they were all there just as they were, and so I caught a glimpse of an energetic substantiality possessed by each of these things, things that I generally saw as inert" (Bennett 2004:350).

Bennett lokaliserar varje enskilt föremål i ett samspel, deras uttryck definieras av närvaron av de andra föremålen tillsammans med solskenet och gatan. En materiell kropp (mänsklig eller icke-mänsklig) befinner sig alltid i ett sammanhang och dess tingskraft är ett resultat av just det sammanhanget. Tingen blir inte produkter av den kulturella ram (de erfarenheter) som betraktaren besitter, genom associationer. *Tingskraften* erbjuder, likt Haraways cyborg, ett alternativ till subjekt/objekt dikotomin eftersom den erkänner materia som i konstant friktion och spänning, i nätverk mellan varandra, där ingendera, eller alla, innehar agens (2004:354). Man kan säga att *vital materialism* är en sorts teori som utgår från att materia har en benägenhet att skapa kopplingar och nätverk av relationer, en *livlighet* (eng. *vibrancy*). Stabiliteten i dessa relationer kan dock variera - något som påminner oss om den tidigare diskussionen om ekosystemens stabilitet (Hobbs et al 2013). Genom instabilitet eller 'vibration', kan ting skifta mellan olika tillstånd och system och få betydelse och således bli en *aktant* (eng. *actant*) (=aktör, oberoende av sin mänskliga eller icke-mänskliga natur) (Bennett 2010:8)

"A lot happens to the concept of agency once nonhuman things are figured less as social constructions and more as actors, and once humans themselves are assessed not as autonomous but as vital materialities" (Bennett 2010:21).

Bennett parafraiserar Spinoza när hon menar att "kroppsligheter förstärker sina krafter i eller som ett heterogent assemblage", ett påstående som tar avstånd från

avsnitt 1 / metod och teori

att agentur är fixerat i en mänsklig kropp eller producerat av enbart mänsklig organisation (2010:23). *Assemblage*, i sin tur, är grupperingar av vibranta kroppar vars öde inte är centralstyrt. I assemblaget är potentialen till att "få något att hända" (den vitala kraften) större än summan av varje enskilt objekts potential till detta (2010:24). Bennett tar kraftledningsnätet som ett bra exempel på ett assemblage; där varje del är urskiljbar men också i del av ett system som genererar en viss effekt. Dessutom präglas kraftledningsnätet av icke-mänskliga krafter: elektroner, träd, vind, eld och elektromagnetiska vågor. Följaktligen diskuterar hon strömavbrottet som en händelse inom detta system där "kraftledningsnätet lever och dör, emellanåt, som resultat av sitt egna mystiska styre". Det räcker inte att förstå elnätet som en maskin av enskilt urskiljbara delar, utan genom ett vitalmaterialistiskt perspektiv är det en "volatil mix av kol, svett, elektromagnetiska vågor, datorprogram, elektroniska strömmar, ekonomiskt vinstintresse, värme, livsstilar, kärnkraft, plast" [...] (2010:25). Strömavbrottet, menar Bennett, går inte att härleda till en enskild aktör som ligger bakom händelsen, utan det är snarare ett händelseförlopp som fortskrider mellan mänskliga och icke-mänskliga aktanter. Samtidigt konstaterar Bennett att vitala materialismen inte förnekar att det finns skillnader mellan mänskliga och icke-mänskliga kroppar, men hon vill inte placera människan i mitten av detta system. Ett sätt att undvika detta är att särskilja människokroppen som ett särskilt komplext sammanhang av materia. Det går också att teoretisera den mänskliga kroppen som en sammansättning av grupper av materia: vävnader som i sig är av lägre komplexitet, ett tankesätt som kan vara hjälpsamt för att påvisa det icke-mänskliga i människokroppen. Här identifierar Bennett en risk för att faran att kommodifiera människokroppen genom instrumentalism. Att göra subjekt till objekt. *Tingskraften* möjliggör en beskrivning av världen där materia inte bara är enbart objekt, utan rika och komplexa relationer. Detta tänkande ser världen som system av materia, och materians och aktörernas inverkan på ett visst system eller ekologi. Bennett menar att vara ekologisk är att delta i ett kollektivt system - men hon ser inte ekologiska system som organiska självreglerande helheter som har ett normalstadium (equalibrium) (2004). *Tingskraften* har potential att skapa en förståelse av världen som ett landskap fullt av liv, som bör värnas. Det krävs även en ödmjukhet inför just detta liv som vi är så beroende av.

En annan poäng, som Bennetts *vitala materialism* försöker svara på, är att en materiell livsstil, ett samhälle präglad av korta produktlivscyklar, konstant konsumtion och en allt snabbare omsättning av produkter leder till en 'anti-materialistiskt bias' som

devalverar tinget. Ett sådant bias gör tingskraften obskyr. Devalveringen av tinget skulle kunna jämföras med ett fenomen som sociologen Georg Simmel beskriver i sin essä 'Metropolis and the mental life' publicerad kring förra sekelskiftet i en tid av snabb samhällsförändring (1903/2002). Fenomenet Simmel beskriver grundar sig i en spänning mellan den autonoma individen och modernitet, den objektiva kulturen. Kort sagt behöver individen anpassa sig efter en samtidskultur vars teknologi och komplexitet förändras och utvecklas allt snabbare. Simmel menar att psyket har lärt sig att filtrera sina sinnesintryck, eftersom det är nödvändigt för att orka leva i en miljö med förhöjd mängd och intensitet av intryck. Medvetandet bildar ett "organ" för att stänga ute överväldigande intryck, en förmåga till apati och likgiltighet. På ett liknande sätt som Simmels apati är en reaktion på en omvärld med fler och intensivare intryck, kan Bennetts devalvering av tingskraft beskrivas som ett resultat av ett samhälle men en allt intensivare produktion och omsättning av produkter, förloppet från produkt till skräp - ett sorts föremåls inflation.

Bennetts *vitala materialism* bör förstås som ett alternativ till 'environmentalism' (2010:111). *Vital materialism* kan på vissa sätt kringgå 'environmentalismens' problem genom att betrakta djur, jord och växter som aktiva, istället för att förbli passiva enheter eller bångstyriga upprorsmakare i system som tas i besittning av människan. *Den vitala materialismen* kan erbjuda ett tillvägagångssätt där man genom mer strategiska insatser ingriper i hopsättningar av agenturer. Bennett menar att den vitala materialismen har tre tydliga fördelar jämfört med 'environmentalismen'. Den första fördelen ligger i de terminologiska utgångspunkterna. Miljörörelsen använder ordet 'miljö' för att beskriva det rum i vilket kulturen äger rum. Materia är ett begrepp som har bättre potential att likställa mänskliga och icke-mänskliga kroppar eftersom materia som ett sorts universellt kroppsbyggande element. Materia erbjuder en neutral plattform för diskussion, där relationer är mer horisontella istället för vertikala. Den andra fördelen ligger i det vibranta (livliga, vitala): ett adjektiv som ger upphov till en mindre linjär förståelse av världen. Biokemiska(-sociala) system är komplexa, och kan komma att utvecklas i banor som är omöjliga att förutse. Den traditionella bilden av naturen som självuppfyllande och målmedveten ersätts med en förståelse av naturen som en sorts blind, moralbefriad mekanism. Den sista möjliga fördelen handlar om förståelsen av den mänskliga kroppen. En vitalmaterialistisk förståelse av kroppen ser sammansättningar av materier som inte är exklusiva eller unika för människan. Människokroppen är ett system av organismer, celler, bakterier, virus och DNA

som verkar parallellt och tillsammans. Hur definierar man egenintresse i en sådan(a) kropp(ar)? (Bennett 2010:111-113)

Jane Bennetts tankar påminner på vissa sätt om antropologen Tim Ingolds sätt att teoretisera världen. Ingolds tankar är också djuplodande, men på vissa sätt mer tydligt applicerade. I artikeln “Material against Materiality” skriver han att *ting är vid liv* snarare än att *liv finns i ting* - tingen är inte aktiva för att de innehar agens (själ), utan som ett resultat av hur de är inbäddade i strömmarna och rörelserna av den levande världen (2006). Ingold kritiserar uppdelningen mellan materia och medvetande, och understryker vikten av den fysiska upplevelsen. Vidare diskuterar han materialets egenskaper kontra kvaliteter. Här reciterar han designteoretikern David Pye som menar att egenskaperna är objektiva och mätbara, lika för alla, medans kvaliteterna hos ett material uppstår i tanken hos betraktaren (2006:13). Samtidigt kritiserar Ingold denna uppdelning, likt nymaterialisterna, som han menar för oss tillbaka till uppdelningen mellan medvetande och materia. Ingold skiljer på den fysiska världen som existerar för sig själv, och miljön som kontinuerligt utvecklas i relation till sina invånare. På så vis existerar inte objekten i den materiella världen - de uppstår allt eftersom egenskaper tillskrivs dem. På så sätt menar Ingold att materialens egenskaper inte kan beskrivas som statiska attribut hos ting - de är ombytliga och relationella. De går inte att bestämma objektivt, och uppstår inte heller subjektivt, utan de upplevs. Egenskapernas material berättar hur detta ting är integrerat i olika processer och flöden - genom materialens egenskaper kan vi lära oss deras berättelser. Materialen motsätter sig uppfattningen av materia som “delar av naturen”, utan menar istället att materia är en pågående historia som ständigt omstöps, fortskrider, utvecklas och blir (Ingold 2012:434-435). Denna förståelse av materia liknar Jane Bennetts tingskraft, men Ingold understryker vikten av att aktivt och fysiskt interagera med materialen genom arbete för att skapa förståelse, snarare än den akademiska proceduren av abstraherad analys av materia. Ingold skiljer mellan betraktelsen av ett objekt, som man uppfattar som färdigt (slutgiltigt) och betraktelsen av (samma) material, som man uppfattar för dess potential att omvandlas och utvecklas.

“To describe any material is to pose a riddle, whose answer can be discovered only through observation and engagement with what is there. To know materials, we have to follow them—to “follow the matter-flow as pure productivity” —as artisans have always done”
(Deleuze & Guattari 2004:454, i: Ingold 2012:435)”

Ingold fortsätter genom att beskriva hur material rör sig och flödar i linjer som tillsammans bildar ett sorts livets nätverk (eng. *meshwork*) i vilket “allting kan vara någonting, men någonting är alltid på väg att bli någonting annat” (2012:435). I en annan text skriver Ingold på ett liknande sätt om marken som någonting som är under ständig utveckling (2010). Växter, som växer i mellanrummet mellan jord och atmosfär, lever i ett utbyte mellan dessa två medier. Denna zon, från de högsta trädkropparna ner till de djupaste byggstenarna i jordskorpan, kallar Arenes, Latour och Gaillardet (2018) för *den kritiska zonen*. *Den kritiska zonen* avgränsar en vertikal zon där livet påverkar de materiella flödena genom att aktivera eller katalysera fysiska och kemiska reaktioner (Ibid. 2018). Slutligen, förklarar Ingold, återgår växtens energi och materia till jorden självt. På så sätt är växten en aktant som omformar både jord och atmosfär. Tack vare dessa processer så förändras jorden ständigt, vilket gör att arkeologer, fysiskt, måste gräva nedåt för att komma i kontakt med livsformer som tidigare befunnit sig på jordens yta. Ingold bekräftar därför att jordytan inte är passiv. Det är tvärtom en mycket aktiv zon där substrat och medium möts och interagerar. För att ta det vidare menar Ingold alltså att det inte är ytan i sig, utan skapandet av ytan (surfacing) som upprätthåller denna separation. Den passiva ytan, konstruerad av asfalt eller betong, är påhittad för att stämma överens med det modernistiska sättet att beskriva jordytan som *tabula rasa*, en infrastruktur på vilken det moderna samhället kan rullas ut och levas, i ett liv på marken - inte i den (2010:126). Ingold avslöjar här en sorts kritik mot det moderna samhället som tappat kontakten med jorden och beskriver ett samhälle bortkopplat från de naturliga förutsättningarna som en gång definierat det. Ingold utvecklar denna metafor ytterligare genom att skilja på olika former av modaliteter. Det ena begreppet beskriver hur en kropp transporteras över en plan yta, från punkt A till punkt B. Ankomsten till punkt B är transportens primära och enda syfte. Det andra begreppet beskriver ett annat sätt att färdas; genom att känna sig fram. Att söka sig fram genom terrängen, upptäcka längs vägen, stanna, återvända och fortsätta. Målet är oviktigt. På samma sätt teoretiserar han spår, som stämplor (avtryck på hårda underlag) och fotspår (vars karaktär är resultat av underlag, fart och riktning). Fotspår kan forma stigar, men stigar är aldrig raka (2010). Metaforen kan beskrivas som två idealtypiska förhållningssätt eller modaliteter.

avsnitt 1 / metod och teori

I boken *Reciprocal Landscape*, skriven av landskapsarkitekten Jane Hutton (2020), försöker hon förstå material mot kontexten av den globala ekonomin och kapitalismen. En ledande fråga i hennes bok är “om designade landskap strävar efter att reflektera harmoniska relationer mellan natur och människa, hur väl stämmer de överens med dessa landskap faktiskt är byggda? (Hutton 2019:11, min översättning). Inspirerad av nymaterialistiska idéer följer hon materialförflyttningar. Hon ser material som fragment av andra landskap, som förflyttas mellan extraheringslandskap och sina nya destinationer. Den nymaterialistiska möjliggöraren är att inte se materia som passivt, utan för de relationer, mänskliga och icke-mänskliga som har format dem i deras ursprungslandskap. Hutton menar att denna förståelse står i kontrast till bilden av extraktionslandskapen som vilande naturresurser som väntar på att exploateras. Istället menar hon att de är komplexa, försörjande ekosystem som kopplar ihop många levande organismer - är ett fysiskt uttryck för relationen mellan mänskligt uppehälle och lokal kultur (2020:7). I Sverige bor de allra flesta i tätorter. Det finns en allt större urban klass som lever i tjänstebaserade städer som är beroende av exploatering och tillförsel av materiella resurser utifrån. För den urbana befolkningen är det lätt att känna sig separerad från produktionsvärlden. Glappet mellan konsumtionen och produktionen beskriver Marx i sitt begrepp varufetischismen. Marknaden, som är uppbyggd på en kapitalistisk logik, gör det svårt för konsumenten att få insikt i omständigheterna under vilka, och arbetsförhållandena som ligger bakom framställningen av en produkt. Marx definierar en produkt som en värdefull, användbar och utbytbar artikel. Till produktens egenskaper är ett värde kopplat, ett (monetärt) värde som skapas av det arbete som format den, ett användarvärde som uppstår eftersom någon vill använda den, och ett bytesvärde (pris) som avgörs av marknaden, och beror på hur många som är intresserad av produkten. Vidare diskuterar Hutton material, eller land, i förhållande till Marx varubegrepp. Hon menar att ett material (en naturresurs) och dess kvaliteter och egenskaper inte enbart utgör basen för dess användningsvärde, utan dessa egenskaper är ett resultat av och går att direkt koppla till ett landskaps unika biofysiska förhållande (2020). De tekniska och estetiska egenskaperna hos till exempel en bordsskiva av furu är direkt kopplade till de platsspecifika förhållanden i landskapet där trädet växte.

TEMA 3: Den syntetiserande landskapsarkitekten

Genom tekniska innovationer och en mer integrerad och globaliserad ekonomi ha världen sedan efterkrigstiden blivit allt mindre. Innovationer inom transport och kommunikation parallellt med en ständig global expansion av multinationella företag har lett till expansiva, globala handelsnätverk. Mobilitet har genom tidsrumslig kompression blivit en maktfaktor som är differentierad över olika samhällsgrupper och världsdelar (Massey 1994:146-156). Människor är på olika sätt intrasslade i denna maktgeometri: vissa är i kontroll över mobiliteten och andra är förslavade i dess hierarki (Ibid. 1994). Enligt kulturgeografen David Harvey är kapitalismen i behov av ständig geografisk expansion, för att global heterogenitet ska kunna utnyttjas och exploateras. Den geografiska expansionen tillgängliggör nya marknader, billigare arbetskraft eller naturresurser som kan exploateras (2001). I en svensk kontext har utvecklingen lett till att inhemsk produktion har minskat - en utveckling som förenklats har lett till ett sorts nytt samhällsstadie som kan beskrivas som det postindustriella samhället. En rumslig konsekvens av denna utveckling är att många industrimiljöer har ödelagts. Många av dessa industrimiljöer utgör stora landskapssår, på grund av verksamheter som orsakat kontaminering eller hårda ingrepp i naturen. Återställandet av industrimiljöer kräver ofta kostsamma metoder för att rena marken på föroreningar, eller riva stora industrikomplex. På grund av dålig lönsamhet står många industritomter och förfaller. De postindustriella miljöer som av olika skäl blir stående, kolonialiserar med tiden av växtlighet och djurliv. Naturen anpassar sig efter de förutsättningar som finns i dessa miljöer: som inte sällan domineras av hårdgjorda underlag och betong. Landskapen, som ofta är befriade från mänskliga störningar, blir en ny sorts tillflykt för djur och växtliv. De postindustriella landskapen får ofta ett särpräglat uttryck, där strikta former från en svunnen industriepok blandas med organiska former från växt- och djurliv. Uppkomsten av de postindustriella landskapen har skapat behov av nya metoder, både för att beskriva och behandla dem.

En sådan metod baseras på en analogi som utgår från de kantianska naturbegreppen. Den första naturen är jorden som den var innan mänsklig åverkan, orörd och vild, fri från mänsklig åverkan. Det andra naturbegreppet beskriver naturen när den anpassats till att fylla mänskliga behov - kulturlandskapet. Här innefattas all mark som på något sätt förändrats för att försörja eller stödja mänskligt uppehälle. Dixon-Hunt beskriver även trädgården och parken som ett tredje naturbegrepp. Den tredje naturen är den

estetiska, som inte fyller produktiva syften utan är rekreativa. I en artikel skriven Bakshi och Gallagher (2020) kompletterar de Dixon Hunts naturbegrepp med ett fjärde: den mer spontana naturen som är uppkommen på ytor som tidigare har varit kraftigt exploaterade av människan. Den fjärde naturen utgör ytor kräver ett speciellt tillvägagångssätt, eftersom de är oåterkalleligt förändrade. Landskapen blir ofta objekt för restaurering, eftersom man anser att en återgång till ett tidigare stadie i dess utveckling är mest lämplig. I denna process tillämpas ofta en praktik som baseras på en alltför statisk förståelse av naturen som är mer fokuserad på landskapets start- och slutpunkter istället för landskapsprocesser. Praktiken resulterar i projekt som är reproducerar en förståelse av naturen som idealiserar ett ursprungslandskap som är förknippat med en speciell estetik, vilket ofta är ett slutmål med projekten. Detta kan tolkas som en reaktion på de omvälvande och allt snabbare förändringsförlopp som inträffar i dagens landskap, något som stämmer överens med tanketraditioner som antropologen Marc Antrop identifierar (Antrop 2005; Bakshi & Gallagher 2020:25). Bakshi och Gallagher menar att designen av den fjärde naturen - de postindustriella landskapen kräver en logik som respekterar den snabba förändringstakt som dagens landskap står inför. För att skapa hållbara landskap i framtiden behöver det primära fokusområdet kretsa kring landskapets funktion, och i denna utveckling så kan idén om återställande stå i vägen. Istället för återställning bör man tala om landskapsutveckling.

I en artikel publicerad i tidskriften *Journal of landscape architecture* ger artikelförfattarna Eric Guibert och Alec Tostevin ett mer handfast exempel på när strävan efter hållbarhet genom storskaliga marknadskrafter misslyckas skapa det regenerativa landskap som är baserat på en djupgående förståelse för landskapet. I artikeln får läsaren följa byggnationen av The Queen Elizabeth Olympic Park i London, en park som är byggd på gammal industrimark, och av många ansedd att vara ett gott exempel på hållbar landskapsarkitektur. Artikelförfattarna visar, genom att anta ett nymaterialistiskt perspektiv, hur schaktmassor och materialbearbetning har processerats och förändrats på ett sätt som förstör de socio-materiella relationerna som formar landskapet (2021). Trots att projektet strävade efter att återbruka så mycket material som möjligt så misslyckades det med att identifiera de huvudsakliga relationerna mellan mänskliga och icke-mänskliga system, som definierar platsen. Utgångspunkten är jord, som beskrivs som det mest komplicerade biomaterial på vår

avsnitt 1 / metod och teori

planet, full av dynamiska sammansättningar som i hög grad är levande - en uppfattning som står i motsats till mer konventionella synen på jord som ett neutralt, vilande substrat som väntar på att formas av människan. Jorden är ett dynamiskt resultat av mänskliga och icke-mänskliga relationer som hela tiden utbys, omformas och anpassas. I exempelprojektet identifierades tidigt att nio olika jordsammansättningar skulle behövas för att garantera de ekosystemtjänster som projektet strävade efter - för att kunna möta den hållbara utvecklingsstrategi som hade upprättats i samband med värdskapet av de Olympiska spelen 2012. Jordstrategin syftade till att återanvända en stor del av den befintliga jordbruksjorden och den av industrin kontaminerade jorden. Denna jord skulle sedan täckas med ett 'human health layer' som barriär till de potentiellt förorenade massorna. Den förorenade jorden grävdes upp, tvättades och bearbetades kemiskt och fysiskt i så kallade 'jordsjukhus'. Därefter skulle den bearbetade jorden blandas till nya, syntetiska sammansättningar som på ett futuristiskt sätt skulle anpassas för att tillmötesgå växter som kräver mycket speciella förhållanden. I slutändan fick en stor mängd jord importeras för att de högt satta kraven på jorden skulle uppfyllas. Guibert och Tostevin menar att: "[den nya] jordprofilen ersätter platsens pulveriserade kulturella och ekologiska historia med en artificiell geologisk dåtid, en designad geologi som är återskapad för att tillgodose en idealiserad vision av en ekologisk framtid" (2021:85, min översättning). Problemet uppstår när platsens ekologi, kultur och historia blir uttraderad för att skapa ett nytt landskap, som kan inhysa en större mångfald av organismer än det förra landskapet men som inte har någon form av anknytning till landskapet, och dessutom kommer ta flera årtionden att etablera. I slutändan blir det en sorts karikatyr på hållbarhet, där människan genom att sammanföra livlösa objekt (vars ursprung är abstraherat och okänt) till ett kollage som ska vara det perfekta landskapet. Även om det "hållbara" antropocen är bättre än det föregående stadiet, så förordar artikelförfattarna ett angreppssätt likt det beskrivet av Reed (2007), där designprinciperna handlar om att använda den befintliga socio-materiella kontexten som en resurs - både platsens historia och material, där masterplanen ersätts av mer småskaliga platsspecifika ingrepp, som används som katalysatorer för att aktivera förnyelse, som för in landskapet på ett spår som leder till en önskvärd framtid.

Det är en bild som delas av landskapsarkitekten James Corner. I antologin *Recovering landscape* uttrycker han en kritik mot den konventionella landskapsarkitektens praktik som han alltför fokuserade på resultatet, ofta representerat i ett antal illustrationer

som porträtterar slutprodukten av ett projekt. Corner menar att detta tankesätt frammanar projekt som är överdrivet fokuserade på visuella och formella kvaliteter. För att beskriva detta använder han termen *eidetisk*, och syftar på en mental bild som är lätt att föreställa sig bildligt, men blir en verklighet som också innefattar akustiska, taktila, kognitiva eller intuitiva aspekter (1999:153). Hur vi som landskapsarkitekter bildligt föreställer oss vår omgivning, eller världen som helhet, kommer att påverka hur verkligheten blir konceptualiserad och i sin tur formas. Fokuset på det visuella och pittoreska ligger i landskapsbegreppets innebörd och historia (Cosgrove 1984). Men Corner väljer att separera på landskapsbegreppet från det tyska begreppet *landschaft*, som syftar på miljön som ett resultat av ett idogt och kontinuerligt arbetande samhälle, en miljö som ständigt utvecklas. Separationen mellan det visuella landskapet (*landskap*) och det arbetade *landschaft* går förstås genom att separera på *insiders* och *outsiders*. *Insiders*, människor som är aktiva aktörer i landskapet kan inte tydligt separera sig själv från sceneriet eftersom landskapet är en integrerad del av livet, där livet utspelar sig genom vana och brukande. *Outsiders* kan ha en större distans till landskapet och anta en *åsidossatt* position, som kan se landskapet som ett objekt som har sceniska, instrumentella och ideologiska världen. Dessa aspekter av landskapet kan värderas och jämföras med andra genom planering. Det instrumentella och synoptiska sättet att värdera landskapet kan utnyttjas som en maktfaktor och förknippas ofta med expertkunskap. Genom att ställa sig i en position där betraktaren ser alla landskapet aspekter och omvandlar dem till mätbara parametrar (*objektifierar*) sätter aktören i en maktposition (Waldheim 1999). *Planperspektivet*, eller flygfotografiet kan bli verktyg för att införliva sådan kontroll. Scenen, eller perspektivet, håller också betraktaren på ett tryggt avstånd från verkligheten, och gör objektet till en estetisk och tidlös upplevelse. Corner menar att den sceneriets dragningskraft står i vägen för djupare former av (sam-)existens och kreativitet. Istället anser han att man bör designa mer genom program och strategier som ringar in de insatser som behöver genomföras (Corner 1999). Synsättet präglas av en mer pragmatisk hållning som syftar att svara på frågor kring hur ett landskap ska fungera, hur olika komponenter ska interagera och hur landskapet ska utvecklas istället för hur slutprodukten ska se ut (1999).

Corner har flera beröringspunkter med Arenes, Latour och Gaillardet diskussion av den kritiska zonen (CZ). Den kritiska zonen, som jag kortfattat introducerat tidigare, har under de senaste åren blivit ett ämne för studier. Genom kritiska zon-observatorier har olika vetenskapliga fält mobiliserats för att skapa en helomfattande

representation och förståelse av en specifik plats. Arenes, Latour och Gaillardet menar att trots att detta koncept ramar in hela livet, så misslyckas den med att fånga de dynamiska processer som definierar det. Anledningen är att CZOns motiv är att skapa en representation eller en pusselbit som ska kunna föras in i ett globalt schema/pussel (ofta genom vertikala eller axonometriska perspektiv). Dessa axonometrier som delar upp världen i lager, missar huvudmotivet, nämligen att beskriva hur interaktion och dynamik. Genom lager ritas man upp abstraherade gränser mellan ting som egentligen hänger samman. Istället förordar de en representativ modell där man ser landskapet inifrån, för att kunna belysa de förutsättningar som varje livsform kräver för sin överlevnad (Ibid. 2018).

I en text skriven av Bill Reed uttrycker artikelförfattaren ett behov av nya tankebanor för att vi som samhälle effektivt ska kunna hantera de utmaningar vi står inför när det kommer till förvaltandet av det globala klimatet och våra landskap. Reed menar att människans förmåga till abstrakt tänkande har gjort att vi har skapat en tanketradition där vi kan separera vår upplevda verklighet i olika komponenter, som i sin tur exploateras av olika intressegrupper (2007). Dessa kategorier, som natur och samhälle, påverkar hur vi uppfattar, förvaltar och planerar våra landskap. Istället förordar Reed ett mer integrerat sätt att se världen på, som rör sig mellan, över eller bortom dessa kategorier. Han menar att sättet vi ser, förstår och avgränsar olika företeelser är avgörande. Reed understryker att just lärande är vitalt för regenerativ design, eftersom det är nödvändigt för att förstå de platsspecifika system, processer, ekosystem och relationer som finns i ett landskap. Design ska vara en lärande process, ett sökande efter de förhållanden som definierar relationen mellan olika aktörer i landskapet. Denna typologi översätter han sedan för att använda i sin kritik - där han presenterar ett antal angreppssätt som beskriver hur vi designar landskap idag. Det första är den konventionella praktiken som är fokuserad på att reducera skadan som en viss verksamhet orsakar. Den försöker effektivisera och maximera nyttan, men verkar fortfarande inom samma konventionella system. Grön design innebär en strävan efter en kontinuerlig förbättring mot ett ideal: att inte åverka någon skada överhuvudtaget. Den tredje är hållbar design, som liknar grön design men har ett fokus på hållbarhet - alltså att garantera fortlevnaden av en specifik mätbar del av, eller summa av ett system (ekosystem, klimat, organism). Dessa tre angreppssätt strävar efter neutralitet. Följande tre angreppssätt strävar efter ett netto-positivt resultat. Den första av dessa är restorativ design där man strävar efter att återställa funktionen av

ett tidigare system, som i sin tur ska kunna vara självorganiserande. Människan åtar sig uppgiften att assistera det naturliga systemet. Nästa angreppssätt är "reconciliatory (försonande) design", i vilket människan erkänner sig som en integrerad del, och aktiv aktör i naturen. Det sista angreppssättet, som är huvudtemat för texten, är regenerativ design (Reed 2007). Denna designprocess har ett holistiskt fokus där fokus är på sam-evolution av ett existerande system som finns på olika skalor. Angreppssättet innebär att alla aktörer och processer som är del av systemet ska utvecklas tillsammans. Utgångspunkten är alltid platsen, och alla aspekter av den. Dessa aspekter ska bearbetas genom återkoppling, reflektion och dialog mellan aktörer. Målet är inte att kompensera och mildra ett ingrepp - utan att få till stånd ett nytt förhållningssätt som gör landskapet bättre, och mer välfungerande än vad det var innan. Platsen, landskapet är av största betydelse och i synnerhet det perspektiv invånarna ser sitt hemlandskap på, eftersom det regenerativa angreppssättet bygger på återkommande och kontinuerlig relation mellan olika aspekter av landskapet. Invånarna har även en grundläggande förståelse för landskapet som resurs, vilka dimensioner av landskapet som gör det till en fördelaktig levd miljö, samt vilka praktiker som upprätthåller dessa (2007:677). Resonemanget överensstämmer med Selmans hållbarhetsbegrepp som ser anknytning och känslan av ansvar som en förutsättning för hållbar förvaltning (2012). Samtidigt behöver det lokala perspektivet komplementeras med de behov som behövs på en global skala. Reed fortsätter med att beskriva tre huvudsakliga aspekter som är nödvändiga för att aktivera ett regenerativt tillstånd (ett långsiktigt och kontinuerligt tillstånd som inte avstannar efter att designen är utförd).

Det första är att skapa en förståelse för de huvudsakliga mönstren som formar platsen. Syftet är att hitta de mest gynnsamma förhållandena på en plats, som ger de mest önskvärda effekterna för landskapet i sin helhet. Vad strävar de mänskliga aktörerna efter? Hur interagerar platsen med större, mer omfattande system? Resultatet av denna process blir ett sorts porträtt eller berättelse om platsen som kräver ett kulturellt narrativ som skapar en specifik och stark koppling till platsen.

Det andra är att översätta detta mönster till designprinciper och konceptuell design. Detta material skapar en ideologisk grund som kan skapa välvägdade och välinformerade beslut i designprocessen, till exempel val av material, teknologier, konstruktioner och förvaltning. Här ska platsens berättelse och framtidsvisionen integreras. Mänskliga strävanden ska balanseras mot de naturliga begränsningarna (ett levande system) - en process som kräver dialog.

avsnitt 1 / metod och teori

Det tredje är att skapa en process av kontinuerlig feedback, reflektion, dialog och delaktighet som är nödvändig. Detta eftersom det inte finns några garantier för att den initiala förståelsen för platsen är korrekt. Dessutom kan förutsättningarna och ambitionerna hos de mänskliga aktörerna förändras under processen. Genom att skapa mätbara hållpunkter kan systemet få feedback, vilket är nödvändigt för att systemet ska utvecklas och anpassas till en ny verklighet. I denna fas är det nödvändigt att integrera samhället som deltagare i landskapet, för att skapa en förståelse för det ömsesidiga förhållandet mellan människa och icke-mänskliga aktörer i landskapet. (Reed 2007:678-679)

För att upprätthålla ett önskvärt samhälle är det av största vikt att landskapets historia kommer till uttryck, så att kopplingen mellan den naturliga topografin och det levda kulturlandskapet inte går förlorad i samhällets kollektiva medvetande. Reed sammanfattar genom att klargöra att det behövs en återgång till det lokala landskapet med dess inneboende lokala praktiker och ritualer, för att åstadkomma regenerativ design (Reed 2007). Tydligt för dessa teorier, vare sig det gäller materialism eller regenerativ design, är att god landskapsarkitektur utgår från landskapet och dess historia, material, objekt, naturer, inneboende praktiker och människor. Genom strategiska insatser i det samspel som finns mellan aktörer finns det potential att skapa välfungerande landskap som är lokalt välförankrade - förändringar som inte upplevs abrupta eller avhängiga. Vad som saknas i detta pussel är en horisontell förståelse av landskapet och dess aktörer. Genom att sätta torven som material i relation till en ständigt föränderlig ekonomisk-politisk historia: från istiden, förhistorien, den agrara revolutionen, befolkningstillväxten under 1800-talet och framväxten av det moderna samhället; kan vi börja dechiffrera vad dessa materiella relationer har fått för avtryck i det fysiska rummet. Syftet med följande kapitel är att integrera och applicera dessa tankegångar med Rönneholms mosse som landskap.

Sammanfattning: analytiska begrepp

Novel ecosystems - Bygger på ett synsätt (non-equilibrium ecology) där man ser ekosystem som ständigt föränderliga i sin natur. Novel ecosystems representerar ekosystem som har förändrat eller uppstått som direkt eller indirekt resultat av mänsklig inverkan. Deras existens lyfter moraliska frågor och tvingar oss att omformulera våra tidigare uppfattningar om vad natur är.

Haraways *Cyborg* - Cyborgen är en modell för att beskriva en hybrid mellan det mänskliga och maskinen. Det moderna livet har suddat ut gränserna mellan naturen och kulturen. Haraway menar att det finns värde i dessa hybrider och att västerländska antagonistiska dualismer (som natur-kultur) har tappat relevans.

Jane Bennets *Vitala materialism*

- Materia är inte passiv.
- Människans kunskap är inte absolut. 'Naturen' överraskar oss.
- Landskapet är samproducerat.
- Agenturen är decentraliserad och fördelad inom *assemblage*. Världens livlighet uppstår mellan kroppar - inte mellan subjekt och objekt i isolation.
- Aktör - En kropp som har agentur och därmed inverkan på en annan kropp. Latour talar även om 'aktanten' som benämning på en icke-mänsklig aktör.
- *Assemblage* är sammansättningar av materia inom vilka händelser äger rum. Människan kan ingå i assemblage, men behöver inte stå i mitten.

Tim Ingold - Fokuserar på interaktion och upplevelse. Ingold skiljer på den fysiska världen som existerar för sig själv, och miljön som kontinuerligt utvecklas i relation till betraktaren. På så vis existerar inte objekten i den materiella världen - de uppstår allt eftersom egenskaper tillskrivs dem - i observationer och interaktionen med dem. Ting är inte statiska utan uppstår olika för olika aktörer, de bildar tillsammans ett ständigt blivande.

AVSNITT 2: LANDSKAPET

Studiens andra avsnitt, är uppdelad i två delar. Delarna kan tolkas som representanter för två angreppssätt. Den första delen representerar ett konventionellt angreppssätt som fokuserar på de mänskliga aktörerna i förhållande till landskapet. Den andra delen representerar ett kompletterande synsätt. Här skildras händelseförlopp med betoning på landskapets materiella heterogenitet. Uppdelningen syftar till att ge två parallella förståelser av landskapet, som följer två skilda assemblage eller skalor.

DEL 1: Torvens landskap

Hur mossen formades

Rönneholms mosse var ursprungligen en grund sjö del av ett större system av sjöar i centrala Skåne. Sjöarna bildades efter den senaste istiden cirka 9000 år f.Kr.. Runt 6000 år f.Kr. börjar den grunda sjön kantas av vassbälten. Vegetationen blir alltmer dominant runt sjöns stränder och formar snart en matta som täcker hela sjöns yta. Vassstovv, rester av vassens rot- och stamdelar, bildas och gör att sjön successivt grundas upp. Allt eftersom fler växter etablerar sig, dör och bryts ner så ackumulerats organiskt material som skapar mer och mer växtsubstrat. Uppgrundningen medför att andra våtmarksväxter kan etablera sig. Vedartade växter som tall och björk sprider sig ut över sjöns gamla strandlinje. Ett betydande lager av starrtorv finns bevarat från denna period. Processen fortskrider och runt 4000 år f.kr. börjar olika vitmossor etablera sig i torrare delar i mitten av sjön (Karina & Sjöström 2009). Kärret börjar omvandlas till en högmosse när de centrala delarna isoleras snart från externa vattenflöden, och kringliggande vegetation konsumerar näring och syre. Den isolerade mitten av mossen blir mycket syrefattig, näringsfattig och sur, vilket gör det svårt för de flesta arter att etablera sig och överleva. Ekosystemet på Rönneholms mosse blir helt beroende av nederbörd för tillskott av vatten och näringsämnen. Vitmossan utgör några av de få arter som klarar av denna tuffa ståndort, och de blir snart helt dominanta i mossens mitt (Jeglum & Rydin 2013). Efter hand har den torvbildande vitmossan och andra växter skapat de metertjocka lagerföljder av torv som idag är extraherat.

Under mossens utveckling har landskapet varit befolkat av människor, vars liv och verksamheter har lämnat spår. Landskapet i Rönneholms mosse innehåller några av de viktigaste och mest välbevarade arkeologiska lämningarna från Maglemoseperioden som går att finna i norra Europa. Spår från pilar, verktyg och lägerplatser tyder på att människor har bott här under mesolitikum, för 7500-9000 år sedan. Under denna era, var landskapet en grund sjö som var på väg att växa igen. Landskapet erbjöd rika jakt- och fiskeplatser för nomadstammar under våren och hösten. Den sura och syrefattiga miljön som finns i mossar skapar förhållanden med mycket långsam nedbrytning; där biologiskt material kan bevaras intakt under långa tidsperioder. Torvmassan, som på Rönneholm kan uppgå till 4-5 meters djup, utgör ett vertikalt tidsdokument.

Rönneholms mosse landskapskontext och karaktärsområde

Rönneholms mosse är den största av en grupp våtmarker kring Ringsjön i centrala Skåne. Mossen avgränsas av Rönne å i nord-öst, och ligger i anslutning till Västra Ringsjön som ligger söder om Rönneholms mosse. På motsatt sida Rönne å ligger Ageröds mosse som också varit utsatt för torvbrytning. Landskapet kring Rönneholms mosse är flackt till lätt kuperat och domineras av jordbruksmark med dungar av lövträd. Landskapet utgör en sorts mellanbygd, eller *risbygd* som det också ibland kallas, mellan de mer skogsrika områdena norröver, med magrare jordar och det sydsånska odlingslandskapet med högklassig jordbruksmark. Betesmarken är signifikant för landskapet kring Rönneholm och Stehag. Den långa beteshävdan har sannolikt präglat en mycket större del av landskapet, men med tiden har det vuxit igen med skog eller uppodlats (Länsstyrelsen Skåne 2023a). Ringsjön har varit en viktig resurs i landskapet, och fortsätter att vara en av Sveriges mest produktiva insjöar för fiskenäringen.

Jordarterna utgörs av glacial-grovsilt och isälvsediment med inslag av sand. Biologiska substrat som torv och kärrtorv förekommer frekvent i landskapet. På sina platser, främst kring Ringsjöns stränder, finns sanddyner. Området präglas av en långtgående mänsklig närvaro, och stora delar av omgivningarna kring Rönneholms mosse och Ringsjöarna utpekas av länsstyrelsen som värdefull kulturmiljö. Landskapet är föremål för riksintresse för kulturmiljövård med hänvisning till den "Dalgångsbygd och slottslandskap kring Rönne å och Västra Ringsjön med förhistorisk bosättnings- och brukningskontinuitet som präglats av medeltidens kloster (Bosjö kloster) och dess verksamhet samt senare profan storgodsbildning där främst slottet format bebyggelsen och odlingslandskapet efter 1800-talets allt rationellare brukningsmetoder." (Riksantikvarieämbetet 2014). Spåren av mänsklig närvaro är i hög grad märkbar i landskapet. Bygderna kring Ringsjön var ett viktigt fäste under medeltid. Stehags kyrka, och Bosjö kloster är två viktiga byggnadsminnen från denna tid, och grundades på 1100-talet. I området finns flera större gods och slott, inte minst Rönneholms slott som ligger norr om mossen och kan härledas till 1200-tal. Intill denna finns en kulturhistoriskt intressant miljö med parker och alléer. (Länsstyrelsen Skåne 2023a;

Länsstyrelsen Skåne 2023b). Dessa större adelsgoods bedöms ha haft en stor inverkan på landskapsbilden sedan 1600-talet mitt, då denna klass ägde uppåt 75% av gårdetalet i Eslövs kommunområde (Länsstyrelsen Skåne 2023:a).

1800-talet präglades till stor del av ökande befolkningstal och stora genombrott inom den agrara teknologin. Detta skulle få stora konsekvenser för landskapsbilden, inte minst genom de skiftesreformer som i stort sett påverkade samtliga byar i området. Reformerna var i allmänhet mer komplicerade i risbygden jämfört med i det mer öppna och homogena jordbrukslandskapet. Stengärdesgårdarna utgör andra kulturspår från 1800-talets jordbruksreformer (Länsstyrelsen Skåne 2023a; Länsstyrelsen Skåne 2023b). Jordmobiliseringen under 1800-talet skedde genom utdikning, röjning, uppodling och sjösänkning, praktiker som slog hårt mot naturlandskapet. Mer arbetskraft och större andel odlingsbar mark gav större volymer spannmål, vilket i sin tur satte press på de kvarnar, som hittills varit underutvecklade. Längs med Rönne å finns ett stort förindustriellt och industriellt arv i form av vattenkraftsdrivna kvarnar, sågar och broar som byggdes i samband med denna storskaliga utveckling. En av dessa är Bålamöllan, som en gång var skånes största vattenkvarn. Stockamöllan blev en viktig bruksort där det utvecklades såg och snickeri. Många av dessa miljöer finns kvar och är välbevarade och utgör tillsammans det som brukar kallas för "mølleriket". Etablerandet av järnvägarna och framförallt stambanan drev på den industriella utvecklingen kring Eslöv. Sänkningen av Ringsjön har satt stora spår i landskapet och tillgängliggjorde stora jordbruksarealer som tidigare var försänkta i vatten. Den gamla sjövalLEN, som markerar sjöns tidigare normalstånd, är synlig söder om Rönneholms mosse. Innan sjösänkningen var hela vattenområdet en enda stor sjö. Den fornsjö som utgjorde Rönneholms mosse ingick då i detta sjösystem. Rönneholms mosse angränsas av betesmark och mindre åkrar. Dessa är fuktiga till blöta till sin karaktär och många visar spår av lång hävd och kontinuitet. I söder finns hagmarker med relativt artrik flora av rödlistade arter samt med mycket död ved och flera grova träd (Eslövs kommun 2020).

Rönne ås dalgång utgör i sin helhet riksintresse för friluftsliv och många natur- och kulturvärden är knutna till detta landskap. Den 85km långa ån är Skånes näst längsta, och flera olika naturtyper går att finna längsmed åns sträckning; som sumpskogar, gräsmarker, trädbärande hagmarker och ädellöskogar. Strömfårans varierande intensitet skapar förutsättningar för variationsrik limnisk ekologi. I vissa delar av ån är den naturliga sträckningen intakt, men i andra är ån rätad. Rent geologiskt utgör Rönne å en svaghetszon som uppkommit av kontinentalplattornas rörelse. Zonen utgör en gräns mellan två olika landskapstyper, det som brukar kännetecknas som svenskt, och den mer danska landskapstypen söder om ån. Rönne å är en populär kanotled, men det saknas idag sammanhängande vandringsleder längs med ån. Det finns från flera håll ambitioner att upprätta och investera i nya kanot- och vandringsleder (Eslövs kommun 2018). I detta utbyggda rekreationssystem är mittrefugen på Rönneholms mosse utpekad som en önskvärd sträckning från kommunens sida. Kostnaderna för ett tillrättläggandet av en sådan vandringsled bedöms vara relativt låga.

Mossen i sig har en mycket signifikant karaktär. Landskapsformen är mycket platt och vidsträckt. I stort sett hela mossen har utnyttjats för torvindustrin. Detta har satt djupa spår i landskapet i form av djupa schakt. I sydväst finns spår av ett gammalt torvschakt som numera är vattenfyllt. Vattenmassan och dess direkta omgivning beskrivs som en ovanlig naturtyp (sumpskog) med en relativt artrik flora. I mitten, mellan de två stora aktiva torvschakten finns en refug som delvis lämnats orörd av torvindustrin, men har används som väg för transporter. Den skogsbeklädda remsan, som är runt 1,5 km lång, bedöms vara viktig för djurliv: vilt och fågel. I väster finns en sumpskog där mossvegetation åter har börjat etablera sig. Här växer även en olikåldrad lövskog som domineras av björk och med inslag av al, asp, tall och gran. I fåltskiktet finns arter som tranbär, blåtåtel, odon, ljung och i vissa partier dominerar revlumner och vitmossa. Det stora och öppna torvbrytningsområdet är säsongsvis vattenfyllt, och utgör redan idag en viktig fågelokal. Kungsfiskare, havsörn, pilgrimsfalk samt en mängd ovanliga sjö- och småfåglar finns rapporterade från områden (Eslövs kommun 2020).

avsnitt 2 / landskapet

Ortofoton över Rönneholms mosse: panoreringar från 1:20 000 till 1:1 000 000 (A4)(Lantmäteriet 2023)

Torvbrytning på Rönneholms mosse

Torv är ett organiskt ämne av delvis nedbrutet material. Det är rikt på kol och har använts flitigt som energikälla genom historien. På Rönneholms mosse utforskades denna potential under 1800-talet. Torv har brutits i Sverige sedan järnåldern (550 f.Kr.) och användes för flera ändamål. I första hand har det använts som bränsle. Att säkra bränsleförsörjningen var av stor betydelse för bönderna. Trä var i allmänhet att föredra, men i södra Sverige, där virkesresurserna var knappa, vände sig bönderna ofta till torv för att fylla husbehovet av energi. När industrialismen kom igång behövdes stora mängder kol och olja, som var de energitätaste drivmedlen. Men behovet av energi växte snabbt, och i Sverige är tillgången på fossila bränslen låg. Därför blev torven ett intressant alternativ till kol och olja (Runefelt 2008:308). När kolpriserna var höga under kristider kunde Sverige vända sig till torv som en alternativ energikälla som dessutom fanns i stora mängder inom landsgränserna (Lindegård 2002:22). Det fanns en vilja att minska nationens beroende av import. Detta skulle senare spela en viss roll för att behålla järnvägen och industrierna aktiva under kristider. Ett antal torvdrivna elverk byggdes också kring förra sekelskiftet (Emanuelsson 2002:175). Men jämfört med kol, som var lätt att bearbeta och transportera – var torv mer utmanande. Torvens förbränningsgrad var bara hälften av kolets värde, vilket ledde till att det behövdes stora kvantiteter. Utöver det var torvens förmåga att absorbera vatten en stor utmaning i hanteringen. Torvmarker är naturligt våta miljöer, men

för att säkerställa en effektiv förbränning behövde torven torkas. Detta begränsade torvbrytningen till sommarmånaderna då produkten kunde torkas på plats i solen. Med tanke på det nordiska nyckfulla väderförhållanden utgjorde nederbörden ett konstant hot mot den årliga torvskörden. Efter att ha torkats behövde torven förvaras i torra miljöer, under tak (Runefelt 2008:339). Dessutom var torvutvinning hårt arbete som krävde en stor arbetsstyrka. På grund av dessa faktorer blev den industriella bränntorvsbrytningen aldrig särskilt gångbar på lång sikt. Förutom att exploateras för bränsle, kan torvmarker också ge produkter för trädgårdsodling och jordbruk. Jordförbättringsprodukter baserade på torv är också en betydelsefull produkt. Det sammantagna resultatet av dessa industrier går att betrakta på många håll i Skåne, och det är få mossar som helt har lämnats orörda (Emanuelsson 2002:175). Omfattningen av torvbrytningen i Skåne var omfattande, både industriellt och för husbehov. I Malmöhus län 1920 fanns 103 aktiva bränntorvstäckter (Ibid 2002:178). De övergivna torvschakten är tydliga spår i landskapet, och är ibland koloniserade av kärrvegetation. Industrin har satt stora spår och totalt kastat omkull ekosystemen, vilket har gjort det svårt för många arter som varit knutna till dessa.

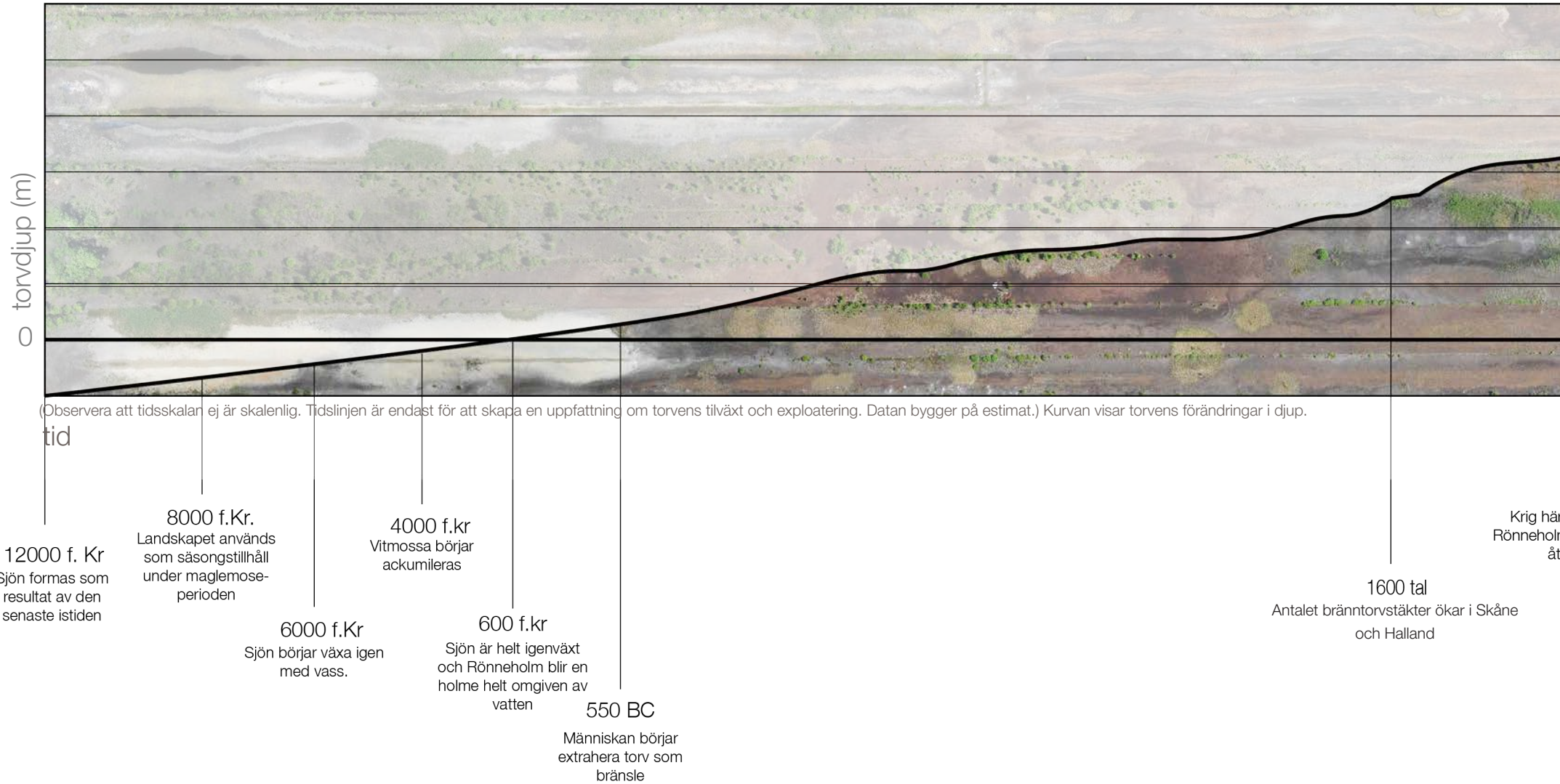
Potentialen med att etablera storskalig torvbrytning i Rönneholm undersöktes i början av 1800-talet. Huvudambitionen för dessa sänkningar var oftast att återta torvmarkens yttre marginaler - kärzonen, och att använda den som jordbruksmark. I denna process betraktades alternativet att dränera de centrala delarna av torvmarken och använda den för torvbrytning som en bonus (Runefelt 2010:308). I Rönneholm skedde denna utveckling år 1881-1883 då Ringsjöns vattennivå sänktes med 1,6 meter, en omvandling som gav 2250 hektar ny åkermark och torvmarker (Eslövs kommun 2020:43). Detta möjliggjorde en kommersiell exploatering av torvmarken. Till en början misslyckades verksamheten, eftersom maskiner, importerade från Nederländerna, inte var anpassade till svenska förhållanden. En linbana installerades, men den fungerade inte heller på ett önskvärt sätt. Så småningom byggdes ett hästdrivet järnvägssystem för att transportera torven till stambanan i Stehag. Mot första världskriget blev torven mer aktuell och Rönneholm moderniserades med el. Branschen nådde sin topp under åren 1914-1918 då 200 personer var sysselsatta (Naturökultur 2011). Med tiden förändrades branschen från att producera bränsle till substrat för trädgårdsodling. Torv som energikälla blev föråldrad i takt med att olja och vattenkraft blev mer lönsamma (Lindegård 2002:33). Tillverkningen av jordförbättringsprodukter fortsatte dock under hela 1900 talet och upphörde 2021.

Mycket har hänt kring landskapet vid Rönneholms mosse de senaste tvåhundra åren. Landskapet har varit en naturresurs, från vilket människor har arbetat försörjt sig. Försörjningen har lett till förändringar i landskapsbilden. En förutsättning för torvbrytningen var en omfattande sjösänkning av Ringsjön. Sänkningen har gjort de naturliga och hydrologiska förutsättningarna irreversibelt förändrade. En diskussion om ett återställande av Rönneholm är orealistisk: landskapet rör sig alltid framåt.

t.h. Den gamla stationsbyggnaden i Sjöholmen.

avsnitt 2 / landskapet

(Föreningen Industrihistoria i Skåne 2011; Karina & Sjöström: 2009; Larsson & Sjöström 2011; Länsstyrelsen Skåne 2023a; Länsstyrelsen Skåne 2018; Naturokultur 2011)

1710
 rjar i landskapet kring
 m när danmark försöker
 erövra skåne.

1800tal
 Idén att blanda torv
 och gödsel får allt
 större genomslag

1880tal
 Rönneholms
 torvfabrik
 anläggs
 Ringsjön sänks
 med 1.8 m

1900-1910
 Antalet anställda på Rönne-
 holms torvfabrik uppgår till
 600 personer

SJ testkör torv som
 lokbränsle

1912
 Selma Lagerlöf går med i
 Svenska mosskulturföre-
 ningen

1910
 Svenska Torfindustriens
 Riksförbund bildas

1913
 Bräntorvsproduktionen
 i Malmöhus län uppgår
 till ca 25 000 ton/år

1921
 Produktionen av
 bräntorv kulminerar i
 kristider

1940
 Torvbrytningen
 intensifieras
 under krigstid.

1955-60
 Produktionen övergår från
 bräntorv till jordförbättring.

1960-70
 MERAB deponi
 lokaliserar brevid
 mossen.

1974
 Slam från Ringsjöver-
 ken avsätts på
 mossen

1993
 Första arkeologiska
 fynden hittas.

2006
 Efterbehandlingsplan
 för aktuellt täktill-
 stånd godkänns

2021
 Torvbrytningen
 upphör på Rönne-
 holm. Torvresursen är
 i princip helt
 exploaterad

Rönneholms mosse i kommunal planering

I Eslövs kommun är 70% av markytan klassad som åkermark. En stor del är av mycket hög kvalitet och tillsammans är de en av kommunens mest värdefulla resurser, inte minst inför framtiden då svensk jordbruksmark och livsmedelsförsörjning väntas bli allt mer värdefull (Eslövs kommun 2018). Det rationaliserade och effektiviserade jordbruket kan dock vara förödande för den biologiska mångfalden i landskapet. Att få åtgärder till stånd för att öka den biologiska mångfalden står högt på agendan inom kommunen. Vidare identifierar kommunen de landskap som präglas av mänsklig hävd som särskilt värdefulla, till exempel slätterängar, betesmarker, öppna diken och stenmurar (2018:174). Fortsatt brukande av dessa miljöer är av största vikt. I många delar av kommunen finns det en lång kontinuitet av mänsklig hävd som är synlig i landskapet.

Befolkningsstillväxten i kommunen går stabilt uppåt. Sveriges kommuner och landsting kategoriserar Eslöv som en förortskommun till en större stad, en kategori av kommuner som väntas öka allra mest under den kommande tiden (Eslöv 2018:114). Utvecklingen förväntas ske i ett tidevarv där tillgången till en god livsmiljö blivit den viktigaste faktorn i människors val av bostad. Mot denna bakgrund är det av största vikt för Eslövs kommun att kunna erbjuda just detta. Tillgången till natur- och grönområden av olika karaktär är en viktig pusselbit i skapandet av sådana kvaliteter. En konsekvens av den stora arealen jordbruksmark är en brist på detta. Det behövs tätortsnära naturområden, som är lättillgängliga, men även mer kvalificerade naturmiljöer. En mångfald av naturtyper bör vara representerade: skogsmiljöer av olika slag, öppna miljöer, sjöar och vattendrag samt våtmarker. De värdekärnor som finns i landskapet bör därför i högsta mån värnas och fortsatt förvaltats för att kunna generera så stora värden som möjligt både för natur och samhälle.

Våtmarker är en stor bristvara i det sydsvenska slättlandskapet. Inom Eslövs kommun finns det ytterst få våtmarksområden som inte är under kraftig mänsklig påverkan. Våtmarkssystemet norr om Ringsjön som av Rönneholms och Ageröds mosse utgör är de överlägset största sammanhängande våtmarkerna i kommunen

och har potential att generera höga ekologiska och hydrologiska kvalitet. Våtmarker är naturliga vattenmagasin i landskapet som effektivt renar, håller och fördröjer dagvatten. Den långsiktiga strategin för Rönne å är att avlägsna alla kraftdammar och andra vandringshinder för akvatiskt liv. Med denna strategi försvinner möjligheten att aktivt kunna reglera flödet i Rönne å, vilket medför en sårbarhet för de samhällen och verksamheter som ligger längs med ån. Genom att utnyttja Rönneholms mosse, lokaliserat strax söder om Rönne ås utlopp i Ringsjön, som ett reglerbart fördröjningsmagasin kan denna sårbarhet minskas. I praktiken kan alltså Rönne å tillåtas att svämma in i Rönneholms mosse vid höga flöden.

Rönneholms mosse har, tack vare sin storlek och sina omgivningar, potential att erbjuda en ny typ av friluftsmiljö både lokalt i Eslövs kommun, men även i en regional kontext. I Eslövs kommuns översiktsplan, antagen 2018, uttrycks avsikten att inkorporera Rönneholms mosse i kommunens gröstruktur. Under samtal med Eslövs kommun uttrycktes en tydlig vilja att tillsammans med Höörs kommun utforska möjligheten att skapa ett sammanhängande rekreationsområde längs med Rönne å. I ett sådant rekreationsstråk skulle det vara värdefullt att knyta ihop Ageröds mosse och Rönneholms mosse. Utöver de uppenbart gynnsamma ekologiska och vattenhushållande ekosystemtjänster som området hade kunnat bidra med så skulle det även kunna bli en miljö som knyter an till den långtgående kulturhistoria som finns i området, som även uttrycks i riksintresset. Här finns flera underutvecklade värdekärnor som är geografiskt närliggande. Ur ett kommunalt perspektiv finns det två målgrupper: dels kommunens invånare, som är i stort behov av tätortsnära naturområden, men också som besöksmål för naturturism på en regional nivå. Tack vare stambanans sträckning genom Eslöv och Stehag är området relativt lättillgängligt för invånare i kommunens större tätorter, men också regionalt. Stehag är i dagsläget redan en nod för turister som reser till Söderåsens Nationalpark, ett av Skånes mest välbesökta naturområden. Rönneholms mosse är beläget centralt i ett mobilitetssystem som redan utnyttjas för naturturism, vilket skapar goda förutsättningar för etablerandet av ett nytt rekreationsområde inom denna sfär.

Möjlig strategi där Rönneholms mosse blir ett naturområde, sett som en helhet tillsammans med Stockamöllan, Ageröds mosse och Rönne ås dalgång. En önskvärd utveckling som uttryckts av flera parter.

1. Stockamöllan: gammalt och välbevarat industrisamhälle med intakta vattenkvarnar av kulturhistoriskt värde.
2. Ageröds mosse: Mosse som tidigare exploaterats som torvtäkt.
3. Rönneholms mosse: Nyligen nedlagd torvtäkt.
4. Årummet: Rönne ås dalgång.

avsnitt 2 / landskapet

Nulägesbeskrivning av Rönneholms mosse

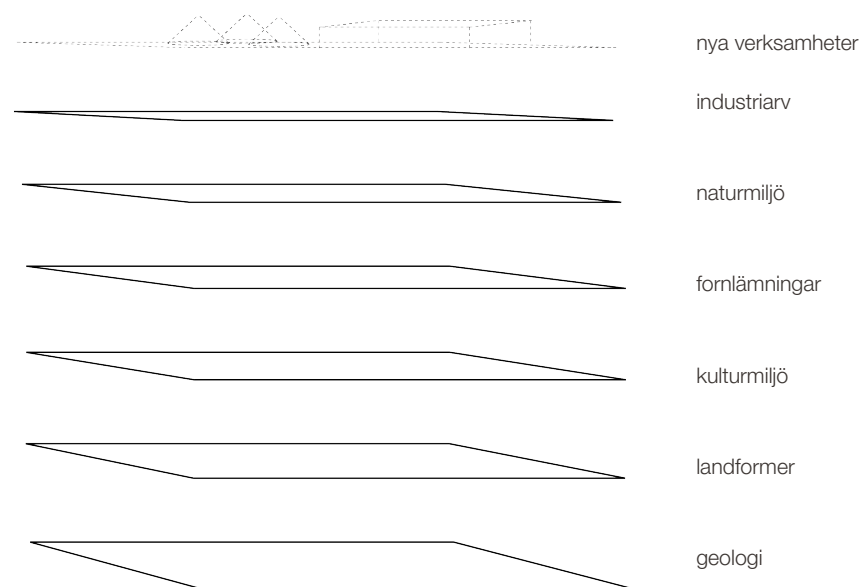
Rönneholms mosse står inför en landskapsförändring. År 2021 förföll det rådande täktningstillståndet efter att ha brukats aktivt som torvtäkt. Något nytt tillstånd söktes inte av industrin, då torven bedöms vara så gott som slut. När länsstyrelsen ger täktstillstånd förutsätter den att det finns en godkänd plan för hur tåkten ska efterbehandlas. I Rönneholms fall är planen att skapa två vattenmassor i schakten - något som kommer att ske naturligt när pumpningen av vatten upphör. För att de vinkelräta schakten inte ska utgöra en allmän risk så ska schaktkanterna släntas av - något som bedöms vara fördelaktigt även ur ekologiskt perspektiv. Markägarna menar att det inte finns massor tillgängliga inom fastigheten, därför behöver externa massor tillföras. Det råder även vissa osäkerheter kring hur den kontaminerade marken vid deponin kommer att sprida sig vid en vattennivåhöjning. Detta är under utredning. Enligt praxis så ska återställningsarbetet ske kontinuerligt, och i nyare tillstånd står det även att efterbehandlingen ska vara klar när täktningstillståndet löper ut. Så är inte fallet i Rönneholms mosse. Trots att täktning företaget är avslutat, har efterbehandlingen inte påbörjats. Efterbehandlingen, som är villkorad, har dragit ut på tiden. När efterbehandlingen är klar fyller landskapet inte längre något kommersiellt syfte, och fastigheten bör rimligtvis övergå i kommunal ägo. Kommunen har också, mycket riktigt, pekat ut området som ett landskap med potential för friluftsliv. Stora naturvärden finns redan i detta landskap, som i en skånsk kontext kan beskrivas som vild. Med relativt enkla medel skulle mossen, som idag är mycket otillgänglig, kunna tillrättaläggas för att bli en attraktiv rekreativ miljö. Dock är det just platsens otillgänglighet och relativa vildhet som har gjort den till den naturmiljö som den är idag. Även mellan friluftsliv och naturvård så finns det underlag för konflikter. De massiva ytorna är populära häckningsplatser och biotoper för flertalet rödlistade fågelarter. Efter samtal med ekologer och fågelskådare i området är det tydligt att Rönneholms mosse är ett landskap som har stora potentialer att bli en näringsrik slättsjö utan motstycke i området. I områden kring schakten finns fortfarande partier med torv, i en mäktighet upp till 3-4 meter (Eilert et al. 2022). I schakten har fornsjöns sjöbotten åter kommit upp i dagen, och utgörs av ett halvmeter tjockt lager kalkgyttja. Kalkgyttjan är basisk, vilket gör det är sannolikt att denna kommer att neutralisera de sura utsläppen som torven förväntas släppa ut. De biokemiska förutsättningarna för sjön är alltså goda, och sjön bedöms ha potential att bli ett viktigt ekosystem likt Hornborgasjön eller Tåkern. Fågellokalen anses redan höra till

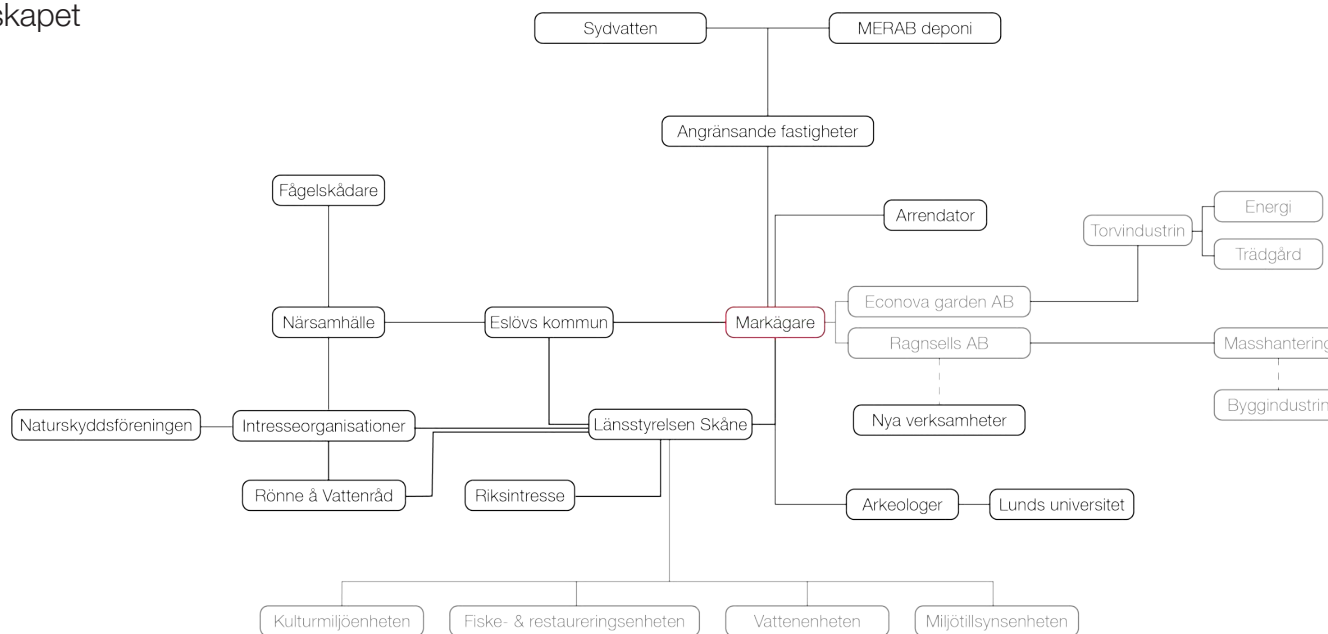
Nulägesbeskrivningen bygger på muntligt källmaterial insamlat under intervju tillfällen med representanter för Länsstyrelsen Skåne, Markägare och kommun. Ytterligare information om processen med Rönneholms mosse har jag funnit i beslut, yttranden och promemorior upprättade av Länsstyrelsen Skåne (2018; 2020; 2021a; 2021b)

de bättre i omgivningarna i centrala Skåne. Genom en adekvat efterbehandling bedöms landskapet kunna ge många ekosystemtjänster som biologisk produktion, kollagring, vattenhushållning, vattenrening och utjämning av vattenflöden. Dessutom skulle det stödja flera globala miljömål: inte minst målet myllrande våtmarker. Våtmarken bedöms även ha potential att fungera som fördröjningsmagasin vid höga vattenflöden i Rönne å. De barriärer (kraftdammar, regleringsluckor) som finns i Rönne å ska enligt en långsiktig strategi avvecklas för att bland annat möjliggöra fria vandringsvägar för limniska organismer. I skapandet av en näringsrik slättsjö anpassad för fågelliv finns det olika framgångsfaktorer som beror av vilken biotop som ska prioriteras. Genom att aktivt forma vissa element och landformer som är extra attraktiva för flora och fauna så höjs potentialen för naturlivet. Grunda dybankar samt konstgjorda öar, belägna nära vattenytan är exempel på två sådana insatser. En annan framgångsfaktor är en lämplig skötselrutin. Skötsel behöver ske kontinuerligt, och blir därför kostsamt för förvaltaren. Förblir marken privatägd finns det möjlighet för markägaren att finansiera förvaltningen, vilket skulle vara gynnsamt ur ett kommunalt perspektiv. För att marken ska förbli privatägd behöver kommunen isåfall göra eftergifter i efterbehandlingsplanen för att tillmötesgå markägaren så att en ny markanvändning kan komma till stånd på en begränsad del av ytan. Hur ekosystemen kommer att bli och utvecklas är svårt att förutse, och det finns en stor problematik i detta: i linje med det som Hobbs et al. (2006) beskriver inom ramen för begreppet *Novel ecosystems*. En allt snabbare förändringstakt har gjort framtiden oviss: ekosystemen är under förändring. Till exempel har gåsfåglar i allt högre utsträckning har börjat övervintra i Skåne, något som medför högre betestryck på vass och annan växtlighet. Gässens närvaro leder till ökat betestryck och ökad näringstillförsel (Elmberg, Olsson & Månsson 2018). Att skapa prioriterade habitat för vissa nyckelarter kan i längden bli mycket kostsamt eftersom förutsättningarna för dessa hela tiden förändras.

Utöver dessa funktioner har landskapet även varit centralt för arkeologivetenskapen. Täckningsverksamheten, som har skalat av torvlager på torvlager, har exponerat många fornlämningar som har varit av stort intresse för arkeologin. All form av förändrad markanvändning och markmodellering är förpliktigad att ta hänsyn till detta enligt kulturmiljölagen. Även andra kulturmiljövärden är kopplade till Rönneholms mosse. Landskapet omfattas av landskapsbildskydd, vilket betyder att det inte är tillåtet att utan tillstånd uppföra nybyggnad, upplag samt schaktning eller tippning av schaktmassor som kan påverka landskapsbilden. Rönneholms mosse utgör även

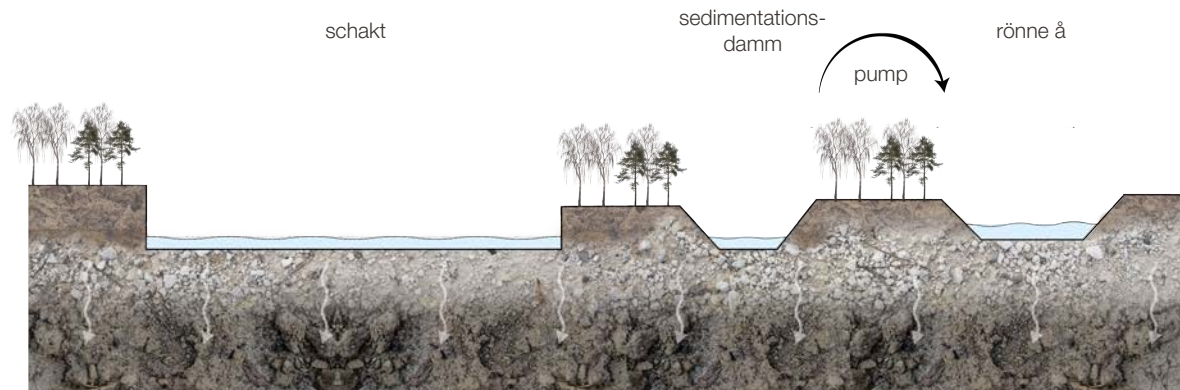
avsnitt 2 / landskapet

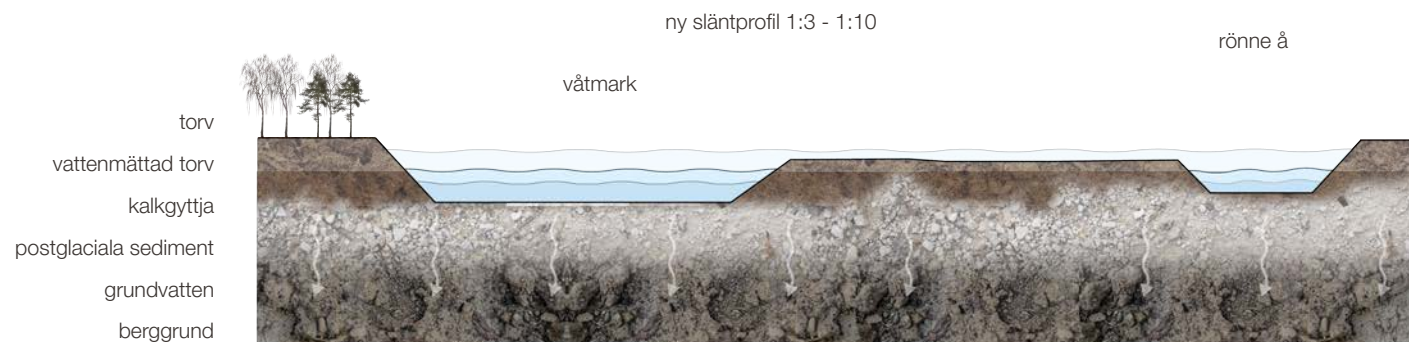
Figur: Förvaltningens assemblage: Assemblage som styr den mänskiga förvaltningen av landskapet.

Riksintresse för kulturmiljövård enligt miljöbalken med hänvisning till kulturlandskapet och fornlämningsområden. Området för riksintresse för friluftsliv är beläget i direkt anslutning till mossen. Spår av industriell verksamhet präglar fortfarande platsen, då järnväg och maskiner finns kvar. Dessa spår ska i enlighet med täktansökan bortforslas. För att möjliggöra torvbrytningen installerades tidigt två större pumpstationer för att pumpa bort vatten från schakten. Dessa pumpar är fortfarande aktiva, för att arbetet med efterbehandlingen ska möjliggöras, något som markägaren har fått tillstånd till hos Mark- och miljödomstolen i Växjö. Samtidigt finns det en inofficiell plan hos markägaren att etablera ny verksamhet på delar av området (Lindahl 2022a; 2022b). Planen, att etablera en masshanteringscentral och en solkraftspark, står i direkt konflikt mot efterbehandlingsplanen och möjligtvis även mot andra förordningar som landskapsbildskydd och riksintresse för kulturmiljö. Länsstyrelsen menar att

denna ansökan bör ske i ett separat ärende, där landskapets lämplighet för detta ändamål utvärderas. Bristen på masshanteringscentraler och energiproduktion i Skåne är stor, och platser som lämpar sig för ändamålet är mycket begränsade. Det finns marknadskrafter som gör anspråk på landskapet. Hos dessa finns det incitament för att få på plats denna verksamhet innan täkten efterbehandlas, eftersom marken då kommer att vara i stående vatten. I detta fall utgörs täktverksamheten (som är ansvarig för efterbehandlingen) och de nya verksamheterna av samma företag (markägarna). Vidare beskriver länsstyrelsen att om nu markägaren går vidare med planerna att förlägga masshanteringscentral och deponiverksamhet så bör de föreslå kompensationsåtgärder som riktar sig mot våtmarksområdet - som exempelvis är inriktat på att höja den biologiska mångfalden. Landskapet har blivit en bricka i ett spel där landskapets ekologi och naturvärden står emot industri och marknadskrafter.

befintlig vattenregim

GEOLOGI OCH HYDROLOGI
PRINCIPSEKTIONER

(Elert et al. 2022)

Verksamhetsområdet för torvindustrin.

Teckenförklaring

- 1: Sedimentationsdamm och utlopp
- 2: Kringliggande sumpskog (grön polygon)
- 3: Skogsbeklädd mittbarriär
- 4: MERAB Deponi
- 5: Öppna torvschakt ca 160 ha
- 6: Sedimentationsdamm och utlopp
- 7: Sydvatten AB dammar och översilningsområde
- 8: Verksamhetsområde: torvindustri
- 9: Rönne å
- 10: Ringsjöns utlopp och regleringslucka
- 11: S41. Vattenfyllt schakt: "Ovanlig naturtyp. Fågelrikt. Öppet vatten. Sumpskog. Relativt artrik flora. Området är av nationellt intresse för kulturmiljön och lokalt intresse för naturvård." Naturvärdesklass 3
- 12: B33, Bjälköbacke. Gräsmarker med lång kontinuitet. Vålhövdad. Variation av naturtyper. Relativt artrik flora. Rödlistade arter. Relativt mycket död ved. Flerstal grova träd. Vacker landskapsbild. Rikt fågelliv. Grönstråk. Naturvärdesklass 2.

Rönne ås dalgång

Lång kontinuitet i både gräsmark och skogsmark. Variation av naturtyper. Prioriterad naturtyp. Ädellövskog. Strandängar. Sumpskogar. Rasbranter. Artrik flora. Hotad art. Betad skog. Flerstal grova träd. Mycket död ved. Å med varierande strömför Naturvärdesklass 1.

Riksintresse kulturmiljövård

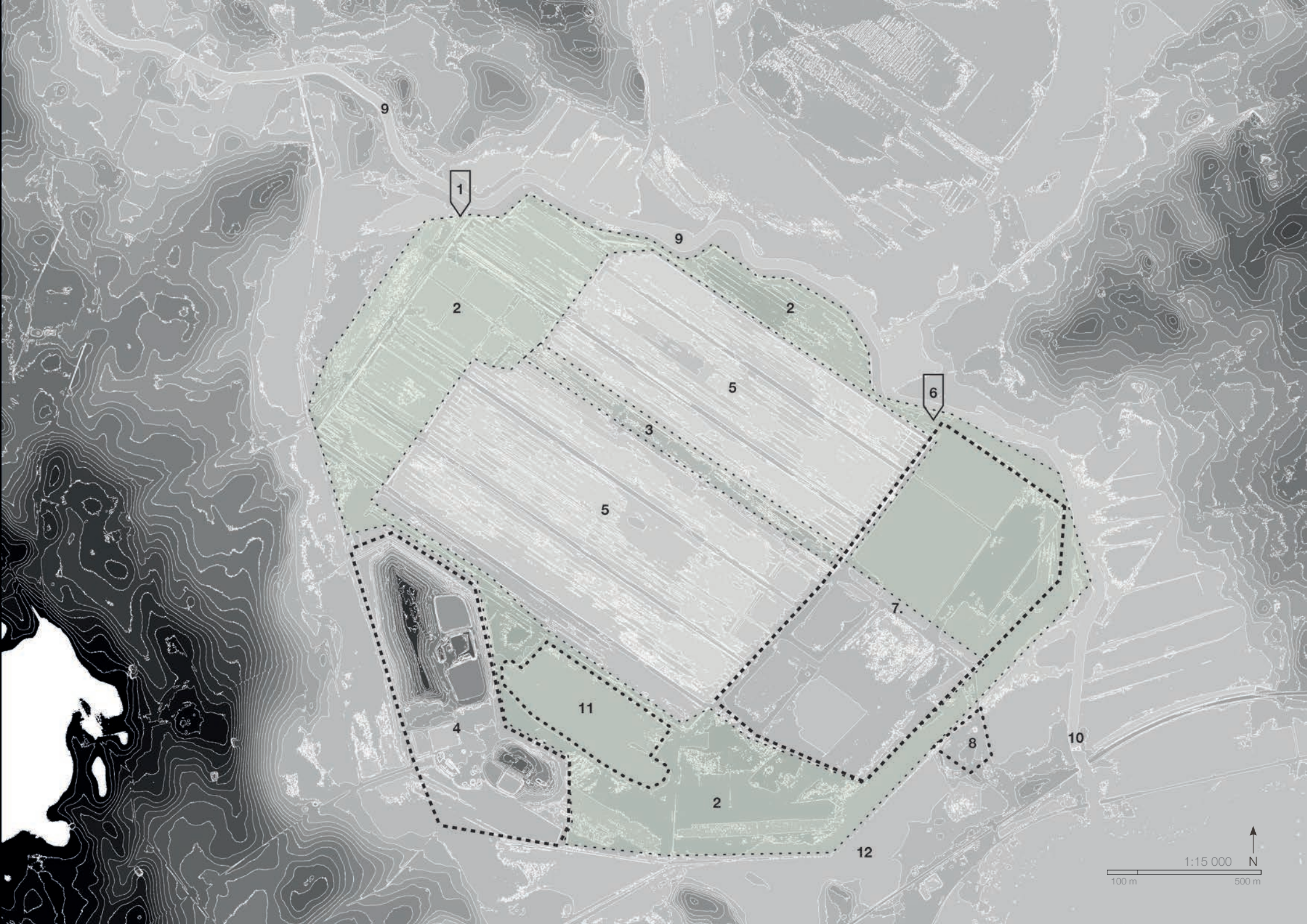
Dalgångsbygd och slottslandskap kring Rönne å och Västra Ringsjön med förhistorisk bosättnings- och brukningskontinuitet som präglats av medeltidens kloster (Bosjö kloster) och dess verksamhet samt senare profan storgods bildning.

Kommentar till kartering

Karteringen till höger består av höjdkurvor med en meters intervall. Rönneholms mosse är beläget mycket låglänt i landskapet. Den geometriska formen som framträder tydligt på kartan är ett resultat av torvbrytningens verksamhet.

Data: Lantmäteriet 2023. SWEREF 99TM RH 2000.

Källa: Eslövs kommun 2018

9

1

9

2

2

5

6

3

5

7

11

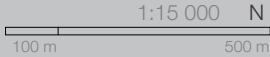
4

8

10

2

12

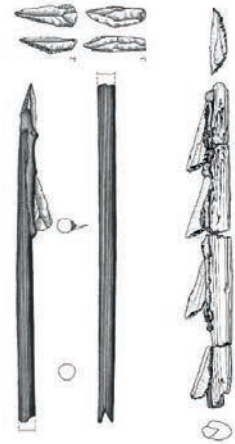
1:15 000

N

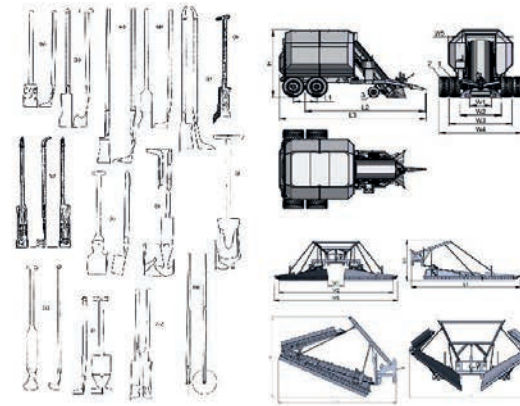
100 m

500 m

avsnitt 2 / landskapet

(Larsson & Sjöström 2011)

sammanfattning

Rönneholms mosse har formats och anpassats för att tillfredsställa människans materiella behov. Landskapet går att förstå som ett avtryck av bredare globala utvecklingstrender.

Förhistoriska epoken: Mossen bildas i spåren av den senaste istiden. Period med stark torvtillväxt. Landskapet fungerar som jaktmarker och skafferier för säsongsbundna nomadiserande folkgrupper. Jakten sker med pil och båge, enkla fiskeredskap. Boplatserna är inte sällan lokaliserade ute i våtmarken.

Förindustriella epoken: Torv börjar brytas som bränsle i mindre omfattning, främst i trakter med brist på ved. Torvmarker är mytomspunna, farliga och för-rådiska. Mossarna utgör naturliga barriärer i landskapet, och många blir föremål för brobyggen. Mosseplanet förnblir för det mesta relativt intakt och under tillväxt. Arbetet sker med handhållna redskap och ingreppen förblir relativt små.

Industriella epoken: En tid som präglas av hård exploatering av naturresurser. Torv börjar brytas som bränsle i storskalig industriell skala. Dränering av mossar subventioneras av staten för att iordningställa mark för jordbruk, skogsbruk, bebyggelse och torvtäkt. Mossar blir ett utrotningshotat landskapselement. Många deponier och soptippar lokaliseras på mossar. Torven skördas med stora maskiner och landskapet formats därefter.

Postindustriella epoken: Torven börjar tappa relevans som resurs och avvecklas även på grund av miljöskäl. Mossar börjar efterbehandlas och återställas efter en tid av hård exploatering. Våtmarker värderas för sina ekosystemtjänster som biodiversitet, kolsänkor och vattenhushållning. Samtidigt finns ett stort behov av ytor för att försörja samhället med energi, livsmedel och byggmaterial. Parallellt har en stor vurm för naturen vuxit fram, och kommuner behöver kunna erbjuda kvalificerade natur- och grönområden för att vara konkurrenskraftiga.

DEL 2: IAKTTAGELSER

assemblage

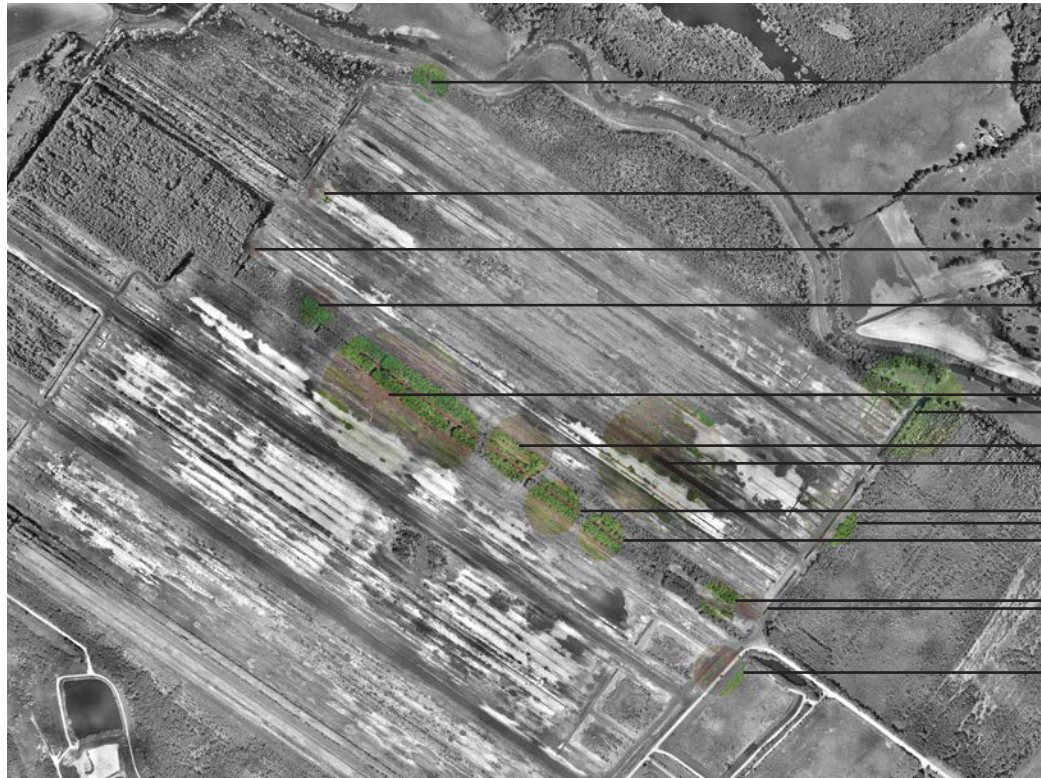
I detta avsnitt av studien avser jag att integrera de teoretiska perspektiven från andra kapitlet med Rönneholm som landskap. Syftet med denna integration är skapandet av en förståelse och en representation av Rönneholms mosse som lyfter de mest kritiska frågeställningarna i landskapets karaktär och utveckling. Mitt mål är att försöka översätta och anpassa en nymaterialistisk teoribildning till landskapsarkitektens analysmetoder och praktik. Hur resultatet av detta synsätt kan användas inom landskapsarkitektur är fokus för studiens avslutande avsnitt.

Gemensamt för flera nymaterialistiska teorier är att de utgår från en syn på världen och materia som *assemblage*, sammansättningar. *Assemblage* är en översättning av det franska ordet *agencement*. Somliga hävdar att det engelska ordet översättningen ger ett mer statiskt begrepp som saknar den relationella innebörd som i det ursprungliga ordet. Dessa sammansättningar av ting är heterogena topografier bestående av flera enskilda element. Händelser och skeenden inom sammansättningarna sker inte enskilt hos varje ting, utan de sker som resultat av den specifika sammansättningen. Sammansättningarna besitter större kvaliteter tillsammans än vad de enskilda objekten gör var för sig. Just detta fenomen beskriver Jane Bennett i hennes text om *tingskraft*, när hon beskriver vitaliteten hos en spontant ansamlad grupp föremål på ett brunnsgaller (Bennett 2010). Beskrivningen av sammansättningen står i direkt konflikt till förståelsen av materia som passiv, i väntan på att den aktiveras av människan (som innehar agentur). Genom sammansättningen, studierna av tingen och deras vitalitet, deras intrassling i nätverk, kan det vara möjligt att skapa förståelse för landskap. Tingen kan förstås som bevis - ledtrådar som kan indikera större samhällstrender och dispyter. Detta skulle kunna översättas till en sorts metod där olika ting och sammansättningar identifieras och spåras genom tid och rum. Detta är ett försök att beskriva Rönneholms mosse utanför förståelsen av naturen som ett exogent objekt i förhållande till samhället.

fotografisk metod

I min studie av Rönneholms mosse har jag använt en fototeknik inspirerad av konstnären David Hockney. Tekniken utgår från ihopsättningen av många enskilda fotografier. Tillsammans fångar de en helhet större än summan av de enskilda fotografierna. Varje enskilt fotografi har ett unikt fokus, exponering och djup. Resultatet blir en sorts nedbrytning och fragmentering av det mänskliga perspektivet. Det enskilda fotografiet är en representation av ett specifikt ögonblick, men tillsammans formar de något som inte är fruset i tiden. Collagen upplevs mer som en sekvens än en stillbild, och på så sätt reflekterar de bättre den verkliga upplevelsen av ett skeende, en rörelse - vår upplevelse av att vara och orientera oss i ett landskap. Genom att sidoställa fotografier med individualitet försöker jag fånga relationen mellan detaljen som en beståndsdel i helheten. Collagen, som har flera fokuspunkter, reflekterar en verklighet som inte utgår från subjektet och objektet. Olika materier och aktörer som är sidoställda, ställda bredvid varandra. Metoden bjuder in till en förståelse av landskapet där det inte finns ett sant och förbestämt perspektiv, ett specifikt objekt som fångar blicken. Intrycket av collagen blir mer fragmenterat, de kan vara påfrestande att betrakta. Metoden skapar perspektiv som kan förknippas med nymaterialistisk teori. Den fångar materiens livlighet, tingens förhållande till varandra - dess vitalitet. Fotograferandet blev en metod för att identifiera och uttrycka dessa relationer, att betrakta det småskaliga i förhållande till det en tydlig eller föränderlig helhet. Observationen och registrerandet blev en metod för att identifiera vad som pågår, inte vad som finns. Samtidigt behandlar fotografiet endast det visuella. Landskapet påverkar, genom sin *tingskraft*, hur jag och andra aktörer navigerar i den fysiska miljön. Sången från en fågel, sökandet efter solsken och doften från avfallsanläggningen är alla faktorer som är centrala för min egen upplevelse och i förlängningen mitt handlande som aktör i landskapet.

- diken geometri
- vilande plaströr
- mittbarriär geometri
- form
- trädtoppen
- pumpen
- fjäder
- sänkan
- cementrör
- jaktorn
- torvmaskin
- järnvägsslipers
- panorama från torvbank

foton och collage: referenskartan

avsnitt 2 / landskapet

rester från järnväg som användes för att frakta torv från schakt till hanteringscentral.

statligt subventionerat dike för att tillgängliggöra mark för att försörja en växande befolkning under 1800talet.

vall från torvbrytningen

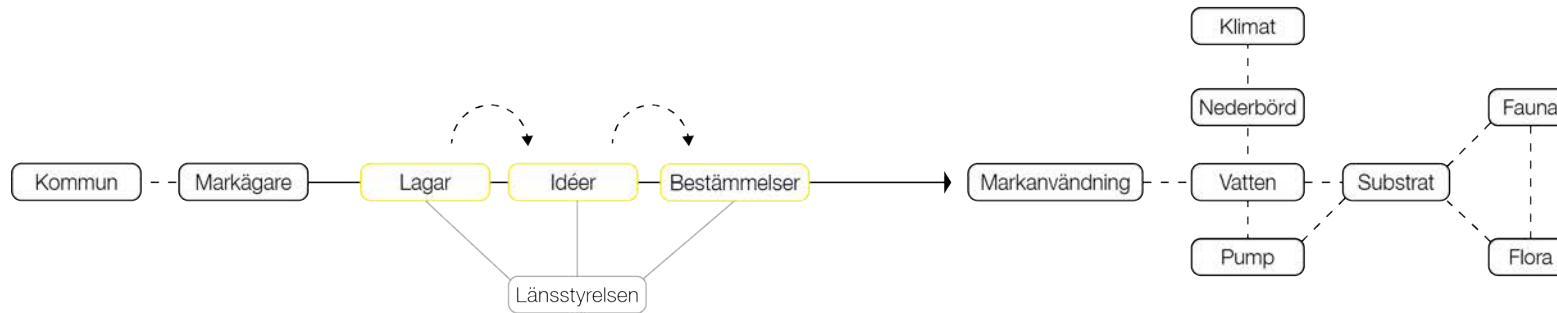
ansamling av grundvatten

mittremsa med spontant uppkommen vegetation

användes som transportled för
torvmaskinerna

resultat av ihållande blöt väderlek
under vintermånaderna kombinerat
med avbruten pumpning.

pionjärskog med rikt fåltskikt av lummerväxter.

Landskapsassemblage och hur det interagerar med förvaltning.

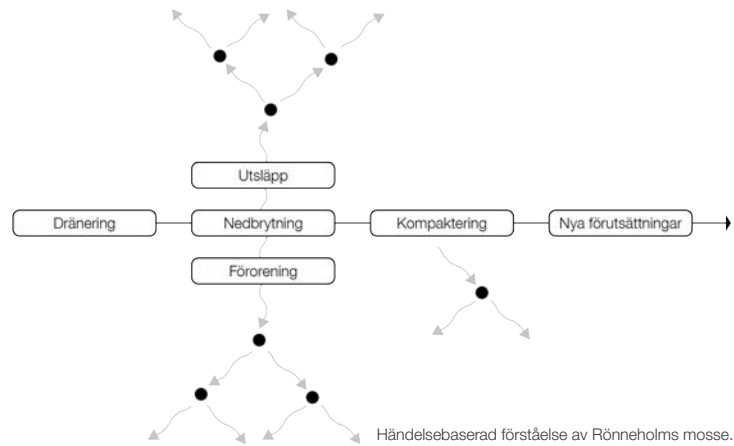
För en horisontell förståelse av Rönneholms mosse

Som tidigare sammanfattat så präglas samhället av en cartesiansk tolkning av världen där människan är den primära besjälade och handlingskraftiga agenten på jorden. Detta synsätt skapar ett vertikalt hierarkiskt system av subjekt och objekt. Vad Jane Bennett och andra försöker göra är att beskriva världen på ett horisontellt sätt. Genom att förändra perspektivet från top-down till ett där olika aktörer existerar och verkar sida vid sida, kan vi börja förstå de inneboende processer och relationer som finns mellan det mänskliga och icke-mänskliga. Som Timothy Morton hävdar - det finns inget perspektiv där människan helt och hållet kan ställa sig utanför och betrakta in på ett landskap: betraktaren är alltid intrasslad i tingens nätverk (2010). Genom att teoretisera händelser på Rönneholms mosse på ett liknande sätt som Jane Bennett teoretiserar strömbrottet kan vi förstå hur agens är fördelade i landskapet. Denna tolkning gör processen till ett konstant nätverk av händelser där den enskilda händelsen är kopplad till den tidigare och nästföljande händelsen i en utveckling präglad av oförutsägbarhet. Varje händelse behöver inte nödvändigtvis härledas till

en aktör. Däremot orsakar varje händelse en kedja av reaktioner hos aktörer som är intrasslade i dessa assemblage. Landskapets utveckling går att förstå som ett nätverk av händelser som inte är geografiskt isolerade utan som är direkta resultat av vidare samhällstrender som regleras av lagar, idéer, domstolar och marknadskrafter. Dessa krafter stöts sedan mot landskapet och de fysiska förhållanden som präglar det. Torvschakten påminner oss om att det material som har extraherats och omdistribuerats - de visar människans förmåga att ingripa och påverka de geologiska och biologiska urkrafterna som format landskapet. Schakten, som avslöjar en negativ volym som går att härleda till samhälleliga behov och mänsklig strävan. På så sätt går det rumsliga uttrycket att förstå som en dialog, en diskussion och en kompromiss mellan mänskliga och icke-mänskliga aktörer. Kartläggandet av det rumsliga landskapet blir således ett spårande av de dispyter, konflikter och den samhällsutveckling som har påverkat det.

avsnitt 2 / landskapet

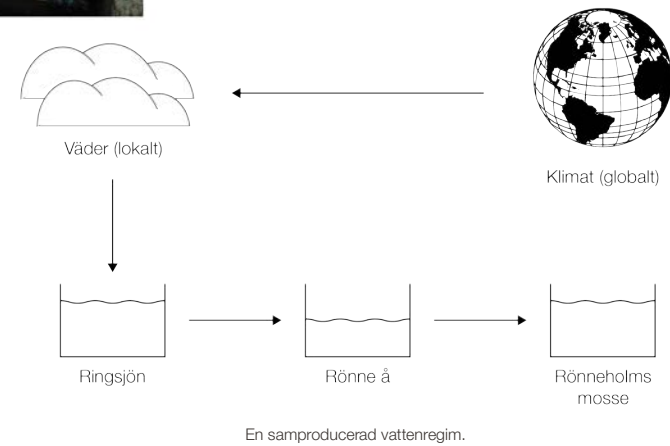

Vattnet

Den strikta geometriska formen går att förstå som ett spår av ett historiskt förlopp som kan kopplas till globala samhällstrender. Dessa drivkrafter, som i sin tur är relationella - som intensifieringen av torvbrytningen under andra världskriget på grund av högre stenkolspriser, behovet av mer jordbruksmark under 1800-talet eller övergången från produktion av bränttorv till strötorv, har i sin tur påverkat de icke-mänskliga processer som länge ägt rum på Rönneholms mosse. Bortforslingen av vatten från Rönneholms mosse till Rönne å gjordes för att förenkla torvbrytningen, men förändrade i grunden förutsättningen för biologiskt liv. Torvmassan, som tidigare var försatt under vatten, exponerades för luft. Massan, som var ett ekosystem i sig självt: en ståndort och ett habitat för många organismer, exponerades för syre. Syre satte igång nedbrytningen av torven. De aktiva processerna, som drevs av det kollektiva resultatet av ett oräknerligt antal mikroorganismer i jorden, gjorde att substratet gradvis förändrades, sjönk ihop och förmultnade. Substratets förändrade fysiska egenskaper påverkar i sin tur vattnets relation till substratet - på så vis är de kausala sambanden tvåväga. Den opportunistiska drivkraften hos varje enskild mikroorganism, ger ett resultat som är mikroskopiskt, men den ackumulerade effekten av samtliga dessa processer är enorm (Bennett 2010:

kap. 7). Bennett, som parafraserar Darwin, menar att dessa organismer inte agerar på instinkt, utan genom improvisation, ett kännande, en reaktion och en motreaktion: en organisms reaktion på sin miljö. Bennett påpekar även att denna förståelse är en sorts antropomorfering, där man utgår från att organismer har samma egenskaper eller tankemönster som människor. Bennett nedskriver dock denna antropomorfering, och menar att ett sådant synsätt kan möjliggöra en landskapsförståelse där man som betraktare blir uppmärksam för de detaljer, som kan fordra en mer ödmjuk och känslig inställning till alla aktörer, små som stora. Torvens nedbrytning, som är en direkt följd av verksamheter av mikroskopiska livsformer, skapar nya möjligheter för vegetationen att kolonialisera. En skog bestående av björk, al och tall har brett ut sig längs med hela mittbarriären, i nivå med det gamla mosseplanet. Björkarnas ljusa stammar är delvis täckta av gröna alger. Frånvaron på stående vatten har gjort att träden har kunnat växa till höjder på över 10 meter. Björken, som är en utpräglad pionjärart, formar en relativt ljus skog. Tillsammans med tallen är de två av de mest stresståliga träd i den svenska floran, som kan anpassa sig till mycket torra eller mycket blöta förhållanden. Under det i stort sett enskiktade trädbeståndet växer flera vintergröna perenner som lingon, odon, blåtåtel, tranbär och blåbär och mossor som utnyttjar det ökade ljusnedsläppet under vintermånaderna när björkarnas löv har fallit. Vegetationen går att förstå som en reaktion på olika händelseförlopp. Varje händelse i landskapets historia får konsekvenser - men dessa konsekvenser är inte av någon avsedda. Denna historiska landskapsförståelse kan också säga något om framtiden, som präglas av samma osäkerhet. Vegetationen och ekosystemet blir, inom ramen för denna landskapsförståelse, endast en fas och bör inte ses som statisk - kanske kommer sekundärarter som bok och gran med tiden etablera sig i detta bestånd med tiden, något som beror på hur de hydrologiska förutsättningarna kommer att utvecklas. Skulle efterbehandlingen fullföljas enligt plan, med bildandet av två större samlade vattenmassor, skulle marken bli betydligt blötare - något som sannolikt skulle påverka mittbarriärens vegetation. Kanske skulle många av dessa träd rentav dö. Bör man undvika detta på grund av den nuvarande vegetationens värde? Den kontinuerliga avledningen av vatten, som pågått i över hundra år, har skapat ett nytt naturligt stadie som växt och djurliv har anpassat sig till, och som människan tillskriver värde.

Vattnets fluktuationer och dynamik har varit avgörande både för växtlighet, djurliv och torvindustrin både historiskt men även i framtiden. Högt vattenstånd och regniga somrar bromsade torvbrytningen. Torra somrar gav en rikare skörd och bättre möjlighet till torkning. Genom att pumpandet upphör på Rönneholms mosse kommer den agensen förflyttas - mellan kroppar, fastighetsgränser och aktörer. Det finns en porösitet mellan dessa gränser. Vattenståndet på Rönneholms mosse kommer att påverkas av vattenståndet i Rönne å, som i sin tur delvis beror av vattenståndet i Ringsjön. Ringsjön regleras av Sydsvatten för dricksvattenförsörjning. Vattnet står i ett kretslopp som påverkas av lokala, regionala och globala väderfenomen som i sin tur påverkas av klimatförändringarna som hyperobjekt.

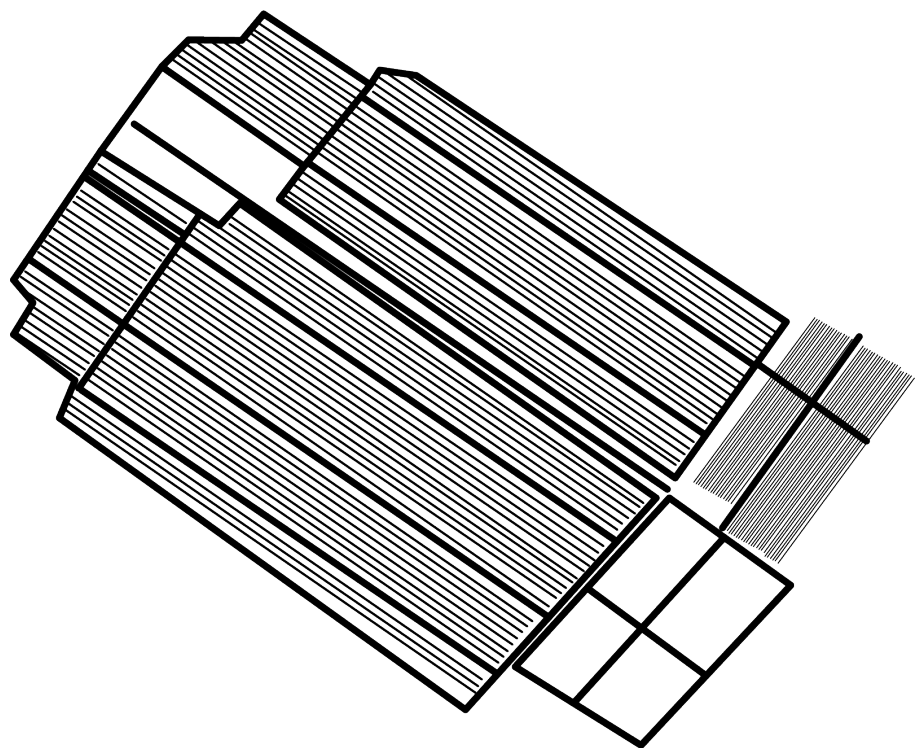
Järnvägsslipers som ska bortförslas enligt efterbehandlingsplan

Torvindustrins rumsliga avtryck

Den strikt geometriska formen visar landskapet som en rationellt arbetad yta, som är optimerad för att på så effektivt sätt som möjligt extrahera torv, som är landskapets grundläggande byggsten. Formen reflekterar ett sätt att se på landskapet, till stor del präglad av en ekonomisk nyttomaximering. Bankarna fungerade som transportleder för torvmaskinerna, och behövde vara stabila. De är 20 meter breda. Bankarna är i stort sett fria från vegetation bortsett från den 80 meter breda mittbanken och ett par andra bankar som varit ur bruk under en längre tid. Bankarna som är bebyggda med järnväg är mer stabila och högre. Järnvägsslipers fungerar som armering för jorden och har skapat andra förutsättningar för vegetationen. De stabila bankarna är tätt bevuxna av björk. Raderna av björk har skapat ridåer i landskapet, och vegetationens rötter har svält järnvägen som blivit ett med jorden.

Schakten, från vilka man har extraherat torv och gyttja, är belägna mellan bankarna och kan vara flera meter djupa. Deras bredd varierar mellan 150 och 200 meter. Inom dessa finns schaktgravar som är 20 meter breda. Schaktkanterna är helt vertikala. Det vattenfyllda landskapet har satt igång nya processer som har omfördelat sedimentet i bassängerna. Grundare och djupare partier har bildats. De raka formerna har börjat slipas ner och mjukna. Vassbälten har börjat breda ut sig i grundare partier. Buskar tillhörande salixgruppen har kolonialiserat den norra delen av mossen vilket skapat flera, mer skyddade landskapsrum. Här trivs sjöfågel. Runt om den nyligen aktiva täkten finns spår från tidigare täktverksamhet. Landskapet består av diken mellan 0,5 och 2 meter djupa.

Rönneholms rumsliga avtryck, sett i plan

avsnitt 2 / landskapet

Landskapet går att förstå som tre tydliga avtryck: industrins mekaniska bearbetning av landskapet, vattnet som hittar sin väg igenom det, och vegetationen, som på ett opportunistiskt sätt anpassar och omformar terrängen genom succession. Resultatet är en heterogen, ambivalent topografi. Ett landskap som är mystiskt, rikt på textur och som kan tolkas på olika sätt, men som tillsammans bildar en organisk helhet. Vattnet har fyllt landskapet och gör det svårnavigerat. Mossen, som är en naturlig lågpunkt i landskapet, är omgiven av en kuliss av skog. Kulissen består av flera lager.

Landskapets väggar är synliga runt hela landskapet och gör att landskapet upplevs som en amfiteater. Väggarna definierar platsen, och gör att landskapet får en tydlig in- och utsida. Samma väggar döljer landskapet sett utifrån. På vissa sätt kan den jämföras med väggarna i en trädgård, det definierar det ordnade i kontrast mot det vilda. På Rönneholm är relationen på vissa sätt motsatt: det stora och vida landskapsrummet på insidan gör att upplevelsen snarare relaterar till den hos en vildmark, snarare än upplevelsen av en trädgård. Landskapet upplevs som en industriell sublimitet.

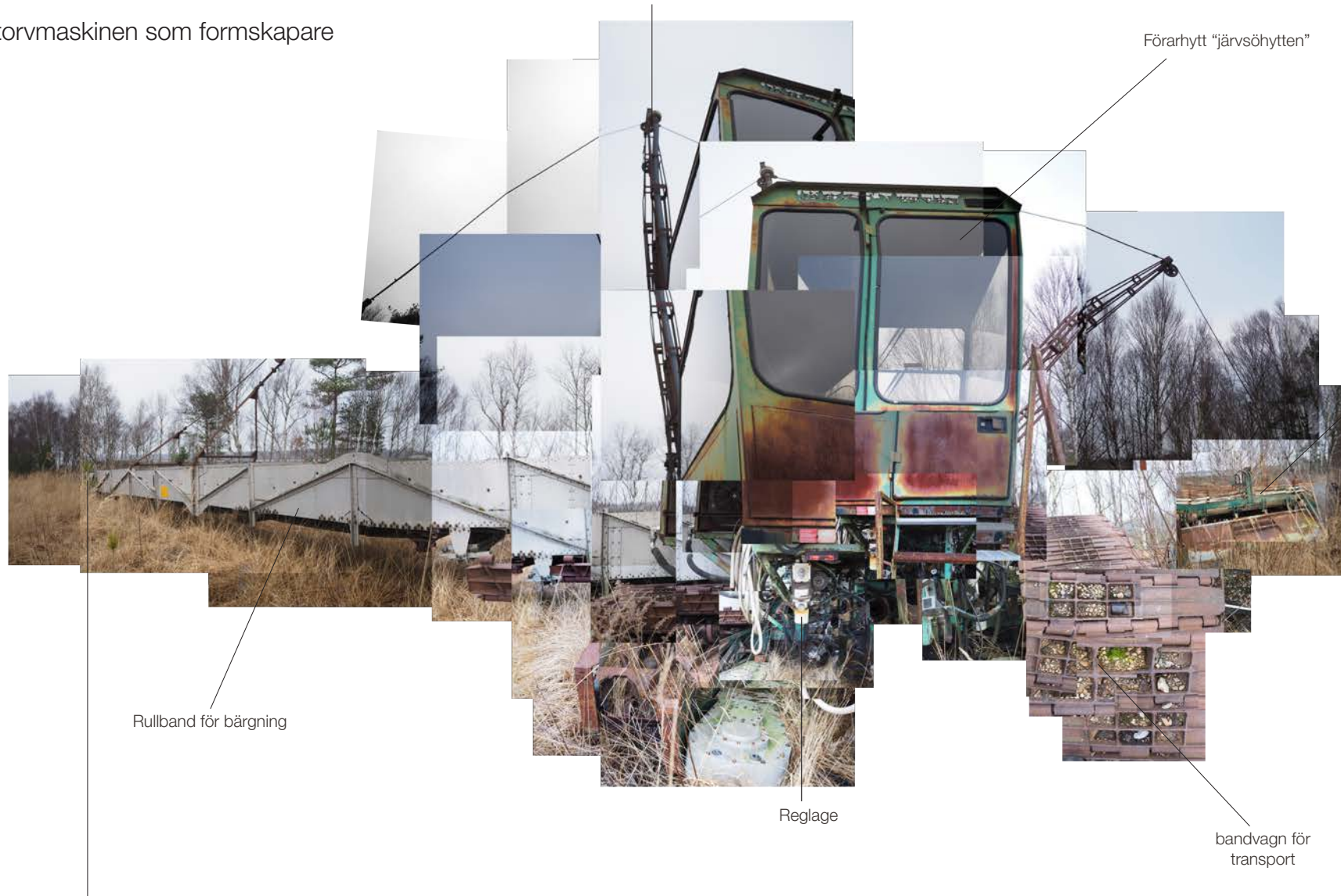

avsnitt 2 / landskapet

torvmaskinen som formskapare

armatur för höjning och sänkning av rullband

Förarhytt "järvsöhytten"

skördare

Rullband för bärgning

Reglage

bandvagn för transport

total bredd 26m

Marken

Tim Ingolds resonemang kring surfacing (2010), beskrivet i avsnitt 2, kan appliceras på Rönneholms mosse. Torven som material är egendomlig eftersom den överskrider kategorierna mellan levande och dött. Torv och vitmossa är ett sorts vertikalt kontinuum av liv. Torven växer uppåt och ackumuleras således vertikalt. Den fotosyntetiserande övre lagret av vitmossa lever av och i föregående generationers mossa som har omvandlats till att bli substrat. Samtidigt kan den levande vitmossan sträcka sig djupt ner. Marken under fötterna är därför både ett substrat och ett assemblage av organiskt liv som omformas och utvecklas. Till konsistensen är mossen sank, det är varken fast mark eller fri vattenmassa, den går inte att färdas över med varken båt eller bil. Landskapet är mjukt, enformigt och fritt från mineral. På så sätt är landskapet också formbart, händelser i landskapet lämnar spår. Mossen är en cyborg som balanserar mellan dött och levande, land och vatten, maskin och natur. Mossen står i stor kontrast mot hur den hårdgjorda staden teoretiseras enligt Tim Ingold (2010). Mark är, i det moderna samhället, den euklidiska yta som byggnader, infrastruktur och gator uppförs på. Med hjälp av bärlager, betong och asfalt breder samhället ut en hårdgjord yta ovanpå vilken staden kan uppföras. Denna konstruerade yta är en tabula rasa, helt oprogrammerad. Det hårda skiktet utgör ett jordens skal som gör att det mänskliga livet utspelar sig ovanpå jorden, inte i och av den. Vatten separeras från jorden och leds i särskilda kulvertar, elementen delas upp. Kopplingen mellan den geologiska topografin och samhället separeras tillfälligt, men gör sig påmind vid skyfall och jordbävningar. Den rationella torvbrytningen, med pumpar, diken och sedimentationsdammar, kan ses som försök att upprätta en sådan separation. Dräneringen av mossen har gjort att den

näringsfattiga nedbrutna torven har blivit tätare. Vatten ansamlas lättare i marknivå, de fysiska egenskaperna i landskapet har förändrats. Materialens egenskaper sätter även de fysiska förutsättningarna som bestämmer hur man rör sig genom landskapet. Vattnet är gränsbildande, det skapar barriärer i landskapet. Men vattnet är också konstant och jämnt fördelat. Underlaget är som en tvättningssvamp, vilket gör att man inte kan dela upp landskapet i blött och torrt - man rör sig hela tiden någonstans i detta spektrum, vilket kräver kroppens ständiga och oavkortade sinnesnärvaro. Mossen saknar sammanhängande stigar. De få stigar som finns är förmodligen upptrampade av fågelskådare. Man blir extra beroende av dessa, eftersom man här tryggt kan färdas i någons fotspår. Stigarna är dock, resultatet av någon annans kännande och strävan. All förflyttning utanför dessa blir ett kännande, ett *wayfaring* - en rörelse som står i stor kontrast till hur man rör sig i staden. Att hitta sin egen väg genom landskapet är en helt annan sorts modalitet som bestäms av sinnesintryck. Sökandet efter vägen är att låta sig påverkas av tingskraft: att kliva över kullkastade träd, gå genom spindelväv, försöka få syn på fågelns som sjunger eller hitta en plats i den värmande solen. Rörelsen blir en sorts förhandling mellan en avsedd destination och en oförutsigbar terräng. Fotspåren går att förstå som en kompromiss mellan dessa två avsikter. Landskapet, som kräver wayfaring som modalitet, sätter aktören i ett stadie av hög sinnesnärvaro. Den höjda uppmärksamheten gör att aktören blir närvarande och responsiv, vilket genererar unika landskapsupplevelser som inte är möjliga i parker eller tillrättalagda naturmiljöer där vägar, attraktioner, landmärken och parkbänkar styr hur landskapet används och upplevs.

avsnitt 2 / landskapet

Kanadagås	Drillsnäppa	Talgoxe
Vitkindad gås	Skogssnäppa	Skäggmes
Grågås	Rödbena	Sånglärka
Bkäsgås	Grönben	Backsvala
Knölsvan	Svartsåppa	Ladusvala
Sångsvan	Gluttsåppa	Hussvala
Grävand	Skrattmå	Stjartmes
Skedand	Fiskmå	Grönsångare
Ärta	Havstrut	Lövsångare
Snatterand	Gråtrut	Gransångare
Bläsand	Kaspiak trut	Sävsångare
Gräsand	Silltrut	Busksångare
Stjärtand	Fisktärna	Försångare
Kricka	Vit stork	Kärsångare
Brunand	Storskarv	Härmsångare
Vigg	Gråhäger	Gråshoppångare
Knipa	Ägretthäger	Svarthätta
Salskrake	Fiskgjuse	Trädgårdssångare
Fasan	Bivrak	Artsångare
Nattskär	Sparvhök	Törsångare
Tornseglare	Brun kärhök	Kungsfågel
Gök	Röd glada	Sidensvans
Skogsduva	Havsörn	Gårdsmyg
Ringduva	Ornvrak	Nötveck
Vattenrall	Kungsfiskare	Trädskrypare
Rörhöna	Mindre hackspett	Stare
Sothöna	Större hackspett	Taltrast
Trana	Spillkråka	Rödvingetrast
Smådopping	Grönöling	Koltrast
Gråhakedopping	Lärkfalk	Björktrast
Skäggdopping	Tömskata	Grå flugsnappare
Svarthalsad dopping	Varfågel	Rödhake
Strandskata	Nötskraka	Näktergal
Kustpipare	Skata	Svartvit flugsnappare
Töfsvipa	Kaja	Svart rödstjart
Mindre strandpipare	Pråka	Rödstjart
Storsparv	Gråkråka	Buskskvätta
Brushane	Korp	Stenskvätta
Morkulla	Entita	Järnsparv
Enkelbeckasin	Blåmes	Gulärta
Sydlig gulärta	Bofink	Steglits
Sädesärta	Stenknäck	Grönsiska
Trädpiplärka	Hämling	Gulsparr
Ångspiplärka	Gråsiska	Sävsparr
Vattenpiplärka	Mindre korsnäbb	

Faunan

Torvbrytningen på Rönnehoms mosse har exponerat ett lager med ljus kalkrik gyttja, vilket är synligt i flygfoton över området. Kalkgyttjan var en gång i tiden bottensedimentet i den förhistoriska sjö som bildades efter istiden. I torvmassangår det att finna ljusa snäckskal som bryter av mot den mörka jorden: långtgående spår från en svunnen tid. Kalkgyttjan är basisk, vilket påverkar de kemiska processerna i landskapet. Torvmossen är ett naturligt surt ekosystem, och exploatering av ett sådant kan leda till försurning. Exponeringen av den kalkrika gyttjan har dock potential att buffra denna försurning och skapa förutsättningar för en näringsrik slättsjö som är en ovanlig naturtyp i Skåne och kan bli en värdefull fågelsjö för regionen. Förloppet går att förstå som ett resultat av en mänsklig och icke-mänsklig ensamle. Den mänskliga drivkraften att extrahera torv har gett oförutsedda konsekvenser, en utveckling som kan generera positiva utfall i landskapet.

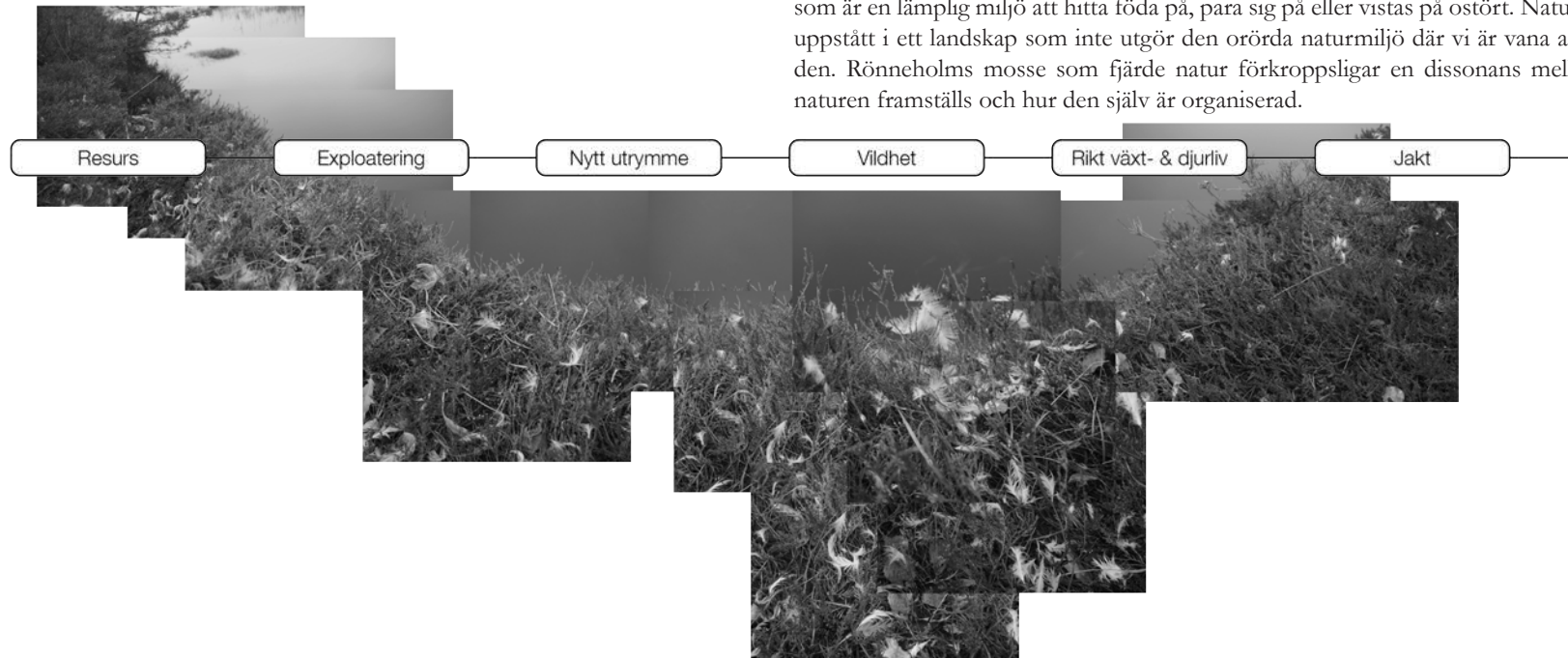
SGUs torvkarta överlagrad med fotografi från jordytan. Se modell enligt bilaga.

avsnitt 2 / landskapet

I en glänta på mossens mittbarriär är ljungen täckt av fjädrar. Ett par decimeter bort stupar marknivån ner flera meter, i ett snitt som åstadkommit med en modern torvbrytningsmaskin. En havsörn seglar ovanför mig, och landar i en tall på andra sidan torvschakten. Jag siktar ett jaktorn runt hundra meter bort; saltstenar och vildutfodringsplatser har kantat min promenad runt mossen. I bakgrunden hörs gaskanoner från MERAB deponi, som har syftet att skrämma iväg fåglar från letar föda i sophögarna. Dessa ting utgör intressanta materiella spår av samhällsutvecklingen. Extraktionen har gjort landskapet utpräglat binärt. Människans sätt att reservera landskapet till industrin har gjort att landskapets övriga dimensioner har försumrats - man har valt att offra detta landskap till förmån för andra. Torvindustrin har även rättfärdigat samlokalisering av andra verksamheter: slamhantering och avfallsdeponi har skapat ett kluster för samhällsfunktioner som helst hålls separerade från våra levda landskap. Torvindustrins etablering har för alltid förändrat den jungfruliga marken. Men i skyddet av de höga smällarna från gaskanonerna på deponin har ett ovanligt rikt naturliv etablerat sig. I det uppodlade och urbana Skåne är vildhet en bristvara. Några av de vildaste platserna i Skåne är just landskap som människan har övergivit.

I artportalen registrerades 974 observationer av 134 olika fågelarter under 2022 på Rönneholms mosse. 42 av dessa är rödlistade arter. Enstaka vita storkar har hittat tillbaka till landskapet, en art som har varit utrotad i Sverige som direkt resultat av utdikningarna av våtmarker (Artdatabanken 2023). Storkens återkomst kan tolkas symboliskt, som ett tecken på återskapandet av en historisk miljö, men landskapet är alltid på väg framåt. Torven som en gång växte på mossen är antingen extraherad eller förmultnad - substratet och landskapet har omvandlats, bytt skepnad. Den avbrutna pumpningen 2021, en följd av upphört tillstånd har lett till översvämningar i torvschakten. Grunda sjöar har skapats vilket har varit gynnsamt för fågelliv. Dessa händelser visar hur landskapets system fungerar mellan aktörer i administration och det materiella landskapet.

Jaktornen och de fågelobservationerna är materiella spår som leder till två grupper av aktörer - jägare och fågelskådare. Deras relation till landskapet är direkt knuten till närvaron av djur. På så sätt är dessa brukargrupper inte beroende av samma "kvalificerade naturmiljö" som friluftslivet (Bladh et al 2013). De lockas av djur som ett enskilt landskapselement. Djurens närvaro styrs i sin tur av andra faktorer, som vad som är en lämplig miljö att hitta föda på, para sig på eller vistas på ostört. Naturen har uppstått i ett landskap som inte utgör den orörda naturmiljö där vi är vana att finna den. Rönneholms mosse som fjärde natur förkroppsligar en dissonans mellan hur naturen framställs och hur den själv är organiserad.

avsnitt 2 / landskapet

I kontrast till upplevelsen av det vidsträckta, sublima landskapsrummet finns det en stor detaljrikedom i den mindre skalan. I en sänka på mittbarriären, under ett tätt krontak av *Betula pendula*, *Salix caprea* och *Pinus sylvestris* breder revlummern ut sig i en tät matta längsmed marken. Med sin friska gröna färg lyser Revlummern, *Lycopodium annotinum* upp och drar till sig min uppmärksamhet, det är det enda i landskapet som är grönt vintertid. Revlummern är fridlyst i Sverige men den har varit mycket eftertraktad historiskt vilket har lett till att den är ovanlig, speciellt kring städer. Den växer mycket långsamt i upp till två meter långa krypskott, och ser närmast utomjordisk ut. På Rönneholms mosse, bland rostiga maskiner och fällda träd har revlummern kunnat växa ostört, kanske på grund av platsens vildhet och avskildhet. Björkskogen gallras regelbundet, en rutin som ligger kvar sedan marken brukades av torvindustrin. De liggande björkarna skapar en geometri av vita stammar som ramar in lummern vilket ger en visuell effekt.

Revlummer
Lycopodium annotinum

Rönneholms mosse: landskapskaraktär

- Rönneholms mosse kan uppfattas som en serie av händelser som uppstår i assemblage. Händelserna är reaktioner, eller lokala utfall av en föränderlig omvärld. Platsen uppstår i relation till dessa processer.
- Vattnet är en viktig determinant i landskapet. Genom att följa vattnet är det möjligt att förstå landskapets socio-materiella sammansättning. Vattnet-substratet-vegetationen-faunan är ett viktigt assemblage som har inverkan på varandra. Även mänskliga aktörer inverkar även i detta assemblage på olika sätt, genom fysiska ingrepp som kan härledas till samhällsfunktioner och idéer. Vattnets assemblage är även uppkopplat mot globala hyperobjekt som klimatet.
- Människans involvering av landskapet har resulterat i en fjärde natur. Pumpandet av vatten har skapat nya förutsättningar för liv. Floran och faunan har i sin tur reagerat opportunistiskt vilket har gett landskapet ett särpräglat uttryck med en unik sammansättning av biologiskt liv. Landskapet har blivit vilt.
- Landskapets nuvarande materiella sammansättning går att förstå som ett resultat av ett utpräglat instrumentellt och nyttomaximerat synsätt. Landskapet är tillrättalagt för att torv ska kunna utvinnas på ett så effektivt sätt som möjligt. Det ger ett uttryck som står i stark kontrast med högmossens ursprungliga rumslighet.
- Landskapet är en cyborg, ett kontinuum mellan dött och levande, land och vatten, maskin och natur. Detta formar platsen.
- Att kroppsligt färdas genom området fodrar en modalitet som står i stark kontrast mot hur man rör sig i staden. Rörelsen, som ofta sker utanför tillrättalagda vägar och stigar, sätter kroppen i landskapets assemblage. Genom tingskraft tvingas man till att känna efter och fatta informerade beslut. Människan blir en del av landskapet självt och blir del av dess processer.
- Händelser som sker inom assemblaget ger utfall som är flerväga - det finns inte ett subjekt eller objekt.
- Landskapet upplevs som en industriell sublimitet.

AVSNITT 3:
Diskussion

Inledande reflektion

Den avslutande delen av studien syftar till att sammanfatta resultatet och koppla tillbaka det till de frågeställningar, de syften och det mål som har varit vägledande för arbetet. De två primära frågeställningarna tål att upprepas.

- Vad kännetecknar torvtäktens landskapskaraktär och sociomateriella relationer, med Rönneholms mosse som exempel?
- Vilka riktningar för landskapsförvaltning och utveckling genererar en sådan landskapsförståelse för den specifika platsen?

Inledningsvis bör det konstateras att det finns flera utmaningar med integrationen av nymaterialistiska perspektiv i landskapsarkitekturen som praktik. Ett viktigt motiv bakom Jane Bennets teoribildning är att visa hur de icke-mänskliga aktörerna är aktiva krafter i de händelseförlopp som uppstår i samhället. Argumentet leder till ytterligare en poäng, som är att människans "genomgående instrumentella" syn på materian göder människans hybris och leder till att vi ser oss som de överlägsna varelserna på planeten, som i sin tur leder till ohållbar förvaltning av våra resurser (Bennett 2010). Bennett hänvisar, till exempel med hjälp av strömavbrottet som liknelse, till assemblagens okontrollerbarhet och människans inkompetens att förvalta sina skapelser. Samtidigt bygger samhällets organisering och planering på att människan har absolut förståelse. Rör man sig bortom denna grundläggande utgångspunkt kan två centrala frågeställningar urskiljas.

- Finns det risk att samhället antar en sorts *laissez-faire* attityd i sin relation till naturen, i en tid av snabba förändringar?
- Hur fördelas ansvar och moral i en landskapsutveckling där människan inte har komplett förståelse?

Dessa övergripande frågor överskrider avgränsningen för denna studie, men de är samtidigt frågor som man behöver ta ställning till i utvecklingen av en ny

landskapsförvaltning på Rönneholms mosse som följer nymaterialistiska synsätt. Nymaterialismen, i min tolkning, är främst en kritik mot en vedertagen tanketradition. Som kritik är den en reaktion på ett vedertaget tankesätt, men erbjuder även en alternativ analytisk förståelsemodell. Ett mål med detta projekt har varit att relatera och överföra denna förståelsemodell till Rönneholms mosse som landskap. Det nymaterialistiska kartläggandet av landskapet har erbjudit förklaringar och djupare förståelse för de interna och externa relationer som landskapet är, samt ringat in hur icke-mänskliga aktörer är aktiva i landskapet som assemblage. Mitt studie är en representation av detta utforskande. Nymaterialismen är ett sätt att se landskapet på, resultatet av synsättet kan leda till mer informerade beslut kring landskapets förvaltning och utveckling. Vilka design- och gestaltningsmässiga uttryck som är lämpliga för Rönneholms mosse beror av många faktorer, och är inte inom ramen för syftet med denna studie. Att ta fram generella gestaltningsprinciper om hur torvtäkter kan efterbehandlas går inte heller i linje med de metodologiska riktlinjer som jag själv har förhållit mig till - i synnerhet de platsbaserade metodologierna som beskrivs av Crosby och Vanni (2023). Kunskapen som studien har genererat är knuten till Rönneholms mosse som landskap, och att upprätta designprinciper skulle vara att generalisera den specifika kunskapen. Denna enskilda studie är otillräcklig för att uppnå ett sådant ändamål. Utöver det antyder Crosby och Vanni att designprinciper som koncept involverar förenklade angreppssätt som inte är rotade i platsens komplexitet (2023). Utöver de teoretiska och metodologiska avgränsningarna finns det även reella begränsningar i efterbehandlingen av Rönneholms mosse, som beskrivs i nulägesbeskrivningen. Den specifika kontexten gör det olämpligt för mig, att som utomstående spekulera i landskapets potentiella markanvändning. Däremot avser jag urskilja en rad tankespår och reflektioner som är förenliga med det resultat som studiens synsätt har genererat. En central fråga för detta avsnitt lyder som följande: istället för att framställa landskap som en scenografi av passiva objekt - hur kan istället landskapsarkitektur bli ett verktyg för att synliggöra hur mänskliga och icke-mänskliga aktörer är del av samma väv?

Resultatet av studien visar Rönneholms mosse som ett dynamiskt landskap där mänskliga och icke-mänskliga aktörer förenar sig i assemblage. Landskapet är en heterogen konfiguration av idéer, drivkrafter, material, ting, växter och djur, som lämnar mycket att tolka för betraktaren. Maskiner, verktyg och skräp - funktionella och kasserade, visar människans kamp och idoga arbete för att interagera i detta nätverk. I en essä skriven av Donna Haraway (1985) används cyborgens som ett begrepp för att visa hur de dualismer som den moderna konstitutionen är uppbyggd av, egentligen är omöjliga att separera. Extraktionslandskap: gruvor och täkter kan, som studien visar, förstås inom ramen för dessa dualismer. Men torvens extraktionslandskap har också en kapacitet att utmana dem. Hur Rönneholms mosse interagerar i dessa dualismer avser jag sammanfatta i tre sätt.

Illustrationen, som även används som omslagsbild, representerar en planeringsdoktrin som strävar efter kategorisering av det fysiska landskapet i t.ex. natur/kultur - samt svårigheten att applicera dessa kategorier på Rönneholms mosse.

LEVANDE/DÖTT Rönneholms mosse är ett naturlandskap som har approprierats och anpassats av människan. Därmed går det att förstå som ett kulturlandskap. Det har varit, för att använda Dixon-Hunts begrepp; en andra natur - en natur som har omvandlats för att bättre bemöta mänskliga behov. I denna förståelse har mossen varit ett passivt objekt som står till mänsklig förfogan. Min studie visar att Rönneholms mosse är mer än bara ett landskap för extraktion - det kan beskrivas som en cyborg, ett förkroppsligande av syntesen av mänskliga och icke-mänskliga processer. Landskapet har genom denna syntes fått en spöklik form ("ghostly form") där mänskliga och icke-mänskliga avtryck har blivit ett (Mathews 2017). En mosse är i grunden ett ekosystem, och på så sätt skiljer sig torvtäkten från andra extraktiva landskap. Gruvan som idealtyp, är ett extraktionslandskap för "död" materia som mineraler, vilket är mer statiskt. Ingrepp i gruvor kan omöjligt återställas, eftersom det finns ett nettounderskott av materia som inte går att ersätta. Mossen är mer dynamisk till sin natur. Mossen formas och omformas, torven som substrat, växterna och faunan är under ständig utveckling. Livet är kontinuerligt, agerar, anpassar sig och reagerar i relation till den föränderliga omgivningen: vattennivåer, klimat och extraktion. Samtidigt är materia i sig vital, där liv och död bäst förstås som idealtyper i ett kontinuum. Landskapet som torvindustrin lämnar efter sig är inte ett stabilt skelett, utan en levande organism. Därför bör efterbehandlingen av en torvtäkt hanteras på ett annat sätt, ett sätt som ser mossen för det dynamiska landskapselement som det är.

DÅTID/FRAMTID Att teoretisera Rönneholms mosse som ett landskap med ett avgränsat innan och efter, är en illusion som är ett resultat av ett dualistiskt tänkande som leder in tanken på att landskapet kan återställas till ett tidigare stadie - något som i praktiken givetvis är omöjligt. Naturalistisk design är ett av verktygen för att iordningställa landskapet på ett sådant sätt. Men uttrycket av en sådan designmetod blir endast en idealisering, ett uttryck som representerar en moralisk romantisk strävan att ge tillbaka landskapet till naturen. Naturalistisk design återspeglar, som Bakshi och Gallagher antyder, med hjälp av meandrande floder och organiskt formspråk en idealiserad och nostalgisk bild av ett förindustriellt referensstadie ur landskapets historia som rättfärdigar sig själv (Lowenthal 1975; Antrop 2005). Detta omvandlar Rönneholms mosse till en natur, en vildmark som underminerar människans avtryck i det. Genom en sorts estetisk distansering iordningställs landskapet efter vad människan som subjekt vill se i det, och vilka känslor som man vill att det ska väcka (Morton 2011). I en sådan värld handlar design mer om vilken ram som man sätter in landskapet i än själva landskapet i sig som materiell verklighet. Referensstadiet bygger på en förståelse av ekosystemen som statiska. I verkligheten har landskap inte stadier, stadier är mentala konstruktioner uppbyggda som referenser. Det finns dissonans mellan idealiseringen av det förgångna och de behov som finns idag, vilka funktioner som behövs och vilken relation människan har till naturen. Naturalistisk design riskerar att skapa en sorts hierarkisering av naturen där vissa arter kanoniseras och andra arter får mindre uppmärksamhet (Lorimer 2012).

MÄNNISKAN OCH NATUREN Rönneholms mosse är ett landskap som präglas av en illegitimitet. Reserveringen av mossen till extraktion har lett till en endimensionell syn på landskapet, där den endast värderas för den råvara som kan extraheras ur det. Synsättet har gett avtryck i landskapet, men har också blockerat att andra värden tillskrivs det. Landskapets öde kan betraktas som ett nödvändigt ont, där landskapet behöver offras till förmån för fortlevnaden av ett andra landskap, som är beroende av den torv som extraheras här. Att tillskriva landskapet en viss funktion reserverar det för att användas som någonting annat. När torvtäkten är avslutad är det möjligt att se på landskapet med nya ögon. I bakvattnet av torvindustrin har Rönneholms mosse blivit en cyborg som är belägen mellan det binära, ett föremål för förtryck. Det är för mänskligt ärrat för att vara en kvalificerad naturmiljö (Bladh et al 2013), men av miljöskäl för skadligt för att vidare exploateras. Det har blivit en fjärde natur (Bakshi & Gallagher 2020), en ruin som befinner sig mellan våra kategorier - den andre. De ambitioner som ligger bakom efterbehandlingen och landskapets framtid kan härledas till en landskapsförståelse som bygger på fortlevnaden av de dualismer som beskrivits ovan. Anläggandet av en masshanteringscentral på halva ytan, och en våtmark på den andra som kompensation, är ett tillvägagångssätt som följer ett binärt tänkande. Masshanteringscentralen blir den exploaterade delen, tillhörande den mänskliga sfären, och våtmarken blir den skonade, där naturen får fortleva. Skyddet av den ena halvan av Rönneholms mosse legitimerar exploateringen av den andra. Uppdelningen påminner om traditionellt naturskyddsresonemang, som det såg ut när det uppstod vid förra sekelskiftet. Denna lösning representerar hur den moderna konstitutionen tar fysisk form och avslöjar en logik för hur samhället breder ut sig enligt binära principer som grundar sig på kompensation.

Efterbehandlingen av Rönneholms mosse genomsyras av ett vetenskapligt och tekniskt tänkande, vilket är ett förhållningssätt som även Shaun Rosier menar ofta tillämpas i behandlingen av extraktionslandskap (2022). Det vetenskapliga angreppssättet kan tolkas som ett försök att legitimera det: att sortera och organisera det. I fallet med Rönneholms mosse är Länsstyrelsen det primära bevakande organet för efterbehandlingen av Rönneholms mosse. Tekniska utredningar om jordens beskaffenhet, hydrologiska förhållanden och förekomsten av eventuella föroreningar är processer som redan är igång. Parallellt med detta pågår en utredning om hur landskapets allmänfarliga områden ska kunna repareras, främst genom släntning av de lodräta schaktkanter som torvindustrin har format i landskapet. Samtidigt som dessa utredningar pågår, så tycks det ske andra ingrepp i landskapet. Järnvägarna, som har fungerat som transportnät för torvindustrin i många decennier, håller på att demonteras. Ett stort antal järnvägsslipers har samlats in och lagts på hög. I hanteringen av Rönneholms mosse kan två kritiska punkter utläsas. Den första är ett bristfälligt kulturmiljöperspektiv. I hundratals år

har människan sett till mossen för sin försörjning, och anpassat landskapet för att underlätta arbetet. Landskapet förkroppsligar en mänsklig strävan, och kan därför ses som ett sorts fornminne. Fornminnen, definieras enligt kulturmiljölagen (KML) som “ [...] lämningar efter människors verksamhet under forna tider, som har tillkommit genom äldre tiders bruk och som är varaktigt övergivna” (kap.2, 1§ KML; KRFS 2022:3). Kulturspår blir fornämningar endast om de är från tidigare än 1850 - senare lämningar kan dock fornminnesförklaras om det finns särskilda skäl för att bevara med hänvisning till det kulturhistoriska värdet. Det industriella arvet från torvbrytningen på Rönneholms mosse befinner sig precis på fel sida om denna gräns. Gränsen vid 1850 innebär att spår från framväxten av det moderna, industriella samhället inte omfattas av kulturmiljölagen, vilket ger uttryck för en favorisering av det förmoderna landskapet. Gränsdragningens legitimitet kan också diskuteras; den avslöjar ett tidsmässigt bias inom kulturmiljövården som identifieras både av Lowenthal (1975) och Antrop (2005).

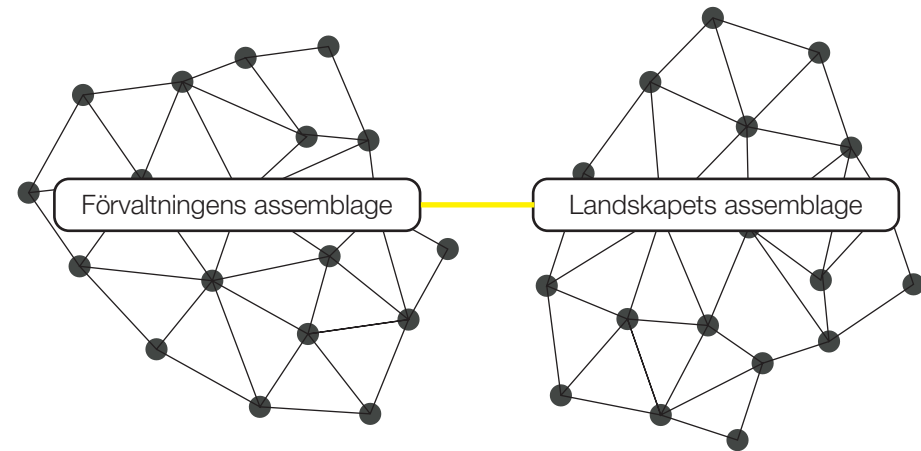
Illegitimiseringsen av Rönneholms mosse som kulturmiljö kan bero på en sorts regional hegemonisering av kulturvården, som Germundsson identifierar (2005). Han menar att det finns en konflikt mellan regionala och nationella värderingar kring kulturlandskap. Kulturmiljövården har fokuserat på naturaliserade och idealiserade kulturlandskap som har varit stereotypa för konstruktionen av en svensk kultur vid förra sekelskiftet. Denna prioritering har gjort att landskap som avviker från denna bild är underrepresenterade. Germundsson menar att Skåne har drabbats av detta i hög utsträckning eftersom kulturlandskapet skiljer sig markant från hur det ser ut i de norra landsdelarna. Faktumet att Skåne länge har varit danskt kan också vara en del i detta. Traditionen med torvbrytningen har i den skånska kontexten varit extra stark eftersom den storskaliga uppodlingen ledde till brist på bränsle. Torvtäkterna utgör ärr över hela Skåne, men deras existens är sällan uppmärksammas. De kulturvården som många mossar förknippas med är istället de förhistoriska antropogena lämningar som hittats välbevarade i torvlagren. Genom dessa fynd har mossarna blivit mytologiska landskap med stort kulturhistoriskt djup - platser som ger oss en relation till en enklare tid där människan levde i samklang med naturen. Hierarkin av kulturarv står i samklang med antropologen David Lowenthal som menar att samhället tenderar att värdera äldre kulturspår

högre än modernare. Fornlämningarna är dock inte fysisk skönjbara, och en kulturmiljövård som är objektfixerad får snabbt svårigheter att hänga upp och tillgängliggöra denna historia i landskapet. Landskapet som fornlämningarna avsattes i har också förändrats betydligt, där själva vattnet har försvunnit - något som har påverkat landskapets materiella uppbyggnad i grunden. Vad som existerar är ett av torvindustrin förbrukat landskap. De starkaste motiven bakom efterbehandlingen är förmodligen skapandet av naturmiljöer som kan generera ekosystemtjänster. Ambitionen att uppfylla målen för myllrande våtmarker tenderar att överskugga arbetet med att identifiera och bevara de kulturmiljöer och praktiker som är kopplade till torvbrytningen. Att naturarvet prioriteras högre än kulturarvet vittnar om ett tankesätt där man vill ge tillbaka landskapet till naturen för att ställa det till rätta efter en tid av hård exploatering. Återskapandet blir en tillbakakoppling till en kännbar historia. I cyborgen finns en osäkerhet kring att arbeta med olika landskapsaspekter parallellt och samordna dessa. Det vetenskapliga och pragmatiska tillvägagångssättet som genomsyrar efterbehandlingen är uppdelat i frågor som utreds inom avgränsade sektorer. Mellan vetenskapligt utförda utredningar finns en brist på ett landskapsperspektiv.

Rönneholms mosse i en nymaterialistisk tolkning

Min analys visar ett landskap som har och fortsätter präglas av mänsklig inverkan. Relationen mellan samhället och landskapet går att förstå genom två assemblage som är ihopkopplade. Jag kallar dessa för förvaltningens assemblage och landskapets assemblage. Förvaltningens assemblage (avsnitt 2:1) utgör en sammansättning av mänskliga aktörer som på olika sätt är involverade i landskapets politik. Detta assemblage är i kontakt med andra materiella assemblage som påverkar hur händelser utvecklar sig. Även hyperobjekt som till exempel klimatet ingår i detta assemblage som är mer abstrakt. Landskapets assemblage står i kontakt med detta, eftersom händelser inom förvaltningens assemblage sprider sig och får fysiska inverknings i landskapet. I landskapets assemblage (avsnitt 2:2) ingår samtliga materiella kroppar som befinner sig i landskapet, mänskliga och icke-mänskliga. Människan blir med sin kropp en del av landskapets assemblage när hon rör sig i det. Detta exemplifieras

av min tillämpning av Tim Ingold i mitt resonemang. Aktörer kan placeras inom ramen för denna förståelse. Om man vill kan man förstå assemblaget som en hierarki. En sådan tolkning är dock delvis felaktig. Händelser som sker inom assemblaget ger utfall som är flerväga - det finns inte ett subjekt eller objekt. Analysen visar att vattnet har haft en viktig roll i landskapets utveckling. Åtgärder i vattenregimen har gett förutsättningar för andra ting, som i sin tur har reagerat på dessa åtgärder, och i sin tur haft en inverkan på vattnet självt: substratet omformas, vegetationen reagerar, fotosyntesen minskar. Studien pekar på att landskapets karaktär är ett resultat av relationerna inom och mellan dessa assemblage. Landskapets form, som består i en strikt geometri av schakt och vallar, visar hur nyttomaximering och ekonomiska drivkrafter får en fysisk form i landskapet. Avtrycket från dessa aktiviteter utgör sedan en form i vilken andra aktörer agerar, anpassar sig till och övervinner.

Vilka verktyg för landskapsarkitektur fordrar tolkningen?

Den nymaterialistiska tolkningen av Rönneholms mosse antyder att förvaltningen av Rönneholms mosse varken bör göra landskapet till en passiv lieu de memoire (Nora 1985): återskapandet av ett historiskt referensstadium, eller ett nyttomaximerat frankensteinlandskap där landskapets socio-materiella relationer förvanskas (Guibert och Tostevin 2021). Landskapets kraft att självorganisera sig bör lyftas fram i en framtida förvaltning - trots att den står i kontrast till våra samhällsbegär att mäta, kontrollera och styra. En sådan förvaltning bör inte utgå från ett objektifierande planperspektiv, där landskapet behandlas separat från sig själv. Planperspektivet riskerar att lämna landskapets mångfald och potential ouppfylld. Projektering i planperspektiv förstärker bilden av att landskapet har ett tydligt start och slut och reducerar även landskapets mångfald - det representerar en transformation, en landskaps förändring från ett statiskt något till ett lika statiskt något annat (Brae 2015:312). Dessa representationstekniker misslyckas att fånga de nätverk av liv och händelser som äger rum här, och därför är de olämpliga som underlag i en landskapsbiografi. Istället bör landskapet behandlas med platsen som utgångspunkt, som den upplevs inifrån: genom interaktion med landskapets inneboende processer.

En design som:

- inte är reserverad till att tjäna ett enskilt ändamål, som förlänger den dualistisk landskapssyn som studien försöker nyansera.
- inte ser landskapet som passiva objekt, utan utvecklar tillvägagångssätt som interagerar och samarbetar dynamiskt i den landskapets processer.
- placerar människan i och inte ovanpå landskapet.
- inte gör landskapet till en visuell upplevelse, separerad från jaget.
- utnyttjar material som finns i landskapet, på ett sätt som respekterar dess socio-materiella sammansättning.
- använder praktiker som finns i landskapet, interagerar i befintliga processer - utan att fastna i historiska tillbakablickanden.
- inte är ett projekt med ett definierat slut, utan en start genom en platsbaserad designprocess.

Slutsats & framåtblickande

Ur resultatet av studien är det möjligt att utveckla olika idéer och förhållningssätt som kan tillämpas i förvaltningen av Rönneholms mosse. Förhållningssätten tar inte ställning till de funktioner som landskapet ska inrymma, vilka idag är ovissa.

Rönneholms mosse har i stort sett varit otillgänglig för allmänheten under tiden som den har fungerat som extraktionslandskap. Detta faktum har gjort att landskapets endast har värderats för dess instrumentella och ekonomiska värde. Landskapet har lagts tillrätta för att göra denna process så effektiv som möjligt, vilket har påverkat den rumsliga organisationen. Extraktionslandskap har, som landskapsarkitekten Shaun Rosier menar, en tendens att undgå allmänhetens uppmärksamhet - samtidigt är produkterna och kapitalet som de genererar centrala i samhällets organisering. Genom att upprätthålla denna distans så bibehålls en klyfta mellan konsumenten och produktionen. Tillgängliggörandet av Rönneholms mosse är därmed viktigt ur ett demokratiskt perspektiv. Genom att tillgängliggöra landskapet så överbyggs klyftan mellan produkten och dess ursprung, vilket sprider ljus över extraktionslandskapet som ett mänskligt avtryck. Denna gest har potential att generera värden för lokalsamhället - när den ekonomiska kopplingen mellan landskapet och bygden förtydligas. Utöver det så har det ett pedagogiskt värde, eftersom landskapet kan vittna om hur levnadsvanor och samhällsorganisering påverkar landskap på lokal nivå. Som naturkultur och assemblage har Rönneholms mosse ett värde som besöksmål. Landskapet kan fungera som ett bildligt exempel på hur naturen överskrider mänskliga uppfattningar, strävanden

och suveränitet. Landskapet kan materialisera den nymaterialistiska strävan som motiverar Jane Bennet och Donna Haraway: Rönneholms mosse visar hur naturen ständigt överraskar oss och har inverkan som aktör. Naturen framstår på ett sätt som vi inte är vana vid, i en industrimiljö där det mänskliga och icke-mänskliga är osepurerbart. I integrationen mellan industrins hårda formspråk och det organiska finns kvaliteter och spelrum som en landskapsarkitekt kan bygga vidare på. I en idealiserad tolkning inspirerad av Tim Ingold skulle landskapet kunna bli ett levande konstverk, där besökare navigerar sig genom området, lämnar spår, låter sig påverkas och påverkar - samverkar. Men landskapet är inte likt konstverket separat, eller tydligt avgränsat från samhället. Inte heller bör det reserveras på det sättet genom natur- eller kulturskydd - som reaktion mot det exploaterade. Att höja upp människan från jorden, på spänger och i fågeltorn som skiljer besökaren från landskapet och ramar in det som en produkt för visuell konsumtion - det vore inte att förvalta landskapets assemblage. Exempel på industriella landskapsparter finns i Ruhr, brunkolsdistrikten i Tyskland, till exempel i Duisburg (Landschaftspark Duisburg-nord). Här har man genom platsbaserad design tillgängliggjort ett gammalt stålverk genom att återanvända industribyggnader och strukturer. Industrins ram används som skelett för att fylla nya funktioner i en sorts retrofitting. När projektet förtlöpte på 90-talet väckte det frågor kring om allt som är ekologiskt hållbart verkligen måste vara orörd natur (Brae 2015). Landskapsarkitekturen blev ett sätt att rama in naturen för att lyfta just denna fråga. Projektet kan tolkas som en uppgörelse med industrins estetiska arv. Naturen sköljer över de hårda, rigida industristrukturerna: ett uttryck som bygger på den starka kontrasten mellan

det mänskliga, fula och naturen. Att urskilja vilka landskapselement som hör till vilken sfär är uppenbart. Industrins avtryck på Rönneholms mosse är på vissa sätt mer subtilt. Även om hårda strukturer finns, är det huvudsakliga avtrycket inskuret i det mjuka, levande substratet, något som ger ett annat uttryck. Arkitekten behöver, i detta landskap, anta en annan roll som i högre grad är beroende av förståelsen för de processer som uppstår i landskapets assemblage: vattnets fluktuationer och jordens beskaffenhet. Arkitekturen blir inte en överbyggnad, som i fallet Duisburg: det blir ett centralt verktyg för inverkan i landskapets organisering.

Andra exempel är mer inriktade på återställning av natur. Återförvildning genom 'productive land abandonment' är ett koncept som tillämpats brett (Jorgensen 2015), till exempel i sjöarna Hornborgasjön och Tåkern där sjösänkningar har inverterats för att jordbruksmark ska återerövas av natur, och våtmarksvegetation i synnerhet. Dessa projekt är ofta framgångsrika: Hornborgasjön och Tåkern är två av de viktigaste fågelsjöarna i Sverige. Somliga menar dock att det i återintroduktionen av natur finns risk att landskapets kultur undermineras (Jorgensen 2015). William Cronon, en viktig person i sammahanget, menar att reservera natur i sig är inget problem, men "om vildmarken exkluderar människan ... erbjuder den ingen lösning till de miljömässiga och andra problem som mänskligheten står inför." (min översättning, Cronon 1995:90). I Rönneholms mosse finns möjlighet att skapa värden både för natur och människa - och framförallt visa hur de hör ihop, hur de i assemblage är ihopkopplade. Nedan följer en sammanfattande diskussion kring lämpliga medel för att åstadkomma detta.

En förhållningssätt med stöd i studiens teori och analys skulle istället vara ett landskap där människors verksamheter kan samexistera med de icke-mänskliga och rumsligt integreras - något som står i stark kontrast till markanvändning som bygger på kompensation. Ett exempel på ett sådant är förhållandet mellan trädgårdsarbetaren och trädgården. Detta förhållningssätt präglas av ett ömsesidigt utbyte där praktikerna är utvecklade för att växelverka med icke-mänskliga aktörer. Genom insatser i tingens trajectories (Massey). Förhållningssättet bygger på tolerans och öppensinnighet för förändring. Genom dialog och deltagandeprojekt skulle spår och intentioner kunna översättas till fysiska anpassningar av landskapet på gräsrotsnivå. En närbesläktad praktik är creative management, en skötselmetod för vegetation. Metoden bygger en kontinuerlig förvaltning där landskapsarkitekten, genom en platsbaserad landskapsförståelse engagerar sig i de formativa och historiska processer som är aktiva. Genom tillämpningen av creative management blir designen inte en engångshändelse, landskapsarkitekten skulpterar vegetationen allt eftersom successionen fortlöper. Målbilden kan vara att bibehålla en karaktär, men den behöver inte vara statisk: visionen bör förändras och anpassas efter de oförutsigbara händelser som inträffar i vegetationen. Oförutsigbarheten skapar möjligheter, men för att utnyttja dem så krävs det ett synsätt som värdesätter det icke-vanliga. Genom att registrera detta, så kan designen utformas i ögonblicket. Synsättet kan anpassas till ett övergripande syfte, en markanvändning eller en vision för hur en plats ska användas. Skötseln blir förvaltande, men också skapande: att fälla ett träd förändrar förutsättningarna i sin omgivning, men innebär också möjligheter. Det ger virke, som kan användas för

att lokalt bygga nya konstruktioner. Samtidigt förändrar det den rumsliga upplevelsen: ljuset, vyerna, akustiken: parametrar som kan bli del av gestaltningen. Att fälla ett träd genererar frågor som behöver besvaras. På det sättet går metoden att förstå i relation till Bennetts vitala materialism. Landskapsarkitekten engagerar sig aktivt i landskapets materiella sammansättning, och blir uppmärksam på tingens trajectories, tingens livlighet - påverkar själv, men låter sig också påverkas. Men genom vital materialism ska creative management inte sluta vid Natur: förvaltningen ser assemblagen fria från dessa kategorier. Industrins avtryck, lämningar (och eventuella fortlevnad) kan behandlas som en integrerad mekanism som kan tillåtas samvara med vegetationen. Järnvägsslipers som stadgat upp transportvallar kan forma nya ståndorter och rester av korrigerad plåt kan bli fasader i fågeltorn och gömslen. Rönneholms mosse skapar förutsättningar för en lekfullhet, ett nytt sorts landskap där naturen är vad den är, skild från våra föreställningar. Ett landskap där gränserna mellan natur och kultur, subjekt och objekt suddas ut: en cyborg - en fjärde natur. I förvirringen uppstår något vackert, som är vad det är, och bör fortsätta få vara det. Som ett novel ecosystem blir förändringen en gåva: en skapare av möjligheter, möjligheter som kan förvaltas kreativt när de får uppstå fria från förutfattade meningar, inte som abnormaliteter som inte passar in. På så sätt blir naturvärden inte laissez-faire: den bygger istället på ständiga ställningstaganden vars svar ligger i platsen - inte i en förbestämd matris som bygger på generaliserade riktlinjer och absolut kontroll.

Slutligen vill jag, mot bakgrunden av min diskussion, adressera den rumsliga konflikten på Rönneholms mosse i kortet. I det vakuum som uppstått efter torvindustrins

avlägsning från landskapet har flera aktörer och anspråk trätt fram, som beskrivet i min nulägesbeskrivning. Skåne är en region där stora landarealer är reserverade för jordbruk, något som lämnar få lämpliga ytor för andra verksamheter som kräver utrymme. Rönneholms mosse är en sådan yta. Den har potential för byggbranschen, som energilandskap, för naturliv, vattenmagasin och som rekreationsområde. Med detta sagt uppmuntrar jag till att man i planeringen håller ett öppet sinne. Syftet med denna uppsats är inte att propagera för bevarande (preservation). Avindustrialiseringen i västvärlden är ett fenomen där global samhällsutveckling ger lokala landskapskonsekvenser: ett fenomen med kulturvärde. Spåren av industri (fordism) i västvärlden kommer att fortleva, och på Rönneholms mosse finns en möjlighet att skapa ett landskap som visar en större komplexitet. Rönneholms mosse är, som denna studie visat, ett landskap där många processer är aktiva. Jag har försökt göra en representation som går bortom ensidiga landskapsförståelser, planer och visionsbilder. Behoven är många, men i mossens heterogena topografi finns det goda möjligheter att bemöta dem. I en platsbaserad förvaltning med landskapet som utgångspunkt finns potential för olika intressen att samexistera. Vallarna i mossen kan användas till solceller, det schaktmassornas föränderliga landskap kan forma utkikspunkter för fågelskådare. Landskapet kan bli ett laboratorium som uppstår i den suddiga gränsen mellan natur- och kulturmiljö, där assemblagens oförutsägbara utveckling används på ett lekfullt sätt genom processbaserad design. Genom designintentioner kan materia och substratet göras levande, landskapets utveckling över tid kan synliggöras: sjön, mossen, torvtäkten och det landskap som den lämnat efter sig.

Metoddiskussion

Som landskapsbiografi har syftet med studien varit att ta fram ett material som kan ligga till grund för design, landskapsplanering och förvaltning av kulturarv. Resultatet av studien kan anses uppfylla detta syfte, utan att ta ställning till aktörernas olika planer och avsikter. Behandlingen av tid och historia är ett centralt tema för landskapsbiografen. Representationen av landskapets historia har hanterats på olika sätt, dels kronologiskt: exempelvis i tidslinjen (s.44-45) och epokindelningen (s.54), där jag använt konventionellt källmaterial. I avsnitt 2:1, där landskapets assemblage behandlas, används en processbaserad och materiell historiesyn. Min avsikt har varit att balansera dessa två angreppssätt. Utöver detta har intervjuerna och samtalen bidragit med historiskt stoff: inte minst mitt möte med naturskyddsföreningen där flera deltagare delgav personliga berättelser knutna till mossen som ett levande landskap. I berättandet finns stor rikedom och stor potential för representationen av enskilda individens och gruppens kollektiva minnen av Rönneholms mosse som plats. Det nedärvda, muntligt berättade källmaterialet och inkorporerandet av individen har inte fått plats inom den begränsade tidsramen för denna studie. Att genom intervjuer fördjupa denna kunskap skulle vara att förvalta ett levande kulturarv, inte minst genom att undersöka de fysiska praktiker som är kopplade till en torvindustri som håller på att gå ur tiden. Min tillämpning av landskapsbiografen har, likt Bosma, Kolen & Renes påpekar, utgått från en interdisciplinär ansats. Detta går i linje med landskapsarkitektens metodik. Kulturgeografen har varit den viktigaste teoretiska basen i studien. Kulturgeografen representerar

ett tänkande som har präglat min utbildningstid. Inom kulturgeografen är Doreen Masseys platsbegrepp för mig centralt. Antropologiska perspektiv från Ingold och Lowenthal har också varit centrala. Allmänna kunskaper om vegetationssystem, succession och vattensystem är också inbyggt i landskapsarkitektens synsätt. Min tidigare kunskap inom nymaterialistiska tankesätt var mer begränsad. Att sätta sig in i komplexa teorier har varit tidskrävande - men att som landskapsarkitekt tillägna sig denna kunskap har varit givande och ett sekundärt syfte med studien. Nymaterialismen som synsätt har fungerat väl för studiens syfte, men studiens skulle kunna gynnas av djupare efterforskningar i detta teoretiska fält. Jag har representerat de nymaterialistiska teorierna som olika infallsvinklar inom en gemensam teoribildning. En djupare litteraturstudie inom fältet hade gjort resonemanget mer nyanserat, där olika förståelser hade kunnat ställas mot varandra. Hur som helst, en komparativ studie var inte syftet med detta projekt. Jag anser att min applicering av teorierna har fungerat väl för studiens syfte.

Många av teorierna som kan förknippas med nymaterialismen under 2000 talet hör hemma inom politisk ekologi som fält. De biofilosofiska teorierna (Bennett, Haraway) är holistiska och bjuder in till applikationer inom många forskningsfält och kontexter. Min studie bygger på en kontextuell tillämpning av dessa teorier. Arbetet ska inte ses som en fullkomlig tillämpning av dem. Flera av dem (Bennett (2004, 2010), Latour (1993; 2005), Haraway (2016) är

omfattande och kan tillämpas i olika skalor, inte minst macroskalor. Inom ramen för denna uppsats tillämpar jag dem i ett landskapssammanhang. Min läsning av de nymaterialistiska teorierna som behandlas i studien kan uppfattas som direkt och ordagrann. Studien är i hög grad uppbyggd kring begrepp, som härstammar från nymaterialismen. Begreppen i sig har styrts hur landskapet har porträtterats, då de har i sig varit centrala för min förståelse av platsen. Den begreppsstyrda och teoretiska läsningen av landskapet har lett till diskussioner och slutsatser med hög abstraktionsnivå. Översättningen till det fysiska landskapet har inneburit vissa svårigheter, eftersom teorin och praktiken befinner sig på olika frekvenser. Mitt synsätt och resonemang har behandlat det befintliga landskapet i sig, samtidigt som design: att designa, kräver ett syfte. Således lämpar sig nymaterialismen bättre som ett synsätt och inte ett tillvägagångssätt. Tillvägagångssätt är förankrat i intentionen, vilket kräver en komplett bild av projektets förutsättningar, något som överskrider vad det befintliga kunskapsunderlaget förtäljer.

Hantering av teorierna beror, som nämnt ovan, på min egna akademiska bakgrund som består av fem års studier på landskapsarkitektutbildningen samt ett års studier i kulturgeografi, sociologi och geografiska informationssystem, på grundläggande nivå. Utöver detta påverkas studiens utförande av min ålder, kön, klass och etnicitet. Samuels, som är en av grundarna till landskapsbiografen, menar att landskapet innehåller en biografisk dimension i 'det författade landskapet'

(eng. 'The authored landscape'; 1979). Det författade landskapet uppstår mellan 'the landscape of impression' och 'the landscape of expression': mellan författarens internaliserade uppfattning av landskapet mot sin egen bakgrund och det fysiska landskapet, som blir det materiella resultatet av dessa idéer. Min studie är en reflektion av det förstnämnda.

I linje med landskapsbiografien har avsikten varit att undvika expert- och top-down perspektiv. Axonometri, planer och geografiska analyser har inte varit primära representationstekniker. Jag har undvikit att dra streck, avgränsa och definiera. Istället har jag låtit följa landskapet genom tid och rum. Tillvägagångssättet kan verka idealistiskt, men syftet med studien har varit just detta: att betrakta landskapet från insidan för att kunna generera en mer levande landskapsbiografi. Min roll har inte varit att objektivt dechiffrera landskapet. På samma sätt ska studien inte ses som en punkt, en definition av vad landskapet är, utan en start för en vidare diskussion. Landskapet bör i förlängningen reflektera en historia, utan att definiera den (Lowenthal 1975).

Den fotografiska metoden, som bygger på ett bildligt kartläggande av socio-materiella relationer, har fungerat som stöd och har kompletterat mina skriftliga resonemang. Det som fotografierna porträtterar är perspektiv där jag upplever att dessa relationer är synliga. Fotografierna har urskiljt speciella vyer som är signifikanta och karakteristiska för Rönneholms mosse. Tillsammans syftar de till att fånga landskapets

karaktär som resultat av de processer som är aktiva i det. Genom att fånga materiella sammansättningar som de uppstår i nutid, var min avsikt att det skulle ge insikt i hur landskapet har organiserats historiskt. Den fotografiska metoden har varit hjälpsam för att i studien ge de teoretiska, abstrakta resonemangen fysisk form. En initial tanke var att använda drönare för att fånga landskapet från ovan, men denna metod ersattes av en som porträtterar landskapet på ett sätt som bättre visar hur det upplevs i den mänskliga skalan.

Mitt resonemang, som följer assemblage genom tid och rum, försöker ständigt koppla deras händelseförlopp i relation till det materiella landskapets organisering och landskapliga och upplevelsemässiga kvalitéer. På så sätt gör det min studie originell: jag följer i första hand de icke-mänskliga aktörerna, där de mänskliga får en något mer perifer roll. Min intervjustudie har inte varit det primära fokuset med min studie, men de har fungerat formativt för studien och således har de varit helt nödvändiga. Jag har förmodligen lärt mig mer om landskapet från dessa samtal än vad mina skrivbordsstudier har gett mig. Under intervjuernas och studiens förlopp har jag insett att fördjupade och mer riktade intervjuer har potential att generera ytterligare kunskaper. De har potential att besvara frågor som är kopplade till hur olika aktörer uppfattar landskapet samt fördjupa förståelsen för deras intentioner och landskapet som process. Att med hjälp av aktör-nätverksteori mer noggrant följa de mänskliga aktörerna skulle kunna ge en bredare förståelse av efterbehandlingen och för landskapet ur

ett samhällsplaneringsperspektiv. En intressant fråga som jag stötte på hos en av mina intervjupersoner var upplevelsen av att efterbehandlingen präglades av ett undermåligt samarbete och dålig integration av sektorer - bristen på ett landskapsperspektiv. Denna upplevelse tycks vara symptomatiskt för svensk naturvård, något som poängteras av bland annat Germundsson (2005). Bladh et al (2013) drar en liknande slutsats, och härleder naturvårdens och kulturvårdens disintegration till den moderna konstitutionen, en slutsats som liknar riktningen på denna studie. Följaktligen ser jag även stor potential att översätta dessa mer abstrakta resonemang till praktisk handling. Genom workshops, platsbesök och diskussioner kan aktörer föras samman. I ett sådant tillvägagångssätt finns potential att överbygga separerata förvaltningar. Ur sådana samarbeten blir landskapsarkitekturen relevant: både som projektledare och samordnare, översätta olika aktörers viljor till en multifunktionell förvaltning och markanvändning på Rönneholms mosse. Genom en processbaserad förvaltning projektledad av en landskapsarkitekt skulle Rönneholms mosse kunna bli ett landskapslaboratorium där olika viljor och praktiker tillåts samexistera, att skapa en miljö där beslut kan mogna fram.

avsnitt 3 / diskussion

Vidare forskning

Torvindustrin har satt omfattande spår i landskapet, i Skåne och i resten av Sverige. I takt med att industrin avvecklas behöver torvens industrimiljöer ny förvaltning. Landskapen har stor potential att bli värdefulla för människor och natur. I omvandlingen av dem behövs anpassningar som bygger på platsbaserad kunskap. Min studie syftar till att bidra till en sådan kunskap. Resultatet av detta projekt ska inte ses som direkt överförbart till en annan kontext, men den följer ett synsätt som kan tillämpas i andra landskap. Fler studier av torvtäckernas dynamik kan tillsammans leda till generell kunskap om landskapens karaktär dess mänskliga och icke-mänskliga historia. Sådan kunskap kan leda till en ny praxis i efterbehandlingen av torvtäckter.

En central punkt för landskapsbiografin är inifrånperspektivet, något som jag tillämpat brett i denna studie. Hursomhelst har det huvudsakliga fokuset legat på landskapets materiella sammansättning. Det finns luckor när det kommer till representationen av landskapet som det upplevs av andra. Att genom intervjustudier eller workshops undersöka kopplingen mellan landskapet, samhället (Stehag mest nämnvärt) och minnet vore intressant. En sådan studie skulle komplettera och bredda underlaget som min studie bidrar med. En del av studien skulle kunna innebära att som forskare utföra vandringar i landskapet, ledda av olika personer med anknytning till det. Registrerandet av olika perspektiv skulle kunna omvandlas till ett underlag för lokal platsutveckling och tillgängliggörande.

Mitt studie har medvetet låtit frågan om hur Rönneholms mosse bör gestaltas förbli obesvarad. Frågan bör inte vara 'hur Rönneholms mosse borde gestaltas - utan snarare 'hur Rönneholms mosse kan börja designas'. Svaret ligger i praktiken och inte i produkten. Att vidare utforska hur dessa praktiker kan utformas och samordnas är ett område som skulle utgöra en relevant fortsättning på denna studie, inte minst i relation till de funktioner som behöver inrymmas. Hur landskapet kan tillgängliggöras för en större allmänhet skulle bli en central punkt utförandet av ett sådant projekt.

BILAGA: MODELL

Inom ramen för studien har jag byggt en modell. Modellen är byggd av en OSB-skiva och mäter 400x400. Ramarna är 50 mm höga.

Modellen representerar Rönneholms mosse i sitt kringliggande landskap, sett med norr uppåt. Den inre rektangeln är skalenlig i skala 1:5000. Den roterade placeringen representerar hur vi ser på landskapet från ovan. Flygperspektiv är ett planeringsverktyg som används för att objektifiera och kategorisera landskapet. Torvjorden som ligger i den inre ramen är hämtad från Rönneholms mosse. Modellen i sin helhet representerar mötet mellan det rationella planeringsperspektivet och landskapet i sig: den materiella sammansättningen som jorden utgör. Jorden framhävs likt ett konstverk med sin textur och doft, full av liv.

REFERENSER

- Annus, I; Kaur, K; Kändler, N & Vassiljev, A (2019). Modelling of nitrogen concentrations in water from drained peat soils. *Journal of Water Supply: Research and Technology-Aqua*. 69. 10.2166/aqua.2019.104.
- Antrop, M (2005) Why landscapes of the past are important for the future. *Landscape and Urban Planning*, 2005: 70. pp. 21-34.
- Artdatabanken (2023) "Vit stork" Artfakta <https://artfakta.se/naturvard/taxon/100031> (Läst 2023-05-09)
- Bakker, K & Bridge, G (2006) Material worlds? Resource geographies and the 'matter of nature', *Progress in human geography*, 30:1 <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1191/0309132506ph588oa>
- Bakshi, A & Gallagher, F (2020) Design with Fourth Nature, *Journal of Landscape Architecture*, 15:2, 24-35, DOI: 10.1080/18626033.2020.1852690
- Bennett, J. (2004). The Force of Things: Steps toward an Ecology of Matter. *Political Theory*, 32(3), 347–372. <http://www.jstor.org/stable/4148158>
- Bennett, J (2010) *Vibrant Matter: a political ecology of things*. Duke University Press
- Bosma, K; Kolen, J & Renes, H (2017) Chapter 8: Landscape biography. I: Brink, Bruns, D., Tobi, H., & Bell, S. (red.) *Research in landscape architecture: methods and methodology*. Kap. 8, pp. 120-135. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315396903>
- Butler, A & Sarlöv-Herlin, I (2019) Changing landscape identity—practice, plurality, and power, *Landscape Research*, 44(3), pp. 271-277, DOI: 10.1080/01426397.2019.1589774
- Clemmensen, T. J (2022) Humanly modified ground and time-based aesthetics, *Journal of Landscape Architecture*, 17:1, 38-47, DOI: 10.1080/18626033.2022.2110418
- Connolly, W (2013) The 'New Materialism' and the Fragility of Things. *Millennium: Journal of International Studies*, 41:3 <https://doi.org/10.1177/0305829813486849>
- Corner, J (1999) Eidetic operations and New Landscapes. i: Corner, J. (red.). Recovering landscape : Essays in contemporary landscape architecture. Princeton Architectural Press.
- Cosgrove, D (1985). Prospect, Perspective and the Evolution of the Landscape Idea. *Transactions of the Institute of British Geographers*, New Series, 10:1 pp. 45-62
- Cronon, W. (1995). The Trouble with Wilderness; or, Getting Back to the Wrong Nature. I: Cronon, William (red.), *Uncommon Ground: Toward Reinventing Nature*. New York: W.W. Norton & Company, pp. 69-90.
- Crump, J. (Ed.) 2017. Smoke on Water – Countering Global Threats From Peatland Loss and Degradation. A UNEP Rapid Response Assessment. United Nations Environment Programme and GRID-Arendal, Nairobi and Arendal, www.grida.no ISBN: 978-82-7701-168-4 https://gridarendal-website-live.s3.amazonaws.com/production/documents/:s_document/376/original/RRAPeatland_revised_jan.pdf?1515398975 (Läst 2023-05-09)
- de Jong, J & Stremke S. Evolution of Energy Landscapes: A Regional Case Study in the Western Netherlands. *Sustainability*. 2020; 12(11):4554. <https://doi.org/10.3390/su12114554>
- Deleuze G & Guattari F. (2004). *A Thousand Plateaus*. Översättning: Massumi, B. London: Continuum
- Elmberg, Olsson & Månsson (2018) Gäss i jordbrukslandskapet: utmaningar och möjligheter I: *Man and biosphere health: en komplett akademisk miljö*. (Red.) A-S Rehnstam-Holm, Kristianstad: Högskolan Kristianstad , 2018, p. 34-40 <https://researchportal.hkr.se/ws/portalfiles/portal/40965987/FULLTEXT01.pdf>
- Emanuelsson, U; Bergendorff, C ; Billqvist, M; Carlsson, B; Lewan, N (2002) *Det skånska kulturlandskapet*. Årsbok för naturskyddsföreningen 2001. Andra upplagan

- Eslövs kommun (2018) Översiktsplan Eslöv 2035. Antagen 2018-05-28. Tillgänglig i karvisare: <https://kartportal.eslov.se/portal/apps/MapSeries/index.html?appid=96c35e9ce2fb46edbfd15cb0022a1c96> (Läst 2023-05-11)
- Eslövs kommun (2020) Naturmiljöprogram - områden med höga naturvärden. <https://eslov.se/wp-content/uploads/naturmiljoc88program-omracc8adesbeskrivningar.pdf> (Läst 2023-05-09)
- Föreningen Industrihistoria i Skåne (2011) "Lördag 2 april 2011 kl 09.40. Studiebesök hos torvproduktionen i Sösdala och Sjöholmen." <https://industrihistoriaiskane.se/tag/hoor/> Läst: 2023-05-09
- Gamble, C & Hanan, J & Nail, T. (2019). What is New Materialism?. *Angelaki*. 24. 111-134. 10.1080/0969725X.2019.1684704.
- Germundsson, T (2005) Regional cultural heritage versus national heritage in scania's disputed national landscape. *International journal of heritage studies* 11(1), pp. 21-37. DOI: 10.1080/13527250500036791
- Guibert, E & Tostevin, A (2022) The fictional soils of a 'sustainable' Anthropocene: A new materialist story of the soils of the Queen Elizabeth Olympic Park, *Journal of Landscape Architecture*, 17:2, 76-89, DOI: 10.1080/18626033.2022.2156104
- Gregory, D (2009). *The dictionary of human geography* (5th ed.). Blackwell.
- Haraway, D (2016) *Manifestly Haraway*. Minneapolis:Minnesota Press. ISBN 978-0-8166-5047
- Harvey, D (2001) Globalization and the 'spatial fix', *Geographische Revue* 2001:2, pp. 23-30. <https://d-nb.info/1217929630/34> (Läst 2023-05-09)
- Hobbs, R. J., Arico, S., Aronson, J., Baron, J. S., Bridgewater, P., Cramer, V. A., Epstein, P. R., Ewel, J. J., Klink, C. A., Lugo, A. E., Norton, D., Ojima, D., Richardson, D. M., Sanderson, E. W., Valladares, F., Vilà, M., Zamora, R., & Zobel, M. (2006). Novel Ecosystems: Theoretical and Management Aspects of the New Ecological World Order. *Global Ecology and Biogeography*, 15:1, pp. 1–7. <http://www.jstor.org/stable/3697651>
- Hobbs, R. J., Higgs, E. S., & Hall, C. (2013). *Novel ecosystems : Intervening in the new ecological world order*. John Wiley & Sons, Incorporated. <https://ebookcentral.proquest.com/lib/slub-ebooks/reader.action?docID=1120678>
- Hutton, J (2020). *Reciprocal landscapes : stories in material movement*. Routledge.
- Ingold, T. (2000) *The Perception of the Environment: Essays on Livelihood, Dwelling and Skill*, London: Routledge.
- Ingold, T (2007) Materials against materiality. *Archaeological Dialogues* 14:1, pp. 1–16, Cambridge University Press doi:10.1017/S1380203807002127
- Ingold, T (2010). Footprints through the weather-world: walking, breathing, knowing. *Journal of the Royal Anthropological Institute*, 16:1, pp.121-139. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9655.2010.01613.x>
- Ingold, T (2012) Toward an Ecology of Materials. *Annual Review of Anthropology*, 2012:41, pp. 427-442.
- Jansson, U (2008) "Våtmarksvågor i det svenska landskapet - en epilog" I: Runefelt, L. (Red.). (2008). *Svensk mosskultur : Odling, torvavvändning och landskapets förändring 1750-2000*. Kungliga Skogs- och lantbruksakademien. ISSN: 1402-0386 ISBN: 978-91-85205-97-4. Tillgänglig: <https://www.ksla.se/wp-content/uploads/2021/03/SOLMED-nr-41-Svensk-mosskultur-2a-uppl.pdf> (Läst 2023-05-09)
- Jeglum, K & Rydin, H (2013) *The Biology of Peatlands*, 2nd edn, Biology of habitats series (Oxford, 2013; online edn, Oxford Academic, 8 May 2015)

- Joosten, H (2015) Peatlands, climate change mitigation and biodiversity conservation. An issue brief on the importance of peatlands for carbon and biodiversity conservation and the role of drained peatlands as greenhouse gas emission hotspots. Nordic Council of Ministers. Tillgänglig: http://www.ramsar.org/sites/default/files/documents/library/ny_2._korrektur_anp_peatland.pdf (Läst 2023-05-09)
- Jorgensen, D (2015). Rethinking rewilding. *Geoforum*, 65, 482–488. <https://doi.org/10.1016/j.geoforum.2014.11.016>
- Karina, H. D., & Sjöström, A. (2009). Mesolitiska lämningar i Rönneholms mosse: Arkeologisk förundersökning 2008: Hassle 32:18, Stehag socken, Eslövs kommun, Skåne. Rapporter från Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet; Vol. 2. Institutionen för arkeologi och antikens historia, Lunds universitet.
- Larsson, L & Sjöström, A (2011) Early Mesolithic flint-tipped arrows from Sweden. *Antiquity Project Gallery* 85(330): <http://www.antiquity.ac.uk/projgall/larsson330/> (Läst 2023-05-09)
- Latour, B (1993) *We have never been modern*. Harvard University Press
- Latour, B (2005). *Reassembling the social: an introduction to actor-network-theory*. Oxford University Press.
- Latour, B (2011) Love your monsters. I: Nordhaus, T & Shellenberger, M (Red.) (2011) *Love your monsters - postenvironmentalism and the anthropocene*. Breakthrough institute.
- Lindahl, H (2022a) Eslöv vill inte bli samlingspunkt för schaktmassor från skånska byggen. *Skånska Dagbladet*. 2022-06-11. <https://www.skd.se/2022-06-11/eslov-vill-inte-bli-samlingspunkt-for-schaktmassor-fran-skanska-byggen> (Läst 2023-05-11)
- Lindahl, H (2022b) Visionen: Naturparadis och deponi – sida vid sida. *Skånska Dagbladet*. 2022-06-25. <https://www.skd.se/2022-06-25/visionen-naturparadis-och-deponi--sida-vid-sida> (Läst 2023-05-11)
- Lindegård, P (2002) Våtmarkernas Kulturarv. Rapport från Riksantikvarieämbetet 2002:3. ISSN 1651-1298 ISBN 91-7209-278-5 <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1294146/FULLTEXT01.pdf> (Läst 2023-05-09)
- Lorimer, J. (2012). Multinatural geographies for the Anthropocene. *Progress in Human Geography*, 36:5, pp. 593–612. <https://doi.org/10.1177/0309132511435352>
- Lowenthal, D. (1975). Past Time, Present Place: Landscape and Memory. *Geographical Review*, 65:1, pp. 1–36. <https://doi.org/10.2307/213831>
- Länsstyrelsen Skåne (2018) Tillstånd enligt miljöbalken till behandling och deponering av avfall, Eslövs kommun. Miljöprövningsdelegationen: Länsstyrelsen Skåne, 551-28341-17 1285-60-002
- Länsstyrelsen Skåne (2020) Angående efterbehandling av Rönneholms mosse, Eslövs kommun. Promemoria 2020-04-29, Dnr 551-119-2020, Anl.nr 1285-20-006.
- Länsstyrelsen Skåne (2021a) Tillsynsbeslut i fråga om vattenbortledning från Rönneholms mosse, Beslut 2021-02-22, Dnr 535-6610-2021
- Länsstyrelsen Skåne (2021b) Yttrande i mål M 5167-21 gällande tillståndsansökan för vattenbortledning vid Rönneholms mosse, Eslövs kommun, Yttrande 2021-12-10, Dnr 531-43705-2021
- Länsstyrelsen Skåne (2023a) Kulturmiljöprogram Eslövs kommun <https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoprogram/oversiktliga-kommunbeskrivningar/kulturmiljoprogram-eslov.html> (Läst 2023-05-09)
- Länsstyrelsen Skåne (2023b) Kulturmiljöprogram Ageröd-Bosjökloster-Stehag-Stockamöllan Tillgänglig: <https://www.lansstyrelsen.se/skane/besoksmal/kulturmiljoprogram/kulturmiljoprogram-omraden/kulturmiljoprogram-agerod-bosjokloster-stehag-stockamollan.html> (Läst 2023-05-09)
- Löfroth M (1991): Våtmarkerna och deras betydelse. Naturvårdsverket Rapport 3824. Tillgänglig: <http://naturvardsverket.diva-portal.org/smash/get/diva2:1157117/>

FULLTEXT01.pdf (Läst 2023-05-09)

Massey, D (1994) *Space, place and gender*. University of Minnesota Press. ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/slub-ebooks/detail.action?docID=310284>.

Mathews, A.S (2017) Ghostly fors and forest histories. I: Tsing, A. L., Bubandt, N., Gan, E., & Swanson, H. A. (Eds.). (2017). *Arts of living on a damaged planet : Ghosts and monsters of the anthropocene*. University of Minnesota Press.

Mels, T (1999) *The cultural nature of Swedish national parks*. Diss. Lund: University Press.

Mels, T (2002) Nature, home and scenery: the official spatialities of swedish national parks. *Environment and Planning, Society and Space* 2002:20, pp. 135-154

Naturokultur (2011) "Ekomuseum Rönneå dalgång" Tillgänglig: <https://docplayer.se/6185430-Ekomuseum-ronnea-dalgang.html> (Läst 2023-05-09)

Naturvårdsverket (2016) Torvutvinningens och torvanvändningens klimat- och miljöpåverkan. Redovisning av regeringsuppdrag M2015/03518/Nm. Skrivelse 2016-06-29, NV-06808-15. Tillgänglig: <https://www.regeringen.se/contentassets/a3bc8d000fb141eb8b357b5a29cac06e/naturvardsverkets-redovisning-av-torvutvinningens-och-torvanvandningens-klimat--och-miljopaverkan.pdf> (Hämtad 2023-05-10)

Naturvårdsverket (2019) Myllrande våtmarker - underlagsrapport till den fördjupade utvärderingen av miljömålen 2019. ISBN 978-91-620-6873-8

Naturvårdsverket (2023a) "Våtmarker skyddade enligt Ramsarkonventionen" <https://www.naturvardsverket.se/amnesomraden/skyddad-natur/olika-former-av-naturskydd/vatmarker-skyddade-enligt-ramsarkonventionen/#:~:text=Ramsarkonventionens%20definition%20av%20v%C3%A5tmark%20%C3%A4r,2%20400%20ramsaromr%C3%A5den%20i%20v%C3%A4rlden>. (Läst 2023-05-09)

Naturvårdsverket (2023b) "Myllrande våtmarker" Sveriges miljömål. <https://www.sverigemiljomal.se/miljomalen/myllrande-vatmarker/> (Läst 2023-05-09)

Nora, P. (1989). Between Memory and History: Les Lieux de Mémoire. *Representations*, 26, 7–24. <https://doi.org/10.2307/2928520>

Reed, B (2007) Shifting from 'sustainability' to regeneration, *Building Research & Information*, 35:6, 674-680, DOI: 10.1080/09613210701475753

Riksantikvarieämbetet (2014) Riksintressen för kulturmiljövården Skåne län (M) https://www.raa.se/app/uploads/2020/11/M_riksintressen.pdf (Läst 2023-05-09)

Riksantikvarieämbetet. (2023). Europeiska Landskapskonventionen (ELC). <https://www.raa.se/samhallsutveckling/internationellt-arbete-och-eusamarbete/europaradet/europeiska-landskapskonventionen/> (Läst 2023-05-09)

Roncken, Paul A.; Stremke, Sven & Paulissen, Maurice P. C. P. (2011) Landscape machines: productive nature and the future sublime, *Journal of Landscape Architecture*, 6:1, 68-81, DOI: 10.1080/18626033.2011.9723448.

Rose, G (2016) *Visual methodologies : an introduction to researching with visual materials* (4th edition). Sage.

Rosier, S (2022) An encounter with stone. Designing with the aesthetic force of post-mining landscapes., *Journal of Landscape Architecture*, 17:2, pp. 16-29, DOI: 10.1080/18626033.2022.2156098 <https://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/18626033.2022.2156098>

Runefelt, L. (Red.). (2008). *Svensk mosskultur : Odling, torvanvändning och landskapets förändring 1750-2000*. Kungliga Skogs- och lantbruksakademien. ISSN: 1402-0386 ISBN: 978-91-85205-97-4. Tillgänglig: <https://www.ksla.se/wp-content/uploads/2021/03/SOLMED-nr-41-Svensk-mosskultur-2a-uppl.pdf> (Läst 2023-05-09)

Samuels, M.S. (1979) The biography of landscape: Cause and culpability, I: Meinig,

D.W (red.) *The Interpretation of Ordinary Landscapes*, Oxford: Oxford University Press, pp. 51–88.

SGU (2023) Torv. SGU:s kartvisare. <https://apps.sgu.se/kartvisare/kartvisare-torv.html> (Hämtad 2023-05-10)

Simmel, G (1903/2002) The Metropolis and Mental life. I: Bridge, G & Watson, S (red). (2002) *The Blackwell City Reader*. Malden, MA: Blackwell, 2002. ISBN: 0631225145. pp. 11-19. Tillgänglig: https://www.blackwellpublishing.com/content/bpl_images/content_store/sample_chapter/0631225137/bridge.pdf (Läst 2023-05-11)

Sörlin, Sverker (1988) *Framtidslandet: Debatten om Norrland och naturresurserna under det industriella genombrottet*. Diss. Stockholm: Carlssons.

Thyer, B. A. (2001). *The Handbook of Social Work Research methods*. Sage Publications: Thousand Oaks.

Vanni, & Crosby, A. (2023). Place-based methodologies for design research: An ethnographic approach. *Design Studies*, 85. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2023.101168>

Waldheim, C (1999) Aerial Representation and the Recovery of Landscapes. I: Corner, J. (Ed.). *Recovering landscape : Essays in contemporary landscape architecture*. Princeton Architectural Press.

Whatmore, S (2006) Materialist returns: practicing cultural geography in a more-than-human world. *Cultural Geographies* 2006:600-609 <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1191/1474474006cgj377oa>

Tekniska utredningar

Elert, M; Norrfors, K; Anna Jarmander, Yesilova, H (2022) Krav på externa massor för återställning av Rönneholms mosse. Kemakta Konsult AB. September 2022.

Publicering och arkivering

Godkända självständiga arbeten (examensarbeten) vid SLU publiceras elektroniskt. Som student äger du upphovsrätten till ditt arbete och behöver godkänna publiceringen. Om du kryssar i **JA**, så kommer fulltexten (pdf-filen) och metadata bli synliga och sökbara på internet. Om du kryssar i **NEJ**, kommer endast metadata och sammanfattning bli synliga och sökbara. Fulltexten kommer dock i samband med att dokumentet laddas upp arkiveras digitalt.

Om ni är fler än en person som skrivit arbetet så gäller krysset för alla författare, ni behöver alltså vara överens. Läs om SLU:s publiceringsavtal här: <https://www.slu.se/site/bibliotek/publicera-och-analysera/registrera-och-publicera/avtal-for-publicering/>.

JA, jag/vi ger härmed min/vår tillåtelse till att föreliggande arbete publiceras enligt SLU:s avtal om överlåtelse av rätt att publicera verk.

NEJ, jag/vi ger inte min/vår tillåtelse att publicera fulltexten av föreliggande arbete. Arbetet laddas dock upp för arkivering och metadata och sammanfattning blir synliga och sökbara.